

บทที่ 3

ประวัติปอเนาะ

3.1 วิวัฒนาการและประวัติความเป็นมาของปอเนาะ

3.1.1 วิวัฒนาการของคำว่า ปอเนาะ

ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาที่มีการเรียนการสอนวิชาศาสนาอยู่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ซึ่งถือเป็นแหล่งเรียนรู้อิสลามศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมบนพื้นฐานของศาสนาอย่างยาวนานจวบจนปัจจุบัน

ปอเนาะเป็นคำมาจากภาษาอาหรับว่า **فونديو** (Fondoq) หมายถึง ที่พักหรือโรงแรม (Ibn Manzur, 1993.:10/313) สำหรับชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พวกเขาจะมีสำเนียงการพูดที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง กล่าวคือการอ่านออกเสียงของพวกเขาโดยส่วนใหญ่แล้วจะไม่ออกเสียงสะกดตัวสุดท้าย คำว่า ฟุนดูก จึงเรียกว่า ปอเนาะ

ความหมายเดิมของคำว่า ปอเนาะ แปลว่า กระท่อม แต่โดยความเข้าใจทางการศึกษาแล้ว หมายถึงสถาบันที่ทำการสอนและเรียนวิชาศาสนาอิสลาม ลักษณะของปอเนาะตามความหมายของสถานที่สอนและเรียนนี้ คือมีบ้านพักของผู้สอน ซึ่งผู้สอนจะเรียกว่า โต๊ะครู และมีกระท่อมเป็นที่พักนักเรียนซึ่งเรียกว่าปอเนาะ ตั้งเรียงรายอยู่ในบริเวณบ้านโต๊ะครู และมีอาคารสถานที่สอนที่เรียกว่า บาลาเซาะฮ์หรือบาลัย สร้างเป็นเอกเทศ แต่ปอเนาะใดสอนอะไร แะไหน นั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถของโต๊ะครู ในด้านวิชาการก็ดี การสอนก็ดี เพราะโต๊ะครูนี่จะเป็นทั้งผู้ปกครอง ผู้บริหาร ผู้จัดการและผู้สอนเบ็ดเสร็จในตัวโต๊ะครูคนเดียว (โมหัมมัด อับดุลกาเดร์, 2530:231)

อิมรอน มะลูลีม และคณะ (2538:37) ได้อธิบายถึงลักษณะของปอเนาะไว้ว่า ปอเนาะจะประกอบด้วยกระท่อมจำนวนหนึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัยของนักเรียน ซึ่งจะพักอยู่ที่นั่นเป็นเวลานาน ปอเนาะส่วนใหญ่อยู่ในชนบท ที่ดินที่ใช้ปลูกกระท่อมเป็นของครูหรืออาจเป็นที่ดินที่คนบริจาค โดยนักเรียนไม่ต้องเสียค่าเช่า อาคารที่ครูใช้สอนเรียกว่า บาลาเซาะฮ์หรือบาลัย มักจะอยู่ติดกับบ้านของครู ตัวครูเรียกว่าโต๊ะครู ทำการสอนโดยไม่รับเงินเดือน จึงต้องทำงานอย่างอื่นด้วย เช่น

ทำนา ทำไร่ หรืออาชีพอื่น ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนเป็นเหมือนบิดากับบุตร นักเรียนที่มาศึกษามีทั้ง โสดและแต่งงานแล้ว

3.1.2 การกำเนิดปอเนาะ

สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ฉบับทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มศว.) สงขลา (2539) ระบุความเป็นมาของปอเนาะว่า เชื่อกันว่าปอเนาะเกิดขึ้นในประเทศอียิปต์ แล้วแพร่มาสู่เอเชียที่ประเทศมาเลเซียก่อน ต่อมาจึงแพร่เข้าสู่เส้นทางใต้ของประเทศไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเริ่มที่ปัตตานีเป็นแห่งแรก แล้วขยายไปสู่ท้องถิ่นที่มีชาวไทยมุสลิมทั้งในภาคใต้และภาคกลาง

จากการศึกษาพัฒนาการของระบบการศึกษาอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ทำให้ทราบว่า ระบบการศึกษาอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มต้นจากการเข้ามาของอิสลามสู่ภูมิภาคนี้ (Hashim, 1996:18) ในระยะเริ่มแรกศูนย์กลางการศึกษาอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือบ้านของโต๊ะครูและมัสยิด ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับสอนอัลกุรอานและวิชาพื้นฐานต่าง ๆ โดยเฉพาะการละหมาด เป็นประเพณีนิยมของมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จะส่งบุตรหลานไปเล่าเรียนยังสถานที่ดังกล่าว รูปแบบการเรียนการสอนในสถาบันแห่งนี้ คาดว่าคงจะยึดถือรูปแบบหะละเกาะฮ์ (حلقة) โดยนักเรียนจะนั่งล้อมรอบครูผู้สอนเพื่อฟังการบรรยาย ในช่วงเริ่มแรกนั้น การศึกษาจะเริ่มต้นขึ้นที่บ้านของโต๊ะครูเองก่อน แต่เมื่อจำนวนนักเรียนเพิ่มจำนวนมากขึ้น ก็จำเป็นต้องมีสถานที่ที่กว้างขวางกว่าซึ่งสามารถรองรับนักเรียนได้ทั่วถึง ศูนย์กลางการศึกษาจึงถูกย้ายจากบ้านของโต๊ะครูไปยังสุเหร่าหรือมัสยิดในที่สุด (Hashim, 1996:19)

การศึกษาของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เน้นหนักไปในด้านศาสนาอิสลาม และภาษาอาหรับมาแต่สมัยโบราณ จุดมุ่งหมายของการศึกษาศาสนาอิสลามก็เพื่อให้เข้าใจในหลักศาสนาและสามารถประกอบศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง (สมานใจปราณี, 2530:2) ดังนั้นการศึกษาศาสนาอิสลามซึ่งเป็นการศึกษาอัลกุรอานที่เป็นทั้งคำสอนของศาสนาและกฎหมายของสังคม จึงเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคน การที่ต้องศึกษาภาษาอาหรับก็เพื่อที่จะสามารถอ่านและทำความเข้าใจกับหลักศาสนาในอัลกุรอานได้ (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:62)

ในจังหวัดสามชายแดนภาคใต้ มีสถานศึกษาที่ใช้ศึกษาด้านศาสนาและภาษาอาหรับอยู่หลายประเภท เช่น ปอเนาะ มัสยิด บาลีย์ และบ้านของผู้มีความรู้ทางศาสนา ในบรรดาสถานสอนศาสนาเหล่านี้ ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาที่ได้รับความนิยมนอกจากประชาชนมากกว่า

สถาบัน การศึกษาอื่น ๆ เนื่องจากมีการสอนที่ดี และสอนเป็นประจำมากกว่าสถานสอนศาสนาประเภทอื่น ๆ ผู้จบการศึกษาจากปอเนาะจึงเปรียบได้กับผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนศาสนา และนักศึกษาจากปอเนาะนี้เองเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องจากสังคมในฐานะผู้มีความรู้ทางศาสนา การยกย่องจากสังคมต่อบรรดาผู้มีความรู้ทางศาสนาตนเอง เป็นแรงกระตุ้นให้ชาวไทยมุสลิมนิยมส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนในปอเนาะ (รุ่ง แก้วแดง, 2511:21)

ปอเนาะมีวิวัฒนาการมาจากสถาบันศึกษากลับบ้านของผู้รู้และมัศญิด กล่าวคือในประวัติศาสตร์อิสลาม บ้านของผู้รู้ได้กลายเป็นสถาบันศึกษาที่สำคัญ คาร อัลอัครอมในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กลายเป็นสถาบันการศึกษาแห่งแรกที่มีความสำคัญมากในประวัติศาสตร์อิสลาม (Shalaby, 1954:30) ในสมัยต่อมาบ้านของผู้รู้ได้กลายมาเป็นสถาบันการศึกษาที่สำคัญ

ปอเนาะมีวิวัฒนาการมาจากสถาบันศึกษากลับบ้านของผู้รู้ กล่าวคือ เมื่อปรากฏมีผู้รู้ ก็จะมีผู้คนมาเพื่อศึกษาหาความรู้จากผู้รู้คนนั้น และเพื่อความสะดวกสำหรับพวกเขา พวกเขาก็จะสร้างที่พักชั่วคราวบริเวณใกล้ ๆ กับบ้านของผู้รู้ ที่พักนี้จะถูกเรียกว่า ปอเนาะ เมื่อสำเร็จการศึกษาที่พักดังกล่าวก็จะเป็นสมบัติของปอเนาะเพื่อศิษย์รุ่นหลังจะได้ใช้ต่อไป หากมีผู้คนที่ต้องการแสวงหาความรู้จำนวนมาก ที่พักในบริเวณบ้านของผู้รู้ก็จะมีมากขึ้น และบ้านของผู้รู้ก็จะกลายเป็นศูนย์กลาง และนี่คือที่มาของวิวัฒนาการของปอเนาะ

3.1.3 ต้นแบบของปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ต้นแบบของปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้มาจากประเทศประเทศเยอรมัน ด้วยเหตุผลที่ว่า ผู้ที่นำอิสลามมายังพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นชาวเยอรมัน และผู้ก่อตั้งปอเนาะแห่งแรกเมื่อ 500 ปีก่อนเป็นชาวเยอรมัน (Abdulkadir Ahmad, 2001:31) นอกจากนี้เมื่อย้อนกลับไปเมื่อ 500 ปีก่อน มีสถาบันการศึกษาเกิดขึ้นมากมายในดินแดนอาหรับ ซึ่งรวมถึงประเทศเยอรมันในปัจจุบัน ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้สูงที่ผู้ก่อตั้งปอเนาะแห่งแรกในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีโอกาสได้เห็นสถาบันการศึกษาที่จัดตั้งขึ้นในดินแดนอาหรับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการศึกษาที่มีอยู่ในเยอรมัน ความจริงแล้วเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 11 ได้มีสถาบันการศึกษาเกิดขึ้นมากมายในดินแดนอาหรับ มัเดเราะสะฮุนิมียะฮ์ ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียงในราวคริสต์ศตวรรษที่ 10-11 ได้รับการจัดตั้งขึ้นในดินแดนอาหรับ ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกหากมัเดเราะสะฮ์แห่งนี้จะเป็นต้นแบบของปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ กล่าวได้ว่าปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดขึ้นก่อนปอเนาะในประเทศมาเลเซีย เพราะปอเนาะแห่งแรกของมาเลเซีย ก่อตั้งเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 19 (Khadijah Binti Zon, 1988:123)

มุฮัมมัด หลุย อาลี (อ้างถึงใน ฮามีละห์ โต๊ะแม, 2546:22) ได้กล่าวว่า การเรียนการสอนในรูปแบบปอเนาะได้เริ่มที่ปัตตานีก่อนในเคดาห์และกลันตัน ทั้งนี้ทราบมาจากหลักฐานของอาจารย์สอนศาสนาที่ขึ้นชื่อ ดังที่ได้ระบุไว้ในประวัติศาสตร์ เช่น ชัยคุดาอุด เป็น อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ และชัยคุมุฮัมมัดเซน อัลพะฎอนีย์ ซึ่งได้เขียนตำราวิชาศาสนาและเป็นผู้ริเริ่มแปลตำราศาสนาเป็นภาษามลายูอักษรยาวี

ปอเนาะในปัตตานีไม่ได้เป็นศูนย์กลางการศึกษาอิสลามสำหรับมุสลิมในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นสถานที่ซึ่งดึงดูดมุสลิมในประเทศใกล้เคียง เช่น กัมพูชา มาเลเซีย และอินโดนีเซีย ให้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนเช่นเดียวกัน (Madmam, 2002:123) ปัตตานีจึงกลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาที่มีชื่อเสียงโด่งดังแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนกระทั่งได้รับการกล่าวขานกันว่าเป็นกระจกเงาแห่งมักกะฮ์ (The Mirror of Mecca) (Mohd Zamberi A. Malek, 1993:95) และความมีชื่อเสียงของการจัดการศึกษาในรูปแบบปอเนาะของปัตตานีมีอยู่ตลอดมา ถึงแม้จะอยู่ภายใต้การปกครองของไทย

ความโดดเด่นและความรุ่งเรืองของปอเนาะในปัตตานีไม่ได้ทำให้ปัตตานีเป็นเพียงแค่ศูนย์กลางการศึกษาอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งผลิตอุละมาอ์ในภูมิภาคแห่งนี้อีกด้วย อุละมาอ์เหล่านี้ได้กลายเป็นผู้สอน ผู้ผลิตตำรา และผู้แปลตำราจากภาษาอาหรับเป็นภาษามลายู อุละมาอ์คนสำคัญ ๆ ซึ่งเคยสอนในปอเนาะต่าง ๆ ในปัตตานีประกอบด้วย ชัยคุดาอุด เป็น อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์, ชัยควันอะหฺมัด เป็น มุศฎาะฟา อัลพะฎอนีย์, ชัยคุชัยนัลอาบีดิน อัลพะฎอนีย์ และชัยคุมุฮัมมัด ชัยนุ อัลพะฎอนีย์ อุละมาอ์เหล่านี้ได้แต่งและแปลตำราภาษาอาหรับ เป็นภาษามลายู ซึ่งต่อมาได้ถูกตีพิมพ์ที่มักกะฮ์ ปัตตานี รัฐต่าง ๆ ในคาบสมุทรมลายูและอินโดนีเซีย (Hamid, 1997:208) ตำราดังกล่าวกลายเป็นตำราที่ใช้สอนในปอเนาะในปัตตานี และในคาบสมุทรมลายูโดยทั่วไป ตำราที่กล่าวถึงนี้เป็นตำราที่รู้จักกันในโลกลมลายูว่า กิตาบญาวี หรือ กิตาบญูนิง นั่นเอง

3.1.4 ปอเนาะแห่งแรกในจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการสำรวจของศูนย์พัฒนาการศึกษา ภาคศึกษา 2 จังหวัดยะลา พ.ศ. 2512 ปรากฏว่า ปอเนาะที่เก่าแก่ที่สุดในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2442 ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475-2498 ประมาณว่ามีปอเนาะเกิดขึ้นเฉลี่ยปีละเกือบ 3 แห่ง ในระยะเวลาที่กล่าวมานี้ ปอเนาะบางแห่งได้ถูกเลิกกิจการไปบ้างแล้วก็มี (ศูนย์พัฒนาการศึกษา ภาคศึกษา 2, 2513:14)

ผลการสำรวจดังกล่าวไม่ได้ยืนยันให้เห็นว่าปอเนาะแห่งแรกในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก่อตั้งในปี พ.ศ. 2442 เพราะในปี พ.ศ. 2167 ได้มีปอเนาะเกิดขึ้นแล้วที่บริเวณ ตำบลตะโละมานาเาะ จังหวัดนราธิวาสในปัจจุบัน (Abdul Haleem, 1994:67) มุฮัมมัด เสาะฆีร์ (อ้างใน Abdulkadir, 2001:31) ได้บันทึกไว้ในหนังสือของท่านว่า ปอเนาะแห่งแรกในจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือปอเนาะกัวลาบือเกาะ ที่ก่อตั้งโดยบุตรคนหนึ่งของซัยคุ อุษมาน ที่มาจากประเทศเยเมน ปอเนาะดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อ 500 ปีที่ผ่านมา ปอเนาะสะนอญันญาร ก็เป็นปอเนาะเก่าแก่อีกปอเนาะหนึ่ง ปอเนาะนี้ก่อตั้งโดยบังลิมา ฟะกิส ลือบัย วันมุซอ ปอเนาะนี้ตั้งอยู่ในตำบลสะนอ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ปอเนาะนี้ได้รับการก่อตั้งราวปี ค.ศ. 1600 (ลออแมน, 2540:29) ในปี ค.ศ. 1817 ก็มีการก่อตั้ง ปอเนาะบันนังคายอ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี มีบางทัศนะกล่าวว่า ปอเนาะบันนังคายอ นี้เองที่เป็นปอเนาะแห่งแรกที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนี้ (กองบรรณาธิการการเมือง ไทยโพสต์, ฉบับวันที่ 17 ก.พ. 2547:1)

สรุปได้ว่า ปอเนาะเป็นสถาบันจัดการเรียนการสอนอิสลามที่ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้ความสำคัญและมีคุณค่าความสำคัญในแง่จิตใจเป็นอย่างยิ่งสำหรับชาวมุสลิม เพราะสถาบันนี้เป็นสถานที่ที่อบรมสั่งสอนและขัดเกลาจิตใจบุตรหลานของมุสลิมให้เป็นคนดี มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้ถูกต้อง

3.2 การบริหารและการจัดการศึกษาของปอเนาะ

3.2.1 ลักษณะการจัดวางผังของปอเนาะ

การวางผังในการจัดตั้งปอเนาะแต่ละแห่งจะยึดถือบ้านของ โต๊ะครูเป็นศูนย์กลาง ถัดไปจากศูนย์กลางจะรายรอบด้วยบ้านของผู้เรียน ซึ่งจะแยกตามสภาพและประเภทของผู้เรียน หากผู้เรียนเป็นชายโตด โต๊ะครูมักให้อยู่ส่วนหน้าปากทางเข้าบ้าน โต๊ะครู หากผู้เรียนเป็นหญิงให้อยู่ส่วนหลังบ้าน มีรั้วกั้นอย่างเป็นสัดส่วน ใกล้บริเวณบ้านของ โต๊ะครูเพื่อสะดวกในการดูแล ถัดไปส่วนหลังหรือใกล้ที่พักของนักเรียนสตรี จะเป็นที่พักของผู้เรียนที่มีครอบครัวแล้ว (วินิจ สังขรัตน์, 2544:40)

เขตในการปกครองดูแลนักเรียนในปอเนาะสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 เขต คือเขตผู้ชาย เขตผู้หญิง และเขตครอบครัว ในแต่ละเขตจะแบ่งการปกครองเป็นเขตย่อย ๆ อีก เช่น ในเขตผู้ชายจะมีหัวหน้าเขตย่อย ๆ อีก เพื่อความใกล้ชิดและความทั่วถึงในการดูแล โดยหัวหน้าเขต คือรุ่นพี่ที่มีความรับผิดชอบและได้รับความไว้วางใจจาก โต๊ะครู

ปอเนาะเป็นสถาบันศึกษาที่มีบ้านของโต๊ะครูเป็นศูนย์กลาง โต๊ะครูเป็นทั้งเจ้าของและผู้สอน บางปอเนาะจะมีโต๊ะครูเป็นผู้สอนเพียงคนเดียว แต่บางปอเนาะ โต๊ะครูจะแต่งตั้งผู้เรียนบางคนเป็นผู้ช่วยสอนในบางวิชา ปกติแล้วโต๊ะครูจะสร้างบ้ายติดกับบ้านของตนเอง เพื่อเป็นสถานที่ละหมาด สถานที่จัดกิจกรรมและเป็นที่ยืน สำหรับผู้เรียนก็จะพักอาศัยในกระต๊อบเล็ก ๆ ที่ปลูกกันเรียงรายในบริเวณที่โต๊ะครูจัดให้ ซึ่งบางครั้งก็ไม่ใช่ระเบียบมากนัก กระต๊อบบางกระต๊อบ โต๊ะครูเป็นผู้สร้างให้ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วผู้ปกครองของผู้เรียนจะเป็นผู้สร้างให้ นอกจากกระต๊อบนี้แล้ว ก็มีบ้านของผู้คนที่ต้องการใช้ชีวิตศึกษาหลักธรรมของศาสนามาปลูกบริเวณที่โต๊ะครูเป็นผู้จัดให้ บ้านของโต๊ะครูนอกจากจะเป็นที่อยู่อาศัยของโต๊ะครูแล้ว โต๊ะครูก็ใช้บ้านของตนเป็นสถานที่สอนนักเรียนด้วย (รุ่ง แก้วแดง, 2511:29)

ปอเนาะบางแห่งที่มีขนาดใหญ่จะมีมัสยิดอยู่ภายในปอเนาะด้วย เพื่อให้ความสะดวกแก่นักเรียนและประชาชนในบริเวณนั้นสามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างเคร่งครัดยิ่งขึ้น (รุ่ง แก้วแดง, 2511:29) สถานที่ตั้งปอเนาะส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดจะอยู่นอกเมือง ในท้องที่ทุรกันดาร จะปลูกสร้างในที่ดินที่ตนเองเป็นกรรมสิทธิ์ หรือที่ดินที่ประชาชนบริจาคให้เป็นสาธารณกุศล การจัดตั้งปอเนาะในที่ห่างไกลความเจริญนั้นเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้คนที่อยู่ในชนบท ซึ่งขาดโอกาสทางการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม (เขตการศึกษา 2, 2518)

ปอเนาะส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในหรือใกล้ ๆ กับชุมชนมุสลิม และตั้งอยู่นอกเมืองมากกว่าในเมือง การที่ปอเนาะส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอชั้นนอกก็เพราะว่าสภาพของโรงเรียนประชาบาลในอำเภอชั้นนอกนั้นไม่เจริญพอที่เป็นสิ่งจูงใจให้ประชาชนนิยมส่งบุตรหลานมาเข้าเรียนประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งอาจจะเป็นเพราะประชาชนไทยมุสลิมในเมืองนิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐบาล ฉะนั้นปอเนาะใหญ่ ๆ มีนักเรียนมากจึงมักจะตั้งอยู่ในชนบทที่ห่างไกลจากตัวเมือง (รุ่ง แก้วแดง, 2511:32)

ตั้งนับวันจะมีปอเนาะเกิดขึ้นใหม่ในท้องที่ที่ทุรกันดาร ห่างไกลจากความเจริญได้ถึงเพียงนั้น ต่อ ๆ มาเมื่อโต๊ะครูทำการสอนดี มีลูกศิษย์ลูกหามาก ชื่อเสียงก็ปรากฏเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ก็จะทำให้มีบุคคลจากท้องที่ต่าง ๆ ไปอยู่ศึกษาในปอเนาะนั้น ๆ มากขึ้น (ประจักษ์ ประจักษ์จันติก, 2516:70)

3.2.2 โต๊ะครู

ครูผู้สอนในปอเนาะนั้นเรียกกันว่า โต๊ะครู ซึ่งเป็นคำย่อของแปลว่า ท่านครู โต๊ะครูทุกคนเป็นผู้รู้วิชาทางวิชาการศาสนาจากสถาบันการศึกษาทางศาสนาจากที่ต่าง ๆ ทั้งใน

ประเทศและต่างประเทศ เช่น ซาอุดีอาระเบีย อียิปต์ มาเลเซีย และจากปอเนาะต่าง ๆ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น ผู้ที่จะเป็น โต๊ะครูและจัดตั้งปอเนาะได้นั้น ตามค่านิยมและความเชื่อของชาวไทยมุสลิมจะต้องเป็นหะยี หรือ ฮัจยี คือผู้ที่เคยผ่านการประกอบพิธีฮัจญ์ ณ นคร มakkah มาแล้ว และมีความรู้ทางศาสนาเป็นที่ยอมรับของปวงชน (เขตการศึกษา 2, 2518)

โดยปกติโต๊ะครูที่สามารถสอนความรู้ชั้นสูงทางศาสนา และมีนักเรียนมาสมัครเรียนจนเป็นปอเนาะได้ เป็นบุคคลที่ได้รับความยกย่องนับถือจากชุมชนมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มากที่สุด (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:76)

การศึกษาศาสนาอิสลามของโต๊ะครูในประเทศมักจะศึกษาในปอเนาะที่ชื่อเสียงในปัตตานี ทั้งนี้เพราะว่าปัตตานีเป็นศูนย์กลางของการเผยแพร่ศาสนาอิสลามมาตั้งแต่สมัยโบราณ ประชาชนจึงนิยมศึกษาศาสนากันมาก โต๊ะครูจะสำเร็จการศึกษาจากปอเนาะภายใน ประเทศเมื่ออายุประมาณ 20 ปี (รุ่ง แก้วแดง, 2511:55) และหลังจากนั้น โต๊ะครูส่วนใหญ่ก็ได้เดินทางไปศึกษาวิชาศาสนาอิสลามต่อในต่างประเทศ ซึ่งมีสถานศึกษาศาสนาอิสลาม ได้แก่ ประเทศอียิปต์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ประเทศมาเลเซีย ประเทศปากีสถาน และประเทศอินโดนีเซีย การที่จะไปศึกษาไกลหรือ ไกลขึ้นอยู่กับกำลังความสามารถของโต๊ะครูแต่ละคน แต่โต๊ะครูส่วนใหญ่ต้องการไปศึกษาที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย เพราะจะได้ไปประกอบพิธีฮัจญ์และศึกษาศาสนาด้วย (รุ่ง แก้วแดง, 2511:57) ดังนั้น โต๊ะครูส่วนใหญ่จึงเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาอาหรับเป็นอย่างดี (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:78)

ก่อนที่โต๊ะครูจะจัดตั้งปอเนาะของตนเองได้นั้น ต้องเป็นผู้ที่มีคุณวุฒิทั้งในด้านศาสนาอิสลามและภาษาอาหรับเป็นที่นับถือของประชาชน โดยต้องใช้เวลาศึกษาศาสนาที่ปอเนาะภายในประเทศ และสถาบันศึกษาในต่างประเทศเป็นเวลาหลายปี ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ปอเนาะ โต๊ะครูส่วนใหญ่จึงมีอายุมากพอสมควร คือมีอายุ 30 ปีขึ้นไป (รุ่ง แก้วแดง, 2511:44)

ลักษณะของการบริการทางวิชาการโดยไม่คิดมูลค่า เป็นการสอนให้เปล่าสำหรับผู้ที่มีความสนใจและศรัทธาต่อผู้สอน โต๊ะครูนั้นไม่ได้รับค่าตอบแทน ซึ่งตามสภาพความเป็นจริงผู้สอนและครอบครัวจำเป็นต้องมีรายได้ในการครองชีพ หรือในการดำเนินกิจการใดกิจการหนึ่งจะด้วยวัตถุประสงค์ใดก็ตาม ย่อมจะต้องมีทุนสำรองหรือที่มาของรายได้ไว้บ้างไม่มากก็น้อย ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้สอนหรือ โต๊ะครูจำเป็นต้องประกอบอาชีพเช่นกับประชาชนทั่วไป คือเมื่อเสร็จจากภารกิจการสอนแล้วก็ทำไร่ ทำสวน หรืออาชีพตามสภาพท้องถิ่น รายได้อีกส่วนหนึ่งที่โต๊ะครูจะพึงได้รับจากผู้เรียนหรือชุมชน ก็คือชะกาต ซึ่งมุสลิมทุกคนที่อยู่ในขอบข่ายที่ศาสนากำหนดไว้จะต้องบริจาค เมื่อถึงกำหนดในทุก ๆ ปี โต๊ะครูมีสิทธิรับบริจาคได้ในฐานะผู้อุทิศเวลา อุทิศความรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม (เขตการศึกษา 2, 2518)

3.2.3 นักเรียน

ผู้เรียนในปอเนาะนั้นเรียกว่าโตะฟาเกอร์ ซึ่งหมายถึงผู้อูนาตา ในความเข้าใจของผู้คนทั่วไปโตะฟาเกอร์ หมายถึงผู้ที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ เป็นผู้ที่มิคุณสมบัติครบสามารถรับทานชะกาด เพราะผู้ที่เป็นพะกีรสามารถรับชะกาดได้ แต่ความหมายที่แท้จริงของคำว่าโตะฟาเกอร์ คือการขาดแคลนความรู้ นั่นคือความรู้เกี่ยวกับหลักการของศาสนา ด้วยเหตุผลดังกล่าวพวกเขาจึงต้องมาแสวงหาความรู้ในปอเนาะ ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาศาสนาที่มีอยู่มากมายในจังหวัดชายแดนภาคใต้

โดยปกติโตะฟาเกอร์เป็นผู้ที่พ้นเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา มีทั้งชายและหญิงไม่จำกัดอายุ มีทั้งที่เป็นโสดและมีครอบครัวแล้ว โดยส่วนใหญ่จะมีอายุระหว่าง 16-25 ปี ส่วนมากหรือเกือบทั้งหมดจะเป็นเด็กจากชนบท อยู่ในท้องที่ห่างไกลและทุรกันดาร การเข้าไปเรียนในปอเนาะมีเหตุผลอยู่ 3 ประการ

ประการแรก เป็นความประสงค์ของผู้ปกครองที่อยากให้บุตรหลานได้รู้และปฏิบัติศาสนกิจประจำวันได้ มีศีลธรรมประจำใจ สถานที่ที่จะเรียนศาสนาอิสลามได้ก็คือปอเนาะเท่านั้น ส่วนโรงเรียนสามัญนั้นไม่มีการสอนวิชาศาสนาอิสลาม

ประการที่สอง หลักทางศาสนาอิสลามกำหนดให้มุสลิมทุกคนอยู่ในฐานะที่จะต้องปฏิบัติตามบัญญัติของศาสนาโดยเคร่งครัด ดังนั้นการศึกษาวิชาศาสนาจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งของมุสลิมทุกคน เพื่อจะได้ปฏิบัติตามบัญญัติของศาสนาได้ถูกต้อง (วินิจ สังขรัตน์, 2544:41)

ประการที่สาม ฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ปกครองไม่สามารถส่งลูกหลานไปเรียนในโรงเรียนสามัญชั้นสูง ๆ ต่อไปได้ (วิชัย สนธิชัย, 2521:14) ประกอบกับพื้นฐานทางการศึกษาของผู้ปกครองน้อยอยู่แล้วจึงมองเห็นความสำคัญของการศึกษาวิชาสามัญน้อย และการเรียนปอเนาะก็สิ้นเปลืองน้อย ผู้ปกครองเพียงจะช่วยสร้างกระท่อมให้บุตรหลานของตนแล้ว เด็กจะนำข้าวสารอาหารแห้งจากบ้านไปประกอบอาหารเอาเอง การเรียนการสอนก็ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและค่าบำรุงแต่อย่างใด (วินิจ สังขรัตน์, 2544:42)

นักศึกษาที่เรียนในปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้มาจากที่ต่าง ๆ กัน เป็นบุคคลในท้องถิ่นก็มี มาจากต่างตำบล ต่างอำเภอ ต่างจังหวัดก็มี บางปอเนาะที่มีชื่อเสียงดีมีนักศึกษาที่มาจากกรุงเทพฯ ฯ และมาเลเซีย มาศึกษาอยู่ก็มี มาเรียนตามความศรัทธาและความสัมพันธ์ในตัวโตะครุเป็นสำคัญ นักศึกษาส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดภาคใต้ (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:72)

3.2.4 การจัดการด้านการเรียนการสอน

การจัดการศึกษาในลักษณะปอเนาะได้ดำเนินการสืบทอดเจตนารมณ์ของศาสนา และระบบการศึกษาเรื่อยมา จากอดีตจนถึงปัจจุบันและยังเป็นสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามของชาวไทยมุสลิม ที่มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทั้งวิธีการดำเนินงานและการจัดตั้งโดยโต๊ะครู โดยมีพื้นฐานจากการตระหนักถึงภารกิจที่ต้องสนองเจตนารมณ์ของศาสนาและชุมชนเป็นหลัก บางช่วงผู้สอนอาจมีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดของเนื้อหาหลักสูตรและวิธีการของระบบไปบ้าง แต่ก็ไม่ได้แตกต่างจากเดิมมากนัก กล่าวคือยังคงระบบการศึกษาไว้เช่นเดิม เพียงแต่การเน้นหนักในเนื้อหาวิชาศาสนา ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามความถนัดของผู้สอนและระดับความเชื่อถือ ค่านิยม ด้านวิชาการศาสนาของประชาชนที่มีต่อผู้สอนลดลง ตลอดจนขอบเขตหรือแหล่งที่มาของผู้เรียน คับแคบและจำกัดวงเฉพาะพื้นที่ใกล้ ๆ ไม่กว้างไกลและแพร่หลายดังเช่นในอดีต ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากสภาพสังคมและค่านิยม ความเชื่อถือต่อบุคคลและสถาบันเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับการสื่อสารคมนาคมเจริญก้าวหน้าและสะดวกขึ้น ทำให้ผู้ปกครองและผู้เรียนได้มีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสารมากขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนประกอบในการตัดสินใจเลือกสถานศึกษาของผู้เรียนอย่างกว้างขวาง และปรากฏชัดขึ้นในระยะต่อมาว่า เป้าหมายสูงสุดทางการศึกษาศาสนาอิสลามของเยาวชนและมวลชนมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนใหญ่จะมุ่งสู่สถาบันการศึกษาในประเทศ ตะวันออกกลางหรือประเทศมุสลิมที่ใกล้เคียง ประกอบกับหลักสูตรศาสนาอิสลามที่ใช้สอนในปอเนาะนั้นเอื้ออำนวยต่อผู้เรียนที่คิดจะศึกษาต่อในระดับสูง (เขตการศึกษา 2, 2518)

สภาพการจัดการเรียนการสอนในปอเนาะในอดีตมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบทอดคำสอนของศาสนาเป็นหลัก ซึ่งเป็นหน้าที่ที่มุสลิมทุกคนต้องร่วมรับผิดชอบ การจัดการศึกษาในปอเนาะไม่มีหลักสูตรที่แน่นอน ไม่มีตารางเรียนและกำหนดเวลาสอนที่แน่นอน ไม่มีการวัดผลการศึกษาที่เป็นระบบ ไม่มีชั้นเรียน อุปกรณ์ที่ใช้สอนมีเพียงหนังสือเรียนซึ่งเป็นภาษามลายูหรือภาษาอาหรับ สำหรับแหล่งที่มาของหนังสือเรียนมีที่จัดพิมพ์ทั้งในและนอกประเทศ ซึ่งผู้สอนและผู้เรียนสามารถจะจัดหาและซื้อได้สะดวก การถ่ายทอดความรู้ส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของโต๊ะครูเพียงคนเดียว บางแห่งถ้ามีนักเรียนมาก มีปัญหาเรื่องผู้สอน โต๊ะครูจะแก้ปัญหาด้วยวิธีการให้นักเรียนรุ่นพี่หรือผู้มีอาวุโสกว่า ซึ่งโต๊ะครูไว้วางใจเป็นผู้สอนรุ่นน้องในบางวิชา เช่น วิชาอัลกุรอาน เป็นต้น สภาพการสอนโดยทั่วไปจะเป็นในรูปที่โต๊ะครูว่างเมื่อใดก็สอนเมื่อนั้น ระยะเวลาการศึกษาอบรมในปอเนาะไม่มีกำหนดที่แน่นอน บางปอเนาะต้องใช้เวลาราว 10 ปี หรือมากกว่านั้น นักเรียนในปอเนาะส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่พ้นเกณฑ์บังคับตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้ว มีทั้งเพศชายและหญิง ไม่จำกัดอายุ มีทั้งที่เป็นโสดและมีครอบครัวแล้ว (วินิจ สังขรัตน์, 2544:44-45)

การเรียนในปอเนาะนั้นถือได้ว่าเป็นการเรียนที่ยึดหลักความศรัทธาและความเคารพนับถือเป็นสำคัญ กล่าวคือศรัทธาในศาสนาอิสลามและเคารพนับถือในตัวครูผู้สอนหรือโต๊ะครู โต๊ะครูท่านใดที่ได้รับความเคารพจากชาวบ้านหรือชุมชนมาก ปอเนาะของโต๊ะครูนั้นก็จะได้รับความนิยมค่อนข้างสูง ในหลายกรณีมักมีนักเรียนจากต่างถิ่นมาสมัครขอเรียนในปอเนาะที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีความเป็นเลิศทางศาสนา โดยปกติแล้วในการจัดตั้งปอเนาะนั้นมักดำเนินการโดยตัวโต๊ะครูผ่านการสนับสนุนของชาวบ้านในชุมชนที่ต้องการจัดการเรียนการสอนตามหลักศาสนาอิสลามและมักเกิดขึ้นในชุมชนที่มีชาวมุสลิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

เนื่องจากการศึกษาตามระบบปอเนาะเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นการรักษาวัฒนธรรม โดยเฉพาะสืบทอดศาสนาเป็นสำคัญ หลักสูตร การจัดการเรียนการสอน ชั้นเรียน และระยะเวลาที่ใช้ในการเรียนจึงไม่มีลักษณะที่ชัดเจนตายตัว แต่ในการเรียนการสอนจะใช้ตำราเรียนที่เรียกว่า กิตาบ ซึ่งรวบรวมมาจากผลงานของบรรดาโต๊ะครูจากรัฐปัตตานีในอดีต ในการทดสอบหรือวัดผลเพื่อเลื่อนขั้นนั้น จะเน้นความรู้ของนักเรียนผ่านการสอบปากเปล่าเป็นสำคัญ โดยการให้นักเรียนอธิบายกิตาบให้โต๊ะครูหรือผู้ช่วยโต๊ะครู

วิถีการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนในการจัดการศึกษาในระบบปอเนาะ ความเป็นอยู่และความผูกพันระหว่างโต๊ะครูกับลูกศิษย์เหมือนพ่อกับลูกลำบากด้วยกัน ไม่ได้หาผลประโยชน์ระหว่างกันเป็นที่ตั้ง กิจกรรมประจำวันจะเริ่มตั้งแต่ประมาณห้านาฬิกา เพื่อนำนักเรียนประกอบพิธีละหมาดด้วยกันบนบาลัย หรือศาลาสำหรับสอน เสร็จจากละหมาดนักเรียนก็จะไปเรียนอัลกุรอานกับโต๊ะครู จากนั้นก็จะเรียนวิชาศาสนาแล้วหยุดพักเพื่อไปเตรียมหุงหาอาหารกลางวัน ช่วงบ่ายไปละหมาดร่วมกันแล้วก็จะเริ่มเรียนศาสนา จนถึงเย็นก็จะเป็นช่วงเวลาพักผ่อนหรืออ่านตำราและทำงานที่ได้รับมอบหมาย บางกลุ่มของผู้เรียนอาจร่วมอภิปรายนอกระบบกับเพื่อน ๆ นักเรียนตามอัยยาศัย เพราะปอเนาะนั้นคล้ายกับโรงเรียนกินนอนที่นักเรียนจะใช้ชีวิตเบ็ดเสร็จในตัว (โมหัมมัด อับดุลกาเดร์, 2535:70)

การศึกษาตามระบบปอเนาะนี้มีลักษณะเป็นการศึกษาสงเคราะห์ กล่าวคือการศึกษาในปอเนาะเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาให้ผู้ที่สนใจทั้งในทางโลกและทางธรรม ในการเรียนการสอนนั้น โต๊ะครูมิได้เก็บค่าบำรุงการศึกษาจากนักเรียน นอกจากนั้น โต๊ะครูเองก็มิได้มีค่าตอบแทนในการสอนแต่อย่างใด นอกเหนือจากทำหน้าที่สอนแล้ว โต๊ะครูบางคนยังต้องประกอบอาชีพอื่นเพื่อหาเลี้ยงตัวเองและครอบครัวอีกด้วย เช่น ทำการเกษตร เป็นต้น โดยอาจมีนักเรียนมาช่วยเป็นแรงงานเสริมให้ด้วย ส่วนมากแล้วนักเรียนต้องช่วยเหลือตัวเองในด้านอาหารการกิน บางคนอาจได้รับเงินจากผู้ปกครอง บางคนอาจรับจ้างทำงานอื่น ๆ

หากมองในแง่ของการบรรลุผลทางศาสนาแล้ว ทั้งชุมชนและโต๊ะครูซึ่งเป็นเจ้าของปอเนาะต่างก็ได้ผลดีด้วยกันทั้งคู่ เนื่องจากหากมีปอเนาะในชุมชนก็เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองสามารถเป็นมุสลิมที่ดีได้ด้วยการสนับสนุนและส่งเสริมให้บุตรหลานของตนไปเรียนศาสนาได้และถือว่าเป็นการทำนุบำรุงศาสนาไปในตัว ขณะเดียวกันโต๊ะครูผู้จัดการเรียนการสอนศาสนาให้แก่ชุมชนก็ได้ทำหน้าที่มุสลิมที่ดีด้วย เนื่องจากตามหลักศาสนาอิสลาม มุสลิมผู้ใดที่มีความรู้ศาสนาในระดับสูงแล้วจะต้องเผยแพร่ผ่านการสอนความรู้ทางด้านศาสนาของตนให้แก่บุคคลอื่นด้วย

3.2.5 วิชาที่จัดสอนในปอเนาะ

การศึกษาในปอเนาะไม่มีหลักสูตรที่แน่นอน การสอนวิชาใดขึ้นอยู่กับความพอใจของโต๊ะครูแต่เพียงผู้เดียว โดยปกติวิชาที่สอนได้แก่ วิชาศาสนาอิสลาม วิชาภาษาและไวยากรณ์อาหรับ และวิชาภาษามลายู ซึ่งแยกกล่าวได้ดังต่อไปนี้

1. วิชาศาสนาอิสลาม ใช้อัลกุรอานเป็นหลัก โดยสอนเป็นภาษาอาหรับและ/หรือภาษามลายู การสอนวิชาศาสนา แบ่งออกเป็นภาคต่าง ๆ 5 ภาค ซึ่งได้แก่ ภาคการศรัทธา (รูกนอิมาน) ภาคปฏิบัติ (รูกนอิสลาม) ภาคจริยธรรม (อัคราก) ภาคประวัติศาสตร์ (ตาริก) และภาคครอบครัว (ฟะรอเอฏ) สำหรับวิชาที่นิยมสอนกันทั่วไปก็มี อาทิเช่น

- การหัดอ่านอัลกุรอาน เพื่อให้อ่าน ได้ถูกต้องและเข้าใจความหมาย
- วิชาเตฮ์ดี ว่าด้วยเอกภาพของพระเจ้า เรียนถึงคุณลักษณะของพระเจ้าและของ

นบี

- วิชาฟิถฺ ว่าด้วยข้อควรปฏิบัติและข้อห้ามทางศาสนา พร้อมกับศึกษาวิธีปฏิบัติ

ศาสนกิจ

- วิชาตัฟซีร หัดอ่านและบรรยายอัลกุรอาน
- วิชาตะเศวูฟ ว่าด้วยจริยธรรมอันสูงส่งและมารยาทที่ดีงาม

2. วิชาภาษาอาหรับ เนื่องจากอัลกุรอาน หะดีษ และคำบรรยายในศาสนาอิสลามเขียนขึ้นเป็นภาษาอาหรับทั้งหมด ดังนั้นการที่จะเรียนศาสนาได้ลึกซึ้งและถูกต้องจำเป็นต้องมีความรู้ภาษาอาหรับเป็นอย่างดี วิชาภาษาอาหรับที่เรียนในปอเนาะแบ่งออกเป็น การอ่าน คัด เขียน และไวยากรณ์อาหรับ (รุ่ง แก้วแดง, 2511:37)

3. วิชาภาษามลายู ปอเนาะบางแห่งได้เพิ่มการสอนวิชาภาษามลายู (อักษรญาวี) ให้กับนักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปอเนาะที่โต๊ะครูได้รับการศึกษามาจากมาเลเซีย โต๊ะครูบาง

คนยังได้ใช้ตำราอธิบายอัลกุรอานที่แปลเป็นภาษามลายูที่เรียกกันว่า กิตาบ เป็นคู่มือในทำความเข้าใจอัลกุรอานซึ่งจารึกเป็นภาษาอาหรับ นอกจากนี้สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่อยู่ใกล้ชิดกับสหพันธรัฐมาเลเซีย ก็ยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้นี้ด้วย ทำให้ประชาชนเห็นความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ภาษามลายูเพื่อประโยชน์ในการติดต่อค้าขาย จึงเป็นเหตุให้มีการเพิ่มวิชาภาษามลายูในการสอนศาสนาในปอเนาะ (ประกิจ ประจันปัจฉิม, 2516:82)

รวมความแล้วทั้งหมดเป็นวิชาศาสนาแต่อย่างเดียว มิได้มีการสอนวิชาสามัญเลย (โมหัมมัด อับดุลกาเดร์, 2530:102) ในอดีตการสอนวิชาศาสนา ผู้สอนหรือโต๊ะครูมักจะตั้งเป้าหมายให้ผู้เรียนที่จะสำเร็จได้นั้น จะต้องเป็นเลิศในทางวิชาศาสนาเพื่อสามารถถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้ด้วย (วินิจ สังขรัตน์, 2544:45)

การสอนวิชาศาสนาและภาษาอาหรับตามปอเนาะต่าง ๆ มีรายละเอียดแตกต่างกันไป แล้วแต่ความรู้ของโต๊ะครูแต่ละคนเป็นสำคัญ การสอนในปอเนาะทั่วไปจึงเป็นไปตามความพอใจของโต๊ะครู ไม่มีหลักสูตรที่แน่นอน กระทรวงศึกษาธิการเคยกำหนดหลักสูตรวิชาศาสนาอิสลามไว้ในระเบียบการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะปี 2504 แต่ปรากฏว่า ไม่ได้ได้รับความนิยมนจากโต๊ะครู เพราะเมื่อพิจารณาจากการประเมินผลการปรับปรุงปอเนาะของภาคการศึกษา 2 ในปี พ.ศ. 2509 ปรากฏว่ามีโต๊ะครูเพียง 6 คน หรือร้อยละ 23 ที่สอนศาสนาตามหลักสูตรที่กำหนดตามระเบียบ นอกจากนี้สอนตามที่โต๊ะครูเคยเรียนมา (รุ่ง แก้วแดง, 2511:37)

การเรียนการสอนในปอเนาะจะไม่มีเก็บค่าเล่าเรียน แต่โต๊ะครูก็อยู่ได้ด้วยทรัพย์สินของตนเอง หรือเงินบริจาคจากผู้ที่มีจิตศรัทธา ชื่อเสียงของปอเนาะจะขึ้นอยู่กับตัวโต๊ะครู ปอเนาะบางโรงจะมีชื่อเสียงในเรื่องการเรียนการสอนภาษาอาหรับ เช่น ปอเนาะดาลอ ปอเนาะกือราเซาะ ในอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ปอเนาะปาแคว ในอำเภอยะหา จังหวัดยะลา เป็นต้น บางปอเนาะจะมีชื่อเสียงในเรื่องการเรียนการสอนวิชาเอกภาพ บางปอเนาะก็จะมีชื่อเสียงในเรื่องวิชาศาสนบัญญัติ ฯลฯ

ภาษาที่ใช้ในการเรียนการสอนในปอเนาะนั้นมีอยู่สองภาษาด้วยกัน คือภาษามลายูถิ่นและภาษาอาหรับ กล่าวคือ ครูผู้สอนสื่อสารโดยใช้ภาษามลายูท้องถิ่น ขณะที่ภาษาเขียนนั้นใช้ภาษาอาหรับเพื่อให้สอดคล้องกับตำราเรียนหรือกิตาบซึ่งเป็นภาษาอาหรับ

สรุปแล้วภาษาที่ใช้ในการเรียนการสอนในปอเนาะจึงมีอย่างน้อยสองภาษา อย่างไรก็ตาม ทั้งสองภาษานี้จะแตกต่างกันในเรื่องของอักขระหรือตัวอักษรบางตัว จากประเด็นในเรื่องของภาษาที่ใช้ในการเรียนการสอนนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่านอกเหนือจากการสืบทอดวัฒนธรรมในเรื่องศาสนาแล้ว การศึกษาตามระบบปอเนาะยังเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมในเรื่องภาษาอีกด้วย

สำหรับเวลาเรียน นักศึกษาชายและหญิงต้องแยกสถานที่เรียนไว้คนละแห่งไม่รวมกัน บางปอเนาะแยกอาคารเรียนกันโดยเด็ดขาด บางปอเนาะก็ใช้อาคารเรียนด้วยกัน โดยแยกนักศึกษาชายและหญิงคนละครึ่งชั้นเรียน โดยใช้ฉากกั้นกลาง รั้วที่ว่างตรงหน้าชั้นสำหรับครูสอนครูคนเดียวสามารถสอนนักศึกษาทั้งหญิงและชายได้พร้อมกัน นักศึกษามีที่นั่งที่อยู่ประจำและไปกลับ แต่ส่วนใหญ่อยู่ประจำ (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:72)

3.2.6 ลักษณะการเรียนการสอน

ลักษณะการเรียนการสอนของปอเนาะสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท

ประเภทที่ 1 เป็นการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทั่วไป ซึ่งรวมถึงชุมชนปอเนาะ การเรียนการสอนประเภทนี้จะเป็นการเรียนการสอนทั่ว ๆ ไป วิชาที่สอนจะเป็นวิทยาศาสตร์บัญญัติ หลักศรัทธา และการอธิบายอัลกุรอาน เป็นต้น

ประเภทที่ 2 เป็นการเรียนการสอนที่จัดให้เฉพาะผู้เรียนในปอเนาะ การเรียนการสอนประเภทนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ

1. การเรียนการสอนที่จัดให้กับผู้เรียนปอเนาะทุกคน การเรียนการสอนประเภทนี้จะเป็นการเรียนการสอนทั่ว ๆ ไป

2. การเรียนการสอนที่จัดให้สำหรับผู้เรียนที่ถูกคัดสรร การเรียนการสอนประเภทนี้จะมีขนาดผู้เรียนที่เล็กลง

3. การเรียนการสอนที่จัดให้เฉพาะบุคคลที่ถูกคัดสรรเป็นพิเศษ การเรียนการสอนประเภทนี้จะมีผู้เรียนเพียงไม่กี่คน การเรียนการสอนสำหรับกลุ่มนี้มักจะเป็นการเรียนการสอนแบบตัวต่อตัว ผู้ที่ถูกคัดสรรให้เป็นผู้เรียนประเภทนี้มักจะถูกคัดเลือกให้เป็นผู้ช่วยสอนของโต๊ะครู ผู้เรียนกลุ่มนี้มักถูกเรียกว่า กือปาลอตะลอเอาฮะฮุ ซึ่งทำหน้าที่เสมือนหัวหน้านักเรียน

ช่วงเวลาของการเรียนการสอนในปอเนาะจะแบ่งออกเป็น 3 ช่วงหลัก ๆ กล่าวคือ ช่วงเช้าหลังจากการละหมาดศุบห์ โดยใช้เวลาเรียนประมาณ 2 ชั่วโมง ช่วงที่สองคือช่วงหลังจากการละหมาดซุฮรี โดยใช้เวลาเรียนประมาณ 2-3 ชั่วโมง และช่วงที่สามเป็นช่วงหลังการละหมาดมัฆริบ โดยใช้เวลา 2-3 ชั่วโมง อย่างไรก็ตามจำนวนเวลาที่ใช้ในการเรียนอาจมีความแตกต่างกันบ้างในแต่ละปอเนาะ (อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2549:71-72)

ปอเนาะเป็นสถาบันศึกษาที่ได้รับความนิยมมากในอดีต แต่ในปัจจุบันโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่แปรสภาพมาจากปอเนาะในอดีตได้รับความนิยม

นิยมมากกว่า ไม่ว่าจะปอเนาะจะได้รับความนิยมหรือไม่ แต่ปอเนาะสามารถรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างน่าทึ่ง

3.3 สาเหตุของการจัดตั้งปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้

การจัดตั้งปอเนาะในจังหวัดชายแดนใต้มี 4 สาเหตุด้วยกัน คือ

3.3.1 สาเหตุทางด้านศาสนาและวิถีชีวิต

ศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับการแสวงหาและถ่ายทอดความรู้ ผู้ที่มีความรู้จะต้องถ่ายทอดความรู้ที่ตนมี โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ทางศาสนาที่มาจากอัลกุรอาน และสุนนะฮ์ของท่านนบีมุฮัมมัด ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ไม่รู้ก็ต้องแสวงหาความรู้ เพราะโดยผ่านความรู้นี้เองมุสลิมจะได้รู้จักศาสนาซึ่งเป็นวิถีของการดำเนินชีวิตของพวกเขา ดังอาเยฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿...فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾

(النحل : 43)

ความว่า “...ดังนั้น พวกเจ้าจงถามบรรดาผู้รู้ หากพวกเจ้าไม่รู้”

(อันนะหุล : 43)

การศึกษาในอิสลามจะเป็นกระบวนการตลอดชีวิต และเป็นสิ่งที่บังคับสำหรับทุกคน ดังคำกล่าวของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ว่า :

((طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ))

(رواه ابن ماجه، د.ت.: 244)

ความว่า “การแสวงหาความรู้ นั้น เป็นสิ่งที่จำเป็นเหนือมุสลิมทุกคน”

(ไม่ว่าชายหรือหญิง)

(บันทึกโดย Ibn Majah, n.d.:244)¹

¹ al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเศาะหีห (n.d.:296)

ความจำเป็นดังกล่าวนี้ทำให้มุสลิมต้องแสวงหาความรู้ และแหล่งความรู้ที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งก็คือสถาบันการศึกษา ด้วยประการดังกล่าวจึงเกิดสถาบันการศึกษาขึ้น สถาบันการศึกษาแห่งแรกที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนี้ก็คือ บ้านของผู้รู้ ซึ่งต่อมาก็เกิดปอเนาะซึ่งเป็นทั้งสถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษา ในยุคแรก ๆ ปอเนาะจึงมิใช่เฉพาะสถาบันการศึกษาสำหรับเยาวชนแต่เป็นสถาบันการศึกษาสำหรับทุกคน ไม่จำกัดเพศ และอายุ

อิมรอน มะลูลิม และคณะ (2538:98) ได้กล่าวว่า ปอเนาะเกิดขึ้นด้วยแรงศรัทธาเป็นหลัก โดยมีโต๊ะครูเป็นบุคคลสำคัญในการกำหนดทิศทาง อีกสาเหตุหนึ่งที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดปอเนาะ คือวิถีชีวิตของผู้คนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพราะการดำเนินชีวิตของมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นจะมีความผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม และการดำเนินชีวิตเช่นนี้จะต้องอาศัยความรู้ทางศาสนา ดังนั้นการมีสถาบันศึกษาที่ปลูกฝังความรู้เกี่ยวกับศาสนาจึงมีความจำเป็น และสุดท้ายก็กลายเป็นแรงผลักดันหนึ่งที่ทำให้เกิดสถานศึกษาปอเนาะ

โดยเหตุที่ศาสนาอิสลามส่งเสริมให้มีการศึกษาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเพื่อที่จะสามารถอ่านและทำความเข้าใจในอัลกุรอาน จึงเป็นการส่งเสริมให้มุสลิมทุกคนทั้งหญิงและชายอ่านหนังสือออก (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:65)

ศาสนาอิสลามได้มีบทบังคับให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองต้องเอาใจใส่จัดให้บุตรหลานหรือผู้อยู่ในอุปการะเลี้ยงดูของตนได้มีโอกาสได้รับการศึกษาเล่าเรียนความรู้ทางศาสนาอย่างน้อยก็ให้สามารถเข้าใจและปฏิบัติศาสนกิจตามบทบัญญัติแห่งศาสนาที่กำหนดไว้ได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ยังเพื่อสร้างเกียรติของตนให้เป็นที่ยกย่องนับถือของคนทั่วไปอีกด้วย (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:65)

การศึกษาของสังคมมุสลิมนั้นเริ่มต้นตั้งแต่สมัยข่านปีฮัมมัด โดยเฉพาะในยุคกลาง การศึกษาของมุสลิมในประเทศอาหรับเจริญรุ่งเรืองมาก และเสื่อมลงในสมัยอาณาจักรตุรกีเสื่อม การศึกษาวิชาสามัญลดความสำคัญลงไป เหลือแต่การสอนศาสนาเพียงอย่างเดียวที่ดำเนินอยู่ในสังคมมุสลิมโดยทั่วไป และเรียกชื่อต่าง ๆ กันไป เช่น ในประเทศซาอุดีอาระเบียการสอนศาสนาส่วนใหญ่สอนในโรงเรียนหรือมัศญิด สำหรับประเทศไทยสถาบันเดียวกันนี้เรียกกันว่า ปอเนาะ หมายถึงกระท่อมหลังเล็ก ๆ แต่ความหมายที่ใช้ในปัจจุบันหมายถึงสำนักศึกษาวิชาศาสนา (รุ่งแก้วแดง, 2511:28) โดยข้อบัญญัติทางศาสนา จึงเป็นมูลเหตุจูงใจประการหนึ่งให้บรรดามุสลิมทั้งหลายในจังหวัดชายแดนภาคใต้นิยมส่งบุตรหลานของตนเข้าศึกษาในปอเนาะ เพราะเป็นสถาบันเดียวที่ตนเชื่อว่าจะถ่ายทอดความรู้ทางศาสนาให้แก่บุตรหลานของตนได้ดีที่สุด (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:65)

3.3.2 สาเหตุทางเศรษฐกิจ

อาชีพเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มนุษย์มีความมั่นคงและสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับชีวิต การประกอบอาชีพที่ดีได้นั้นต้องอาศัยความรู้ความสามารถและผู้ที่มีความรู้ศาสนาสามารถสอนและเผยแผ่ความรู้ให้แก่ผู้อื่น แม้จะมีได้มุ่งไปในทางการแสวงหาผลตอบแทนจากการสอนศาสนา แต่ก็ได้รับการยกย่องและความเคารพนับถือ ส่วนผู้ที่มีลูกศิษย์ลูกหามากก็ยังมีโอกาสสร้างฐานะความเป็นอยู่ให้มั่นคงได้อีกด้วย จะเห็นได้ว่าผู้ที่มีความรู้ศานานอกจากจะให้ประโยชน์แก่สังคมแล้ว ก็มีโอกาสดีที่สามารถสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:65)

ดังที่ปรากฏให้เห็น โดยทั่วไปในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โตะครุ นอกจากได้รับความเคารพนับถือ มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านแล้ว ยังมีชื่อเสียง มีเรือกสวนไร่นามากมาย และแรงงานในการทำไร่นาก็มาจากลูกศิษย์ของตนนั่นเอง นอกจากนี้ผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนทางศาสนาเป็นครูสอนผู้อื่น ได้ก็เป็นผู้ที่มีฐานะมั่นคง ประกอบกับจังหวัดชายแดนภาคใต้เดิมยังไม่มีเส้นทางคมนาคมอย่างปัจจุบัน การทำนาทำสวนสะดวกมากแทบจะไม่ต้องลงแรงเท่าไรก็อุดมสมบูรณ์ และเหตุที่มีผู้จัดตั้งปอเนาะกันมากก็เพราะผู้ที่เรียนอยู่ในปอเนาะ ไม่มีความรู้จะไปประกอบอาชีพอื่น จึงแยกย้ายไปตั้งปอเนาะเพิ่มขึ้นมากมาย (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:66)

3.3.3 สาเหตุทางสังคม

ในสังคมส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญและเคารพยกย่องผู้มีความรู้ สังคมอิสลามก็เช่นเดียวกันจะให้เกียรติและความเคารพนับถือผู้ที่มีความรู้ศาสนา โดยเฉพาะผู้รู้ศาสนาที่มีโอกาสได้สอนและเผยแผ่ความรู้จนมีลูกศิษย์ลูกหามากมาย จึงเป็นผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือและนิยมนยกย่องจากบุคคลทั่วไป การเป็นผู้รู้ที่มีชื่อเสียงและมีผลงานที่มีประโยชน์ต่อสังคมเป็นความสำเร็จอย่างหนึ่งในชีวิต (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:66)

สาเหตุทางสังคมนอกจากจะเกี่ยวพันกับสาเหตุทางศาสนา ซึ่งได้ให้ความสำคัญแก่การศึกษาของมุสลิมทุกคนดังที่ได้บัญญัติไว้ในอัลกุรอานแล้ว ศาสนายังมีบทบาทในการแบ่งประเภทบุคคลต่าง ๆ กันไปตามฐานะ หน้าที่ ความรู้ และการปฏิบัติกิจทางศาสนา ในประเภทของบุคคลต่าง ๆ ครูสอนศาสนาที่เรียกว่า โตะครุ ผู้ซึ่งสามารถสอนความรู้ชั้นสูงทางศาสนาได้ และมีนักเรียนมาสมัครเรียนจนเป็นโรงเรียนได้อยู่ในลำดับขั้นที่สูงสุด (พทยา สายหู 2510:34-35) จึงทำให้มุสลิมต้องขวนขวายหาความรู้ในศาสนาอิสลาม การที่จะเรียนรู้ได้ก็โดยการศึกษาจากผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในหลักศาสนาเป็นอย่างดี เป็นผู้ซึ่งสังคมยกย่อง ชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม

ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็ยึดถือค่านิยมนี้เช่นเดียวกับมุสลิมอื่นทั่วโลก ผู้จัดตั้งสถานศึกษาศาสนาอิสลามและผู้สอนที่เรียกว่า โต๊ะครู จึงเป็นผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือ และนิยมยกย่องจากบุคคลทั่วไปเป็นอย่างมาก การเป็นโต๊ะครูที่มีชื่อเสียงจึงเป็นความสำเร็จในชีวิต ผู้ที่เข้าศึกษาในปอเนาะนอกจากจะอยากเรียนรู้เรื่องศาสนาและภาษาอาหรับแล้ว ยังอยากออกมาเป็น โต๊ะครูอีกด้วย (ศูนย์พัฒนาการศึกษาภาค 2, 2513:39) ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้ที่มีความรู้ในทางศาสนาอิสลามจัดตั้งปอเนาะมากขึ้นเรื่อย ๆ (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:66)

3.3.4 กระแสการศึกษาอิสลามในโลกอาหรับ

ในช่วงที่ศาสนาอิสลามเข้ามาในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นช่วงที่โลกอาหรับมีการตื่นตัวในเรื่องการศึกษา และในดินแดนอาหรับมีสถาบันการศึกษาเกิดขึ้นจำนวนมากซึ่งรวมถึงสถาบันอุดมศึกษาที่เรียกว่า มหาวิทยาลัย ผู้ที่ทำการเผยแพร่ศาสนาในภูมิภาคนี้ย่อมได้ประจักษ์เห็นสถาบันการศึกษาที่มีจำนวนมากในดินแดนของตน จึงไม่แปลกเลยที่ว่าทำไมบุตรของซัยคุ อูษมานได้ก่อตั้งสถานศึกษาปอเนาะขึ้นมาเมื่อ 500 ปีที่ผ่านมา (อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต, ม.ป.ป.)

3.4 มูลเหตุจูงใจให้รับการศึกษาในปอเนาะ

3.4.1 มูลเหตุจูงใจเข้าเรียนปอเนาะ

มูลเหตุจูงใจให้ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้ารับการศึกษานในปอเนาะก็เช่นเดียวกับสาเหตุในการจัดตั้งปอเนาะดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่ามีอยู่ 3 ประการ คือสาเหตุทางศาสนา สาเหตุทางเศรษฐกิจ และสาเหตุทางสังคม สาเหตุทางศาสนาและสาเหตุทางสังคม เป็นมูลเหตุจูงใจที่สำคัญและสัมพันธ์กันแยกไม่ออก ทั้งนี้เพราะศาสนาอิสลามส่งเสริมการศึกษาของมุสลิมทั้งชายและหญิงเพื่อให้สามารถอ่านและเข้าใจอัลกุรอานได้อย่างถูกต้อง ศาสนาอิสลามบังคับให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองจะต้องเอาใจใส่จัดให้บุตรหลานของตนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนความรู้ทางศาสนา อย่างน้อยก็เพื่อให้สามารถปฏิบัติศาสนกิจตามบทบัญญัติของศาสนาที่กำหนดไว้ได้อย่างถูกต้อง จึงเป็นมูลเหตุให้ประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้ารับการศึกษาศาสนาอิสลามในปอเนาะ

นอกจากนี้ค่านิยมของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็มุ่งไปที่การยกย่องนับถือผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในหลักศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะว่าศาสนาได้กำหนด

กิจวัตรประจำวันของชีวิตบางอย่าง และวิกฤตการณ์ระยะต่าง ๆ ของชีวิต เช่น การเกิด การแต่งงาน การหย่าร้าง และการตาย ต้องอาศัยบริการของเจ้าหน้าที่ศาสนา ซึ่งได้แก่ โตะอิหม่าม และผู้ช่วยโตะอิหม่าม ซึ่งเป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องนับถือว่าเป็นผู้ที่ประพฤตินอยู่ในศีลธรรม มีความรู้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โตะอิหม่ามและผู้ช่วยโตะอิหม่ามทำหน้าที่อันจำเป็นตามที่ได้บัญญัติไว้ในศาสนา อาทิเช่น การแนะนำสั่งสอนคนให้เคร่งครัดในศาสนา การสอนให้เด็กรู้จักอ่านอัลกุรอาน การนำพิธีสวดมนต์ในสุเหร่า การทำพิธีให้พรเด็กที่เกิดใหม่ การประกอบเข้าพิธีเข้าสู่หัตถ์ของเด็กชาย การเป็นประธานทางด้านพิธีศาสนาในการแต่งงาน และหย่าร้าง เป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนาและจดทะเบียน ในการตายทำพิธีชำระศพและฝังกับสวดส่งดวงวิญญาณ และแบ่งทรัพย์สินมรดกของผู้ตายตามกฎหมายทางศาสนา หากผู้ตายมิได้จัดการแบ่งไว้ก่อนตาย ในการศึกษาหาความรู้ทางศาสนา บุคคลต้องอาศัยครูสอนอ่านอัลกุรอานและให้ความรู้ที่ลึกซึ้งขึ้นไปอีก นอกจากนั้นการเป็นผู้มีความรู้ทางศาสนายังได้รับการยกย่องนับถือ ดังนั้นจึงเป็นเหตุให้บุคคลพยายามขวนขวายหาความรู้ทางศาสนาสูงขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งศาสนาแล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างฐานะทางสังคมของตนให้สูงขึ้นได้อีกทางหนึ่ง จนกระทั่งเป็นเหตุให้ผู้เข้าศึกษาศาสนาในปอเนาะได้ตั้งความหวังขึ้นสูงไว้ว่าจะศึกษาให้ถึงที่สุดจนได้เป็นโตะครูบ้าง (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:82-83)

3.4.2 สาเหตุเข้าเรียนปอเนาะมากกว่าโรงเรียนรัฐ

การที่เยาวชนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความประสงค์เข้าศึกษาในปอเนาะมากกว่าโรงเรียนรัฐบาลก็ด้วยมูลเหตุจูงใจหลายประการ พอที่จะกล่าวได้ดังนี้ (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:83)

1. เพื่อมุ่งหวังที่จะเรียนรู้ทางศาสนาให้มากยิ่งขึ้นตามบทบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม
2. ตามความประสงค์ของบิดามารดา และผู้ปกครอง
3. เพื่อต้องการจะได้เป็นโตะครู หรือมีอาชีพเป็นครูสอนศาสนาอิสลามในปอเนาะต่อไป
4. เพื่อที่จะได้มีโอกาสได้รับเลือกเป็นเจ้าหน้าที่ประกอบพิธีทางศาสนา ซึ่งได้แก่โตะอิหม่าม และผู้ช่วยโตะอิหม่าม
5. เพื่อได้รับการยกย่องนับถือในสังคม

3.4.3 สาเหตุที่ทำให้มีความสนใจวิชาศาสนามากขึ้น

ความสนใจในการศึกษาวิชาศาสนาอิสลามจะมีมากขึ้นในระยะหลังนี้ บุคคลรุ่นพ่อแม่ที่ไม่เคยได้เรียนในปอเนาะหรือเรียนน้อยมากจนไม่มีความหมาย มาถึงรุ่นลูกได้ส่งเสริมให้เรียนกันอย่างจริงจัง หรือกล่าวแสดงความตั้งใจที่จะให้ลูกเรียนเต็มที่เป็นทำนองว่าจะต้องเปิดโอกาสให้ลูกหลานของตนได้เล่าเรียน เพราะตนไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา ที่เป็นเช่นนั้นอาจเป็นเพราะว่ามีสาเหตุดังนี้ (พิทยา สายหู, 2510:37-38)

1. ในสมัยก่อนปอเนาะมีอยู่น้อย ส่วนใหญ่อยู่ทางจังหวัดปัตตานี ไม่สะดวกสำหรับประชาชนที่อยู่ในอำเภอ ตำบลไกล ๆ ในจังหวัดอื่นที่จะส่งลูกหลานไปเรียน เพราะชาวบ้านยังไม่ค่อยตื่นตัวในเรื่องการศึกษาทางศาสนาอย่างปัจจุบันนี้ สมัยนี้การคมนาคมสะดวกขึ้น ปอเนาะมีมากขึ้นครูสอนศาสนาเดินทางไปตั้งโรงเรียนตามอำเภอ ตำบลไกล ๆ ที่ตนเห็นเป็นทำเลเหมาะ ทำให้ชาวบ้านทั่วไปมีโอกาสให้ลูกเล่าเรียนใกล้บ้านได้ง่ายขึ้น

2. ครูสอนศาสนาย้ำเรื่องความสำคัญและจำเป็นของการเรียนรู้เรื่องศาสนาแก่ชาวบ้านโดยผ่านทางอิหม่ามและนักเรียนของตน เมื่อจำนวนครูสอนศาสนาอิสลามมากขึ้นนักเรียนมากขึ้น การเน้นเรื่องนี้ก็แพร่หลายมากขึ้น คนที่ไม่เคยสนใจก็ถูกว่ากล่าวคาดคั้นบ่อยขึ้น

3. ความสะดวกในการไปเมกกะมีมากขึ้นในระยะหลัง ๆ นี้ เพราะมีบริษัทบริการและมีนายหน้ามาชักชวนถึงในหมู่บ้าน ช่วยจัดการติดต่อกับราชการต่าง ๆ ทุกอย่างให้ชาวบ้านจำนวนมากได้ไปแสวงบุญที่เมกกะ กลับมาได้เดือนฐานะทางสังคมขึ้นเป็นฮัจยี รู้สึกจำเป็นที่จะต้องแสดงศรัทธาในศาสนามากขึ้นให้สมศักดิ์ศรีของผู้เป็นฮัจยี ตนเองอาจจะขวนขวายหาความรู้เพิ่มเติมเอง และส่งเสริมให้ผู้อื่นกระทำด้วย โดยเริ่มจากครอบครัวของตนเองก่อน

3.4.4 วัตถุประสงค์ของการเรียนในปอเนาะ

สำหรับวัตถุประสงค์ของการเรียนในปอเนาะ คือ (วินิจ สังขรัตน์, 2544:79)

1. เพื่อให้ผู้เรียนรู้หลักศาสนา
2. เพื่อให้เป็นคนดีในสังคม
3. เพื่อทำความดีตอบแทนบุญคุณพ่อแม่
4. เพื่อนำความรู้ที่ได้รับไปเผยแพร่ โดยเฉพาะในหมู่บ้านของตนเอง

3.5 บทบาทของปอเนาะต่อชุมชน

โดยเหตุที่ปอเนาะเป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้มาเป็นเวลานาน บทบาทของปอเนาะที่มีต่อการศึกษาและชุมชนในพื้นที่แห่งนี้สามารถกล่าวได้ดังนี้

3.5.1 ปอเนาะในฐานะเป็นสถาบันศึกษาทางศาสนา

ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาทางศาสนาที่ประชาชนทุกคนในสังคมมุสลิมยอมรับนับถือ โดยโต๊ะครูนอกจากจะอบรมสั่งสอนนักเรียนแล้วก็ยังสอนศาสนาให้กับประชาชนเป็นประจำ เช่น สอนเป็นประจำทุกวัน สอนสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง และสอนนาน ๆ ครั้ง การสั่งสอนประชาชนของโต๊ะครู กล่าวได้ว่าไม่ได้สั่งสอนศาสนาอย่างเดียว แต่ยังถ่ายทอดทัศนคติและแนวความคิดของโต๊ะครูในเรื่องต่าง ๆ เช่น ข่าวดราม่าของเพื่อนบ้าน การพัฒนาท้องถิ่น และข่าวการเมืองไปสู่ประชาชนอีกด้วย นอกจากประชาชนธรรมดาแล้วนักเรียนในปอเนาะก็เป็นบุคคลที่ได้รับแนวคิดต่าง ๆ จากโต๊ะครูไปมาก เพราะเมื่อนักเรียนเหล่านี้เรียนจบวิชาศาสนาแล้วก็กระจายอยู่ในชุมชนทั่วไป และหลายคนก็ได้เป็นผู้นำของชุมชน เช่น เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการอิสลามประจำจังหวัด และข้าราชการ เป็นต้น ตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นตำแหน่งที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อชุมชนเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นแนวความคิดของโต๊ะครูที่ถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียนและจากนักเรียนเหล่านี้ที่ถ่ายทอดไปสู่ชุมชนอีกต่อหนึ่ง เพราะถึงแม้ว่าจะไม่เป็นผู้นำชุมชน แต่ประชาชนทั่วไปในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ร้อยละ 40-65 ได้เคยผ่านการศึกษาในปอเนาะมาแล้วอย่างน้อย 1-2 ปี (รุ่ง แก้วแดง, 2511:38-39)

สรุปได้ว่าปอเนาะนั้นเป็นสถาบันที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นอย่างมาก

เนื่องจากปอเนาะเป็นสถาบันที่ให้การศึกษาศาสนาอิสลามแก่ประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามทุกรุ่นทุกวัย ไม่จำกัดอายุและเพศ กล่าวคือ ปอเนาะมิได้รับแต่นักเรียนชายอย่างเดียว ยังรับนักเรียนหญิงและนักเรียนผู้ใหญ่ด้วย เด็กหนุ่มสาวที่แต่งงานแต่อายุยังเยาว์อาจจะเข้าเรียนในปอเนาะอีกระยะหนึ่งเพื่อเพิ่มพูนความรู้ทางศาสนาเพิ่มเติมก่อนที่จะตั้งครอบครัวประกอบอาชีพอย่างจริงจัง ผู้ใหญ่อายุมากทั้งชายและหญิงที่หมดภาระห้วงวัยทางบ้าน อาจเข้าไปอยู่ในปอเนาะเพื่อเรียนทางศาสนา และช่วยเหลือแรงงานแก่โต๊ะครูเป็นการตอบแทนครอบครัวที่ไม่มีที่ทางของตนเองอาจมาอาศัยอยู่กับโต๊ะครูในปอเนาะและช่วยทำสวนของโต๊ะครู ชีวิตความอยู่ของปอเนาะ

บางแห่งที่มีนักเรียนหลายรุ่นหลายวัยเช่นนี้ จึงเป็นเสมือนกลุ่มย่อย ๆ กลุ่มหนึ่งซึ่งมีจำนวนครอบครัวหลายสิบครอบครัว และจำนวนนักเรียนทุกประเภทรวมแล้วเป็นร้อย ๆ คน (พิทยา สายหู, 2510:47-48) จึงทำให้ปอเนาะเป็นสถาบันที่สำคัญต่อชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:86)

3.5.2 ปอเนาะในฐานะบุคคล

เมื่อพิจารณาภูมิหลังของโต๊ะครู เช่น การศึกษา อายุ และรายได้ ภูมิหลังเหล่านี้เป็นคุณสมบัติสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดอำนาจของความเป็นผู้นำขึ้นในตัวของโต๊ะครู ทำให้ประชาชนเกิดความเคารพนับถือและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของโต๊ะครู โดยไม่ต้องมีอำนาจบังคับแต่อย่างใด เพราะถ้าหากประชาชนมีความเดือดร้อนในเรื่องการทำมาหากิน เรื่องศาสนา หรือเรื่องอื่น ๆ ชาวบ้านจะไปปรึกษาหาหรือขอความเห็นจากโต๊ะครูมากกว่าผู้อื่น (รุ่ง แก้วแดง, 2511:38-39)

บทบาทของปอเนาะในฐานะที่เป็นบุคคลนั้นจะต้องพิจารณาที่ตัวโต๊ะครู ทั้งนี้เพราะโต๊ะครูเป็นทั้งเจ้าของและผู้ทำการสอน (ครูใหญ่) ของปอเนาะ โต๊ะครูเป็นผู้ที่ทำให้ปอเนาะเข้าไปมีบทบาทและอิทธิพลต่อการศึกษาและความรู้สึกนึกคิดของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะโต๊ะครูเป็นบุคคลที่ประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามให้ความเคารพนับถือและปฏิบัติตามการอบรมสั่งสอนก่อให้เกิดอำนาจของความเป็นผู้นำในตัวของโต๊ะครู การที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากโต๊ะครูเป็นผู้ที่มีพื้นฐานทางการศึกษาศาสนาอิสลามเป็นอย่างดี โดยใช้เวลาในการศึกษาเล่าเรียนศาสนาอิสลามเป็นเวลานานพอสมควร นอกจากนี้ค่านิยมของศาสนาอิสลามยังให้การยกย่องแก่ผู้ที่ได้รับการศึกษาศาสนาอิสลามมาแล้วเป็นอย่างดี เพราะศาสนาอิสลามบังคับให้ทุกคนต้องศึกษาอัลกุรอาน เพื่อให้สามารถประกอบศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง เป็นเหตุให้มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้นิยมส่งบุตรหลานของตนไปศึกษากับผู้ที่มีความรู้ในทางศาสนา ซึ่งก็ได้แก่โต๊ะครูที่เป็นเจ้าของปอเนาะ (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2511:87)

เมื่อประชาชนให้ความสำคัญแก่การศึกษาศาสนาอิสลามเป็นอย่างมากเช่นนี้ เป็นผลให้บุคคลที่จะคิดตั้งตัวเป็นโต๊ะครูต้องใช้เวลาศึกษาเล่าเรียนเป็นเวลานานนับสิบ ๆ ปี โดยเริ่มเรียนกับครูที่มีชื่อเสียง ซึ่งส่วนมากจะไปศึกษาในจังหวัดปัตตานีก่อน แล้วอาจจะเปลี่ยนเลือกเรียนกับครูที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ สุดแต่ว่าจะมีโรงเรียนอยู่ที่ใด บางคนข้ามพรมแดนไปเรียนในสำนักศึกษาศาสนาในมาเลเซียก็มี หลังจากนั้นผู้ที่มีกำลังทรัพย์มากอาจจะไปเรียนต่อที่ประเทศอาหรับ โดยเริ่มด้วยการจาริกแสวงบุญไปนครเมกกะทำพิธีหัจญ์ก่อน แล้วอยู่ศึกษาเล่าเรียนต่อ โต๊ะครูที่ตั้งโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามจึงมักเป็นผู้ที่ใช้เวลาเล่าเรียนมานานทั้งในและนอกประเทศตั้งแต่อายุน้อย

กว่าจะตั้งปอเนาะได้มีชื่อเสียงก็อาจจะมีอายุถึง 40 ปี หรือกว่าขึ้นไป (พัทธา สายหู, 2510:37) โต๊ะครู จึงเป็นบุคคลที่ได้รับความนิยมยกย่องนับถือในหมู่ประชาชนในฐานะที่เป็นผู้ที่มีความรู้ทั้งในทาง ศาสนา และเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรม และมีบทบาทและอิทธิพลต่อการศึกษาของชาว ไทยที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นอย่างมาก (ประกิจ ประจันปัจฉนิค, 2511:87-88)

3.5.3 ปอเนาะในฐานะเป็นสถาบันทางสังคม

จากการที่ศาสนาได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของชาวไทยที่นับถือศาสนา อิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นอย่างมาก การเป็นผู้รู้และชำนาญในศาสนาได้รับการยกย่อง ในชุมชน จึงทำให้ประชาชนชนวนขวายที่จะได้รับการศึกษาศาสนาให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ชาวบ้านโดยทั่วไปต้องการให้ลูกหลานได้เรียนในปอเนาะ และบางคนอาจจะตั้งความหวังขั้นสูงให้ ผู้ที่เรียนได้ศึกษาสูงขึ้นไป จนในที่สุดได้เป็น โต๊ะครู โดยทั่วไป โต๊ะครูที่จัดตั้งปอเนาะขึ้นมาสอน ศาสนาก็เพื่อมุ่งหวังที่จะเผยแพร่ศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว แต่ก็มีบ้างเหมือนกันที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อ การศึกษาทั่วไป เช่น ให้การอบรมขนบธรรมเนียมประเพณี สอนภาษาอาหรับ และมลายู และก็มีอยู่ ไม่น้อยที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อยึดเป็นอาชีพหรือมุ่งหวังที่จะเป็นผู้นำชุมชน ดังนั้นการศึกษาในปอเนาะทำ ให้ผู้ศรัทธาศาสนาอิสลามดีขึ้น และได้เรียนรู้ภาษามลายูหรือภาษาอาหรับพอที่จะอ่านอัลกุรอานได้ การศึกษาศาสนายังศึกษาให้สูงขึ้น ไปก็ยังทำให้ฐานะทางสังคมของตนดีขึ้น มีคนนับหน้าถือตามาก ขึ้น ทั้งนี้เพราะชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้ความสำคัญแก่การศึกษาวិชาศาสนา จน กลายเป็นค่านิยมของสังคมว่า ผู้ที่มีความรู้ความสามารถในทางศาสนาจะได้รับการยกย่องนับถือ จากประชาชน โดยทั่วไป นอกจากนี้ ผู้ที่ศึกษาศาสนาสูง ๆ และมีโอกาสได้ออกมาเป็น โต๊ะครูหรือ เป็นครูสอนศาสนา และได้เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ณ นคร เมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบียด้วย แล้วก็จะได้รับการยกย่องจากประชาชนยิ่งขึ้นไปอีก อย่างไรก็ตามการเรียนในปอเนาะนั้นผู้เรียน อาจจะมิได้เป็นผู้นำทางศาสนาหรือผู้นำของชุมชนหรือการได้เป็น โต๊ะครูที่มีชื่อเสียงเสมอไปทุกคน ส่วนใหญ่เมื่อสำเร็จการศึกษาจากปอเนาะแล้วก็จะกลับไปประกอบอาชีพตามปกติ คือไปประกอบ อาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำสวน ซึ่งก็เรียนรู้มาจากบิดามารดาที่ประกอบอาชีพนั้นอยู่แล้ว นั่นเอง

นอกจากนี้ความนิยมในการหาความรู้ทางศาสนาเพื่อยกฐานะทางสังคมของบุคคล โดยการเรียนที่ปอเนาะยังมีผลสะท้อนทางสังคมในด้านอื่น ๆ เช่น (ประกิจ ประจันปัจฉนิค, 2511:88-89)

1. โต๊ะครูจากที่อื่นซึ่งแสดงความประสงค์จะเปิดโรงเรียนสอนศาสนาให้แก่ชาวบ้านในตำบลที่ไม่เคยมีครูมาก่อน มักได้รับความสะดวกช่วยเหลือจากชาวบ้านในการซื้อที่ดินและปลูกสร้างเพราะชาวบ้านยินดีที่ได้มีโอกาสให้ลูกหลานได้เล่าเรียนใกล้บ้าน
2. โรงเรียนรับนักเรียนไม่จำกัดภูมิฐานะ ผู้ที่มาเรียนจากต่างหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกันมีการชักจูงให้ไปอยู่อาศัยหาที่ทำกินในหมู่บ้านของเพื่อนฝูงต่อไปเมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว
3. พ่อแม่ส่วนมากเมื่อจะหาสามีให้ลูกสาว มักอยากได้คนดีมีความรู้ทางศาสนา ญาติมิตรอาจแนะนำเพื่อนฝูงคนหมู่บ้านอื่นที่คุ้นเคยสมัยเรียนปอเนาะให้เป็นการได้เขยจากหมู่บ้านอื่น ซึ่งอาจแนะนำพวกพ้องจากหมู่บ้านตนมาสัมพันธ์แต่งงานกับหมู่บ้านที่ตนเกี่ยวข้องต่อไป
4. การเคลื่อนย้ายถ่ายเทภูมิฐานะอันสืบเนื่องจากบุคคลที่เกี่ยวข้องทางการศึกษา เรื่องศาสนาอาจนำไปสู่การเคลื่อนย้ายของผู้ต่อไปในด้านเศรษฐกิจ เช่น ชักจูงพวกพ้องมารับจ้างกรีดยาง ซื้อที่ดินทำสวน ฯลฯ ขยายวงความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้าน ซึ่งในขณะเดียวกันก็ทำให้เปลี่ยนแปลงประกอบของประชากรถาวรของหมู่บ้านด้วย

3.6 การปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะ

3.6.1 การปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะภายใต้การจัดตั้งภาคการศึกษา 2 (พ.ศ. 2503-2514)

ในปี พ.ศ. 2501 รัฐบาลได้กำหนดโครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาการศึกษาของประเทศที่ดำรงอยู่ กล่าวคือสถานศึกษามีอยู่ไม่เพียงพอกับความต้องการของประชาชน และขาดแคลนครูในส่วนภูมิภาค เป็นเหตุให้ผู้จบการศึกษาในส่วนภูมิภาคหลังไหลเข้ามาศึกษาต่อในเมืองหลวงเป็นจำนวนมาก (วินิจ สังขรัตน์, 2544:147) ตลอดจนวัตถุประสงค์ที่จะพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคให้มีระดับและมาตรฐานทัดเทียมกับการศึกษาในส่วนกลาง กระทรวงศึกษาธิการได้รวมจังหวัดที่มีลักษณะความเป็นอยู่ของประชาชนและปัญหาการศึกษาค้ำค้ำคลึงกันเข้าด้วยกัน โดยแบ่งภาคการศึกษาออกเป็น 12 ภาค ตามที่รัฐบาลได้แถลงนโยบายเกี่ยวกับการศึกษาไว้เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2501 ที่จะพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคตลอดจนการการศึกษาชั้นสูง ทำนุบำรุงการศึกษาให้ก้าวหน้าโดยทั่วไป เป็นการสร้างความเจริญให้แก่บ้านเมืองและประชาชนทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนภูมิภาค (ประสงค์ งามสมัน, 2519:11) โครงการนี้เป็นโครงการใหญ่ครอบคลุมการศึกษาทุกแขนงที่

สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ตลอดจนโครงการต่าง ๆ ที่ได้รับความร่วมมือจากองค์การการศึกษา สหประชาชาติหรือองค์กรระหว่างประเทศอื่น ๆ

สำหรับภาคการศึกษา 2 ประกอบด้วยสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ยะลา ปัตตานี นราธิวาส และสตูล ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ใกล้เคียงกัน ภาษา วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเดียวกัน และประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม โดยจัดตั้งครู สัมมนาการ ภาคการศึกษา 2 ขึ้นที่จังหวัดยะลา ครูสัมมนาการเป็นสำนักงานภาคการศึกษา 2 คือเป็นที่ทำการของผู้ตรวจการศึกษา ซึ่งทำหน้าที่คล้าย ๆ กับศึกษาธิการภาค เป็นผู้ประสานงานการพัฒนาการศึกษาภายในภาคการศึกษา 2 (รุ่ง แก้วแดง, 2511:72) นอกจากนี้ครูสัมมนาการเป็นสำนักงานของศึกษานิเทศก์และสถานที่พักสำหรับครูที่เข้าอบรมหรือสัมมนา ส่วนการดำเนินการปรับปรุงการศึกษาในภาคการศึกษา 2 กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้น 3 คณะ คือ

1. คณะกรรมการอำนวยการโครงการพัฒนาการศึกษา
2. คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำภาคศึกษา 2
3. คณะกรรมการดำเนินการการพัฒนาการศึกษา ภาคการศึกษา 2 (ศูนย์พัฒนาการศึกษา ภาคการศึกษา 2, 2510:8-10)

ในปี พ.ศ. 2504 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ระเบียบการส่งเสริมปอเนาะ โดยเรียกระเบียบนี้ว่า ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะ ในภาคศึกษา 2 พ.ศ. 2504 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2504) สาระสำคัญของระเบียบนี้มีดังต่อไปนี้

1. การจดทะเบียน ตามระเบียบนี้กำหนดให้ปอเนาะที่จะได้รับการส่งเสริมหรือช่วยเหลือจากราชการต้องจดทะเบียนเป็นสถานศึกษาวิชาศาสนาให้ถูกต้อง แต่ไม่บังคับให้ปอเนาะที่ตั้งอยู่แล้วก่อนใช้ระเบียบนี้ต้องมาจดทะเบียน แต่ให้เป็นไปตามความสมัครใจของโต๊ะครูปอเนาะเอง

2. กำหนดหลักสูตรของปอเนาะออกเป็น 3 ตอน ตอนต้นมีกำหนดเวลาเรียน 4 ปี ตอนกลาง 3 ปี และตอนปลาย 2 ปี หรือระบบการศึกษาของปอเนาะเป็นแบบ 4 : 3: 2 (ศูนย์พัฒนาการศึกษา ภาคการศึกษา 2, 2512:14)

3. การวัดผลการเรียนของปอเนาะ ได้มีกำหนดให้ดำเนินการวัดผลประจำปี สำหรับวิธีการวัดผลประจำปีนั้น ให้คณะกรรมการดำเนินการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค ภาคการศึกษา 2 และผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนาอิสลามร่วมกันพิจารณากำหนดขึ้น ผู้ที่สอบไล่ได้ชั้นตัวประโยคจะได้รับประกาศนียบัตรของกระทรวงศึกษาธิการด้วย

4. การให้เงินรางวัล เพื่อให้เป็นเงินทุนใช้ในการปรับปรุงส่งเสริมกิจการของ ปอเนาะให้ดีขึ้น และเป็นการให้กำลังใจแก่โต๊ะครูที่พยายามปรับปรุงส่งเสริมให้ดี เป็นเครื่องจูงใจ ให้โต๊ะครูอื่น ๆ ปฏิบัติตาม เงินรางวัลนั้นเป็นเงินพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา โดยกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับพระราชทานรางวัลว่าจะต้อง เป็นผู้ให้ความร่วมมือในการปรับปรุงการเรียนการสอน ตลอดจนการช่วยเหลือราชการอื่น ๆ ด้วย (ประสงค์ งามมัน, 2519:28)

5. การให้การอุดหนุนแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ

1. ให้ครูไปช่วยทำการสอนหรือให้มีผู้นิเทศการศึกษาไปช่วยเหลือให้คำแนะนำ หรือให้การช่วยเหลือทางด้านวิชาการอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมในทางวิชาการ เช่น คัดเลือกนักศึกษาไป เรียนต่อ และจัดให้มีการอบรมครู หรือสัมมนาเป็นครั้งคราว

2. ให้หรือให้ยืมอุปกรณ์ วัสดุในทางการศึกษา หรือเครื่องมือเครื่องใช้ในการสอน การเรียน ตลอดจนครุภัณฑ์อื่น ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.)

หลังจากได้ประกาศใช้ระเบียบนี้ ปรากฏว่ามีปอเนาะมาจดทะเบียนกับทางราชการ เพื่อรับการปรับปรุงเป็นจำนวน 82 แห่ง (กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.) และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504-2509 ปรากฏว่ามีปอเนาะมาจดทะเบียนทั้งสิ้นเพียง 206 แห่ง (ศูนย์การพัฒนาศึกษา ภาค การศึกษา 2, 2510:80)

3.6.2 วัตถุประสงค์ในการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะ

ระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะเมื่อ พ.ศ. 2504 ได้วางหลักเกณฑ์ของการจดทะเบียนปอเนาะและการอนุญาต การกำหนดลักษณะคุณวุฒิของผู้สอนศาสนา การดำเนินการสอนในปอเนาะ เมื่อได้รับการจดทะเบียนแล้วมีหลักเกณฑ์ว่า สอน และจัดให้มีการวัดผลตามหลักสูตรและวิธีการที่กำหนดไว้ ทั้งยังกำหนดไว้ว่าปอเนาะที่ได้รับ อนุญาตตามระเบียบนี้ อาจได้รับรางวัลเป็นเงินพระราชทานหรือได้รับการอุดหนุนจากทางราชการ การจดทะเบียนนั้นให้ปอเนาะมาจดด้วยความสมัครใจ กระทรวงศึกษาธิการได้อະลุ่มอ่ลว่ย การ บังคับทันทีอาจมีปัญหาดังกล่าวทางเมืองแทรกแซง ดังนั้นวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงส่งเสริม การศึกษาในปอเนาะนั้น คือ

1. เพื่อให้ปอเนาะจดทะเบียน หมายถึงการยอมรับแนวทางการปรับปรุงการศึกษาใน ปอเนาะ

2. เพื่อปรับปรุงอาคารสถานที่ และบริเวณปอเนาะ โดยให้จัดปรับปรุงอาคารปอเนาะให้เป็นแนว จัดทำส้วมล้างชายหญิงให้เพียงพอ จัดทำถนนเข้าสู่ปอเนาะ จัดทำป้ายชื่อปอเนาะ
3. ปรับปรุงการเรียนการสอน ปรับปรุงหลักสูตร จัดสอนให้เป็นชั้น มีการสอนภาษาไทยและวิชาชีพด้วย
4. จัดให้มีการประเมินผลการสอน (ประสงค์ งามัน, 2519:27)

3.6.3 ปัญหาและอุปสรรคการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะ

การปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะ ในภาคศึกษา 2 พ.ศ. 2504 กล่าวได้ว่าการดำเนินงานเป็นไปไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร มีอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ หลายประการที่สำคัญ คือ (ประกิจ ประจันปัจฉิม, 2516:107)

1. ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะในภาคศึกษา 2 พ.ศ. 2504 กำหนดแต่หลักการกว้าง ๆ ยังมีได้มีการบังคับให้ปอเนาะต้องมาจดทะเบียนแต่ให้เป็นไปตามความสมัครใจของโต๊ะครู
2. การจัดสรรงบประมาณยังไม่เพียงพอกับการดำเนินงาน
3. ไม่มีการกำหนดคุณสมบัติและความรู้ทางศาสนาของโต๊ะครู จึงทำให้บุคคลที่มีความรู้ทางศาสนาจัดตั้งปอเนาะเพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา ทำให้ยากแก่ทางราชการที่จะควบคุมและให้การสนับสนุนส่งเสริมปรับปรุงปอเนาะให้มีการจัดสถานศึกษาที่ดีได้
4. หลักสูตรวิชาศาสนาอิสลามไม่ได้กำหนดแบบแผนที่แน่นอน ไม่มีกำหนดเวลาเรียนและขาดการวัดผล
5. การแทรกให้มีหลักสูตรการสอนภาษาไทยในปอเนาะไม่ได้ผล เนื่องจากปัญหาการจัดหาครูช่วยสอนวิชาภาษาไทยและวิชาชีพไม่เพียงพอ และมีปัญหาอุปสรรคที่โต๊ะครูและนักเรียนก็ไม่ประสงค์ให้มีการสอนภาษาไทยในปอเนาะอยู่แล้วด้วย
6. หลักสูตรที่จัดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2504 ยังไม่ได้รับความนิยมนอกจากโต๊ะครูและสังคมของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้

กล่าวได้ว่าระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะในภาคศึกษา 2 พ.ศ. 2504 มีเป้าหมายสำคัญของระเบียบนี้ก็เพื่อที่จะให้สถานศึกษาปอเนาะได้อยู่ในความควบคุมของทางราชการโดยการจดทะเบียน และให้มีการปรับปรุงการจัดสถานศึกษาและการสอนในดียิ่งขึ้น มาตรการสำคัญที่ใช้ในการดำเนินการตามระเบียบนี้ คือการให้การอุดหนุนด้าน

การเงินและวัสดุอุปกรณ์การศึกษา แต่การดำเนินการปรับปรุงส่งเสริมของทางราชการในขั้นต้นนี้ยังหละหลวม กล่าวคือการให้ปอเนาะมาจดทะเบียนเพื่อควบคุมในเรื่องของจำนวนนั้นก็ได้มีการบังคับ เพียงแต่ให้มาจดทะเบียนตามความสมัครใจ นอกจากนี้ในด้านการให้การสนับสนุนเรื่องการเงิน วัสดุอุปกรณ์ และครูช่วยสอนภาษาไทยยังมีจำนวนจำกัดมาก (ประกิจ ประจันปัจจนิก, 2516:108)

จะเห็นได้ว่าหลังจากการจัดตั้งภาคการศึกษา 2 ก็ได้มีคณะกรรมการต่าง ๆ เกิดขึ้น และกรรมการเหล่านี้เป็นผู้นำศาสนา คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด โต๊ะครู คาโต๊ะยุติธรรม และข้าราชการใน 4 จังหวัดภาคใต้เพื่อที่จะให้มีการปรับปรุงปอเนาะ ในที่สุดก็ได้ออกเป็นระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะในภาคศึกษา 2 พ.ศ. 2504 เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2504 กล่าวได้ว่า มิติการมีส่วนร่วม เป็นมิติหลักเพราะการยอมรับการเปลี่ยนแปลงเพื่อที่จะให้มีการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะเกิดจากความต้องการของชาวไทยมุสลิมและพวกเขาก็มีส่วนร่วม ส่วนรัฐบาลก็ให้การสนับสนุนในรูปของการให้การอุดหนุน การให้รับรางวัลพระราชทาน ส่วน มิติพัฒนา ก็ด้านรองเห็นได้จากที่มีการกำหนดหลักสูตร เวลาเรียนที่แน่นอน มีการสอนทั้งวิชาศาสนา วิชาสามัญ และวิชาชีพ ส่วน มิติความมั่นคง ก็ไม่ได้หายไปไหน เห็นได้จากการประชุมเกี่ยวกับเรื่องนี้จะมีเจ้าหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทยเข้าร่วมด้วย (วินิจ สังขรัตน์, 2544:159)

3.7 การแปรสภาพปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม

3.7.1 โครงการปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม พ.ศ.

2508-2511

การที่ทางราชการได้มีการส่งเสริมและปรับปรุงปอเนาะในขั้นต้นนั้นทางราชการได้มีนโยบายเพียงต้องการให้ปอเนาะมาจดทะเบียนและให้อุปการะเพื่อควบคุมและปรับปรุงให้ปอเนาะเป็นสถานศึกษาศาสนาให้สภาพดีขึ้น ต่อมาทางราชการได้มีเป้าหมายที่จะให้ปอเนาะอยู่ในความดูแลของทางราชการให้ใกล้ชิดและรัดกุมยิ่งขึ้น โดยมีแนวนโยบายที่จะให้มีการแปรสภาพสถานศึกษาปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์ดังเช่นสถานศึกษาของเอกชนทั่ว ๆ ไป

การจัดทำโครงการปรับปรุงปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507 โดยมีคณะกรรมการดำเนินการพัฒนาการศึกษา ภาคการศึกษา 2

เป็นผู้จัดทำโครงการปรับปรุงและวิธีการให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ แก่ปอเนาะที่จะปรับปรุงเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม

นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2508 กระทรวงศึกษาธิการเห็นว่า การที่จะให้ปอเนาะเลิกล้มไปนั้นจะต้องค่อยทำค่อยไป โดยทางรัฐบาลจะต้องทำโครงการดำเนินการพร้อมกันไปทั้ง 3 ทางคือ

1. โครงการปรับปรุงปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์
2. โครงการปรับปรุงส่งเสริมการขยายการศึกษาภาคบังคับ (การศึกษาประชาบาล)
3. โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่ให้รู้ภาษาไทยเป็นอย่างดี และมีกรมฝึกสอนอาชีพที่จำเป็นแก่ท้องถิ่นด้วย (ประสงค์ งามมัน, 2519:33)

กระทรวงศึกษาธิการได้รับมอบหมายให้จัดทำโครงการทั้ง 3 นี้ และได้นำเสนอคณะกรรมการพัฒนาภาคใต้อนุมัติแล้ว โดยเฉพาะโครงการส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์ คณะกรรมการพัฒนาภาคใต้ได้อนุมัติเงินงบประมาณพัฒนาภาคใต้ ประจำปีงบประมาณ 2508 เป็นจำนวน 200,000 บาท ให้เริ่มดำเนินการแปรสภาพปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์จำนวน 20 แห่ง ส่วนปีต่อไปขอให้ตั้งงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการ (ประสงค์ งามมัน, 2519:33)

โครงการปรับปรุงปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญดังนี้

1. เพื่อให้ปอเนาะที่จดทะเบียนแล้วได้ปรับปรุงเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์
2. เพื่อเป็นการจูงใจให้ปอเนาะอื่น ๆ ปรับปรุงเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามด้วย
3. เพื่อพัฒนาการศึกษาของเยาวชนที่ศึกษาอยู่ในปอเนาะให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เป็นการเพิ่มกำลังคนที่มีความรู้เพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจและการปกครอง
4. เพื่อแสดงเจตนาดีของรัฐบาลในการที่จะช่วยจัดการศึกษาโดยถูกวิธี และสร้างความเข้าใจอันดีงามระหว่างรัฐบาลกับประชาชนในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ประกิจ ประจันปัจจนึก, 2516:111)

การดำเนินการระยะเวลาและจำนวนปอเนาะที่ดำเนินการปรับปรุงเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามได้กำหนดระยะเวลาปรับปรุงไว้ 4 ปี คือ ตั้งแต่พ.ศ. 2508 ถึง พ.ศ. 2511 ปอเนาะที่จะปรับปรุงมีจำนวนทั้งสิ้น 140 โรง คือ พ.ศ. 2508 ปรับปรุง 20 โรง และปีต่อไปปีละ 40 โรง จนถึงปี พ.ศ. 2511 ก็ครบจำนวนที่กำหนดไว้ (กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.)

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามที่ได้รับเงินอุดหนุนตั้งแต่ พ.ศ. 2508-2511

จังหวัด	จำนวน โรงเรียนที่แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์			
	พ.ศ. 2508	พ.ศ. 2509	พ.ศ. 2510	พ.ศ. 2511
นราธิวาส	6	10	11	7
ปัตตานี	10	18	15	10
ยะลา	5	9	12	9
สตูล	-	2	1	2
รวม	21	39	39	28

ที่มา : ประสงค์ งามมัน, 2519.

ผลการดำเนินการปรากฏว่าในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือนราธิวาส ปัตตานี ยะลา และสตูล มีปอเนาะมาจดทะเบียนแปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์ 127 โรง ซึ่งตาม โครงการปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 จนถึงปี พ.ศ. 2511 มีจำนวนทั้งสิ้น 140 โรง ดังนั้นตัวเลขนี้จึงต่ำกว่าเป้าหมายทั้งนี้ก็เพราะว่าเจ้าของปอเนาะยังไม่แน่ใจในนโยบายของรัฐบาลในการแปรสภาพปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์ (ประสงค์ งามมัน, 2519:44)

สรุปได้ว่า โครงการปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2508-2511 นี้ เป็นโครงการที่ดำเนินการต่อเนื่องจากโครงการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะภาคศึกษา 2 พ.ศ. 2504 แต่โครงการช่วงปี พ.ศ. 2508-2511 ได้มีนโยบายที่ชัดเจนที่จะแปรสภาพให้ปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์ ส่วนวิธีการดำเนินการ การช่วยเหลืออุดหนุนต่าง ๆ ของทางราชการก็คงมีลักษณะเช่นเดิม แต่ให้ขยายขอบเขตและหลักเกณฑ์ต่าง ๆ รัดกุมยิ่งขึ้น เช่น การกำหนดให้ครูช่วยสอนโรงเรียนละ 1 คน การแปรสภาพปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์ในระยะนี้ยังมิได้เป็นไปโดยการบังคับแต่ให้เป็นไปโดยความสมัครใจของโต๊ะครู

ในปี พ.ศ. 2509 กระทรวงศึกษาธิการได้ปรึกษารื้อกับกระทรวงมหาดไทยและได้ตกลงกันที่จะดำเนินการดังนี้

1. นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปห้ามมิให้ตั้งปอเนาะขึ้นมาใหม่ ถ้ามีผู้ใดฝ่าฝืนให้จังหวัดดำเนินคดีฐานฝ่าฝืนพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 ในการนี้หากผู้ได้ประสงค์จะดำเนินการสอนศาสนาในทำนองปอเนาะ ก็ให้จัดตั้งเป็น โรงเรียนราษฎร์โดยไม่มีการผ่อนผันในเรื่องคุณสมบัติผู้เป็นเจ้าของ ผู้จัดการ ครูใหญ่และครู

2. ปอเนาะที่ตั้งอยู่ก่อนและยังมีได้จดทะเบียนให้จังหวัดแจ้งเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้ผู้รับผิดชอบได้มาจดทะเบียนภายในวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2509 เมื่อพ้นกำหนดนี้แล้ว ห้ามมิให้รับจดทะเบียนปอเนาะ โดยเด็ดขาด และให้รายงานผลการดำเนินการให้กระทรวงศึกษาธิการทราบภายในเดือนมกราคม 2510 (ประสงค์ งามมัน, 2519:47)

จากนโยบายดังกล่าวปรากฏชัดว่า รัฐบาลมีวัตถุประสงค์เพื่อล้มเลิกการจัดการระบบการศึกษาในลักษณะปอเนาะ และเพื่อให้มีการจัดระบบการศึกษาที่ถูกต้องเป็นประโยชน์ สอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง โดยให้อยู่ในความควบคุมของทางราชการ (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:116)

ในปี พ.ศ. 2510 กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำโครงการปรับปรุงปอเนาะในภาคศึกษา 2 ให้เป็นโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2510 ขึ้น เพื่อที่จะเร่งปอเนาะที่เหลืออยู่มารับการปรับปรุงส่งเสริมได้ทันตามระยะเวลาที่ได้กำหนดไว้ โครงการนี้มีวัตถุประสงค์คือ

1. เพื่อให้ปอเนาะต่าง ๆ จัดตั้งเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามให้เสร็จภายในเดือนมิถุนายน 2514

2. ปอเนาะที่แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์ได้ดำเนินการของโรงเรียนโดยถูกต้องทั้งในการสอน การเรียนวิชาสามัญและวิชาศาสนา การปฏิบัติตามระเบียบกฎหมายและนโยบายรัฐ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2510:52)

3.7.2 สภาพของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามที่แปรสภาพมาจากปอเนาะ

เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดโครงการปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามขึ้นในปี พ.ศ. 2508 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ปอเนาะที่จดทะเบียนแล้ว ได้ปรับปรุงเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ต่อมาปี พ.ศ. 2509 รัฐบาลได้กำหนดนโยบาย 3 ประการ คือ

1. ห้ามตั้งปอเนาะขึ้นใหม่
2. ปอเนาะที่ตั้งอยู่แล้วต้องมาขอจดทะเบียนภายใน 6 เดือน
3. ให้แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์ให้หมดภายในระยะเวลา 3-5 ปี

เป็นที่ปรากฏชัดขึ้นว่า วัตถุประสงค์ของนโยบายดังกล่าวเป็นไปเพื่อให้สถานศึกษาประเภทนี้อยู่ภายใต้การควบคุมของทางราชการอย่างใกล้ชิด โดยอาศัยพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 เป็นเครื่องมือ ปอเนาะใดไม่มาขอจดทะเบียนและแปรสภาพเป็น

โรงเรียนราษฎร์ เมื่อพ้นกำหนดก็ต้องล้มเลิกไป มิฉะนั้นจะเป็นการผิดกฎหมายโรงเรียนราษฎร์ เพราะเป็นสถานศึกษาเถื่อนหรือปอเนาะเถื่อน

โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามที่ได้แปรสภาพมาจากปอเนาะนั้นมิได้มีสภาพเป็นโรงเรียนในความหมายทั่ว ๆ ไปดังเช่น โรงเรียนต่าง ๆ ที่พบเห็นสภาพของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม โดยทั่วไปแล้ว ส่วนใหญ่ก็ยังคงมีสภาพเหมือนสมัยที่เป็นปอเนาะนั่นเอง สาระสำคัญที่เปลี่ยนแปลง คือ

1. การควบคุมของทางราชการ แต่เดิมปอเนาะมิได้อยู่ในความควบคุมของทางราชการ จัดดำเนินการสอนโดยอิสระขึ้นอยู่กับ โต๊ะครูเป็นสำคัญ แต่เมื่อปอเนาะได้แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามแล้ว การดำเนินงานของโรงเรียนอยู่ในควบคุมของกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีกองโรงเรียนราษฎร์กรมวิสามัญศึกษา ซึ่งปัจจุบันได้แก่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนเป็นเจ้าหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง และมีเจ้าหน้าที่ของกระทรวง ศึกษาธิการในส่วนภูมิภาค คือศึกษาธิการจังหวัด และศึกษาธิการอำเภอเป็นผู้รับผิดชอบ โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497

2. การจัดการศึกษาในปอเนาะ แต่เดิมนั้นการจัดการสอนวิชาศาสนา วิชาภาษาอาหรับและภาษามลายูเท่านั้น จัดสอนตามใจของโต๊ะครู เวลาและสถานที่ก็เป็นไปตามที่โต๊ะครูสะดวก ผลการศึกษาก็ขึ้นอยู่กับความสามารถในการถ่ายทอดวิชาความรู้ของโต๊ะครู นักเรียนบางคนอาจต้องเรียนอยู่ในปอเนาะเป็นเวลาสิบปีหรือมากกว่านั้น แต่เมื่อปอเนาะได้แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามแล้วมีการจัดการสถานที่เรียน ชั้นเรียน เวลาเรียน หลักสูตรแบบเรียน การวัดผลการศึกษาให้เป็นไปตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ ทำให้สามารถเรียนจบวิชาศาสนาอิสลามในระยะเวลาที่กำหนด

3. หลักสูตรและวิชาที่เรียน แต่เดิมนั้นปอเนาะมีการสอนอยู่ 3 วิชา คือ วิชาศาสนา วิชาภาษาอาหรับ และภาษามลายูเท่านั้น นักเรียนทุกคนที่เข้ามาเรียนในสถาบันการศึกษาประเภทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรับการศึกษา การปฏิบัติศาสนกิจ ภาษาอาหรับ และภาษามลายูเท่านั้น แต่เมื่อปอเนาะได้แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามแล้ว กระทรวงศึกษาธิการได้ส่งเสริมสนับสนุนให้นักเรียนได้มีโอกาสได้เรียนวิชาสามัญและวิชาชีพเพิ่มขึ้น โดยได้เรียนวิชาสามัญควบคู่ไปกับวิชาศาสนาด้วย แต่ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามความสมัครใจของนักเรียน นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายให้เงินอุดหนุนแก่โต๊ะครูสำหรับโรงเรียนที่มีนักเรียนมาเลือกเรียนวิชาสามัญและวิชาชีพมากขึ้นตามจำนวนนักเรียน พร้อมทั้งส่งครูสอนวิชาสามัญและวิชาชีพไปช่วยสอน (กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.)

4. สถานที่เรียน ก่อนแปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์ไต่ตระกูลใช้บ้านหรือใต้ถุนบ้านเป็นที่สอน บางแห่งอาจมีอาคารเรียนเป็นสัดส่วนโดยเฉพาะแต่น้อยแห่ง เมื่อปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามแล้ว ได้มีการดัดแปลงหรือต่อเติมอาคารเป็นห้องเรียนขึ้นตามอัธยาศัยของไต่ตระกูล และกำลังเงินที่ทางราชการอุดหนุน

5. การบริหารโรงเรียน ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 ต้องมีผู้จัดการ เจ้าของ และครูใหญ่เป็นผู้รับผิดชอบการบริหารงานของโรงเรียน ทั้งทางฝ่ายธุรการและวิชาการ ไต่ครูเจ้าของปอเนาะที่แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามจะเป็นผู้รับผิดชอบตามกฎหมาย มีฐานะเป็นทั้งผู้จัดการ เจ้าของและครูใหญ่ในขณะเดียวกัน

6. ทักษะของไต่ครู ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายที่เห็นด้วยกับฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยก็ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลง ยังคงสภาพเป็นปอเนาะต่อไป ซึ่งมีส่วนน้อยและเป็นไต่ครูที่มีอายุมาก เพราะไต่ครูเหล่านี้มักไม่นิยมการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว พยายามที่จะดำรงสถานภาพเดิมของตน อาจทำให้ไต่ครูไม่เข้าใจและไม่เต็มใจให้ความร่วมมือกับรัฐบาล (ประจักษ์ ประจักษ์นิติก, 2516:76) ฝ่ายที่เห็นด้วยก็ยอมรับแปรสภาพปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทักษะของไต่ครูไม่เป็นอุปสรรคขัดขวางการดำเนินการปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ความสำเร็จของโครงการจึงอยู่กับการดำเนินการตามเป้าหมาย และการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ภาคศึกษา 2 ด้วย (รุ่ง แก้วแดง, 2511:123)

3.7.3 ผลกระทบจากการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ช่วง พ.ศ. 2504-2514

การปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ช่วง พ.ศ. 2504-2514 มีผลกระทบอยู่หลายด้านด้วยกัน คือ

1. ด้านสังคมจิตวิทยา

การปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ในความรู้สึกรักของประชาชนชาวไทยมุสลิม ผู้นำมุสลิมและไต่ครูนั้น เขาถือว่าสถาบันนี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ในความรู้สึกของประชาชน เขาดำเนินกิจการทุกอย่างบนพื้นฐานของการสละอุทิศทุกสิ่งทุกอย่างเพื่ออัลลอฮ์เท่านั้น เมื่อทางราชการเข้ามาก้าวกายตรงนี้ จะทำให้เขามีความรู้สึกว่าสถาบันอันศักดิ์สิทธิ์ของเขาถูกแทรกแซงโดยคนที่มีใจมุสลิมเป็นครั้งแรก (วินิจ สังข์รัตน์, 2544:198)

การแปรสภาพปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม และเปิดให้มีการสอนวิชาสามัญและวิชาชีพนั้น ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ (2526:116) ได้กล่าวว่าเป็นการยุติความเป็น

เขตหวงห้ามของสถาบันปอเนาะและการศึกษาฝ่ายศาสนาของมุสลิม สถาบันนี้ซึ่งได้ผลิตปัญญาชนให้กับสังคมที่เคยปิดตัวเอง กลับถูกเปิดเผยออกรับอิทธิพลจากภายนอก และคุณภาพของการศึกษาฝ่ายศาสนาตกลงอย่างเห็นได้ชัด เพราะเหตุที่ต้องแบ่งเวลาครึ่งหนึ่งให้แก่การศึกษาหลักสูตรสามัญตามปกติเยาวชนมุสลิมแสดงสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยผ่านความสำเร็จการศึกษาจากปอเนาะแล้วไปศึกษาต่อในสถาบันต่างประเทศ ปอเนาะผลิตบุคลากรพร้อมที่จะเป็นผู้นำทางศาสนาให้แก่ประชาคมส่วนรวม ในปัจจุบันการให้คำแนะนำเกี่ยวกับกฎหมายอิสลาม ตลอดจนการเผยแพร่ศาสนาไม่สามารถจะทำได้โดยนักศึกษาของปอเนาะที่ถูกปฏิรูปอีกต่อไป เพราะผลผลิตของปอเนาะถูกมองว่าไม่พร้อมที่จะทำหน้าที่นี้อีกแล้ว

และเป็นครั้งแรกที่รู้สึกว่าเป็นเหตุทำให้ขาดปัญญาชนทางศาสนา ในขณะที่รัฐถือว่าเป็นความสำเร็จที่นักศึกษาจำนวนมากขึ้นในโรงเรียนภายใต้การควบคุมของรัฐ แต่ชาวมุสลิมกลับคิดว่าสถาบันทางการศึกษาฝ่ายศาสนากำลังถูกยึดเป็นของรัฐ (วินิจ สังขรัตน์, 2544:200)

2. ด้านเศรษฐกิจ

2.1 รัฐบาล เมื่อปอเนาะจดทะเบียนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงปอเนาะในภาคการศึกษา 2 พ.ศ. 2504 และปรับปรุงเป็น โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม รัฐจะต้องให้การอุดหนุนดังนี้

1. อุดหนุนด้านการเงิน
2. ให้ครูไปช่วยทำการสอนวิชาสามัญ
3. ให้หรือให้ยืมอุปกรณ์ วัสดุในทางการศึกษาหรือเครื่องมือเครื่องใช้ในการเรียนการสอน ตลอดจนครุภัณฑ์อื่น ๆ
4. การให้เงินรางวัล เพื่อเป็นเงินทุนในการปรับปรุงกิจการของปอเนาะให้ดีขึ้น เงินรางวัลนั้นเป็นเงินรางวัลพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การให้รับรางวัลพระราชทานนั้นมีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา และได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับพระราชทานรางวัลว่า จะต้องเป็นผู้ให้ความร่วมมือในการปรับปรุงการเรียนการสอน ตลอดจนการช่วยเหลือราชการอื่น ๆ

เพราะฉะนั้นการให้ปอเนาะมาจดทะเบียน และปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม รัฐบาลยังคงใช้เงินเป็นตัวล่อ ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องจัดงบประมาณเพิ่มเติมในส่วนนี้

2.2 โต๊ะครู จะต้องเสียเงินในการพัฒนาปรับปรุงโรงเรียน หลังจากแปรสภาพมาจากปอเนาะ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างอาคารเรียน การจ้างครู และการปรับปรุงบริเวณโรงเรียน เป็นต้น

2.3 นักเรียน เมื่อปอเนาะเปลี่ยนมาเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามมีการเรียนการสอนวิชาสามัญ วิทยาศาสตร์ และวิชาชีพ นักเรียนจะต้องเสียค่าเล่าเรียน ค่าธรรมเนียมและค่าบำรุงการศึกษาต่าง ๆ เพิ่มขึ้นด้วย

3. ด้านการเมือง

ประการแรก ก่อนที่รัฐบาลจะเข้าไปปรับปรุงส่งเสริมแล้วให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม Professor Brooker จากมหาวิทยาลัยเคนท์ ประเทศอังกฤษ ได้มาศึกษาเกี่ยวกับปอเนาะพบว่า ประมาณปี พ.ศ. 2500 จำนวนปอเนาะที่มีอยู่ในปัตตานี ยะลา และนราธิวาสมีประมาณ 500 กว่าโรง เมื่อรัฐบาลเริ่มใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะในภาคศึกษา 2 พ.ศ. 2504 ผลปรากฏว่าในจำนวน 500 กว่าโรงนั้น มีปอเนาะจำนวน 150 โรงประท้วงรัฐบาลโดยการปิดปอเนาะ แสดงปฏิกริยาไม่พอใจรัฐบาลที่เข้าไปแทรกแซงกิจการภายใน (วินิจ สังขรัตน์, 2544:201)

ประการที่สอง จำนวนนักศึกษาที่เดินทางไปศึกษาต่อต่างประเทศจึงเพิ่มขึ้น ในปี พ.ศ. 2510 เป็นปีที่การปฏิรูปการศึกษาในสถาบันปอเนาะกำลังดำเนินไปอย่างเต็มที่ เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงไคโรรายงานว่า มีนักศึกษาจากประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างมาก ส่วนใหญ่พูดภาษาไทยไม่ได้ อีกสิบปีหลังสมาคมนักศึกษาไทยในกรุงไคโรรายงานจำนวนสมาชิกมากกว่า 600 คน ในขณะนั้นนักเรียนมุสลิมจากประเทศไทย ซึ่งนำนักศึกษาในวันออกกลางเป็นแกนนำของขบวนการแบ่งแยกดินแดน และดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในต่างประเทศ (โกศล ไกรฤกษ์, 1969:79 อ้างถึงในสุรินทร์ พิศสุวรรณ, 2526:117)

ประการที่สาม หนังสือพิมพ์สเตรทส์ไทมส์เสนอว่า เจ้าหน้าที่ไทยได้สั่งปิดโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม 3 แห่ง ในจังหวัดปัตตานี ทำให้นักเรียนกระทบกระเทือนราว 1000 คน เจ้าหน้าที่ของไทยเชื่อว่านักเรียนในโรงเรียนเหล่านี้ มีการติดต่อกับพรรคการเมืองบางพรรคในมลายูด้วย (หนังสือพิมพ์สเตรทส์ไทมส์ วันที่ 14 มกราคม 2503 อ้างถึงในวินิจ สังขรัตน์, 2544:202) และในขณะเดียวกันหนังสือพิมพ์อูตูซานมลายูเสนอว่า เจ้าหน้าที่ของไทยได้ใช้มาตรการรุนแรงขึ้น ในการนำสิ่งไม่พึงปรารถนาจากสหพันธ์มลายูเข้ามาในไทย รวมทั้งหนังสือพิมพ์ภาษามลายู และว่าโรงเรียนสอนศาสนาของมุสลิม 3 แห่งในปัตตานีถูกปิดโดยถือว่านักเรียนเหล่านั้นเป็นปัจจัยอันไม่พึงปรารถนา และพวกเขาถูกรัฐบาลสงสัยว่ามีการติดต่อทำนองเดียวกันกับพรรคการเมืองในมลายู (หนังสือพิมพ์อูตูซานมลายู วันที่ 14 มกราคม 2503 อ้างถึงในวินิจ สังขรัตน์, 2544:202)

3.8 การปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม

3.8.1 โครงการอุดหนุนโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2513

โครงการนี้ได้กำหนดขึ้นเมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2513 โดยทำเป็นโครงการ 4 ปี ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2513 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2513:2) เนื่องจากกระทรวงศึกษาธิการเห็นว่าโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม เคยได้รับการส่งเสริมและช่วยเหลือตามโครงการปรับปรุงปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์ของกระทรวงศึกษาธิการ เป็นสถานศึกษาที่ได้อบรมสั่งสอนและจัดการการศึกษาให้แก่เยาวชนให้เป็นพลเมืองดี มีศีลธรรม และมีความรู้ทางด้านวิชาการตามควรแก่อัศภาพ และเพื่อแก้ไขปัญหา ไม้่นิยมใช้และพูดภาษาไทยตามนโยบายรัฐบาล ควรได้รับการอุดหนุนและส่งเสริมให้เป็นสถานศึกษาของชาติต่อไป (กระทรวงศึกษาธิการ, 2513:1) โครงการนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมโรงเรียนที่จัดการได้ดีให้มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นยิ่งขึ้น
2. เพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนวิชาสามัญและวิชาศาสนาอิสลามให้ได้ผลดีเหมาะสมและสนองความมุ่งหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติและสอดคล้องกับแผนพัฒนาภาคใต้
3. เพื่อส่งเสริมนักศึกษาให้เป็นพลเมืองดีของชาติ
4. เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างรัฐบาลกับประชาชน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2513:1)

จะเห็นได้ว่า โครงการอุดหนุนโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามของกระทรวงศึกษาธิการ ปี 2513 นี้ มุ่งอุดหนุนโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามที่แปรสภาพจากปอเนาะให้ดำรงอยู่ได้โดยมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น และช่วยพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามให้ดียิ่งขึ้น เพราะการอุดหนุนตามโครงการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามที่แล้วมา มีจุดมุ่งหมายหลักที่จะให้ปอเนาะแปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามโดยใช้การให้การอุดหนุนเป็นเครื่องมือ แต่เมื่อปอเนาะแปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามแล้ว หากไม่มีโครงการอุดหนุนเป็นการเฉพาะต่อเนื่องจากโครงการเดิมที่มุ่งแปรสภาพปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามแล้ว ก็จะไม่บรรลุผลในการที่จะแก้ไขปัญหาการจัดการศึกษาของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามวัตถุประสงค์และนโยบายของรัฐบาลได้ การอุดหนุนตามโครงการปรับปรุงส่งเสริม

ปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามที่แล้วมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการปี 2510 ซึ่งเป็นโครงการปรับปรุงปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์ครั้งล่าสุด (วินิจ สังขรัตน์, 2544:207)

กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดโครงการอุดหนุนปี 2513 เป็นโครงการระยะแรก มีระยะเวลาการอุดหนุน 4 ปี ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2513 ถึงปีงบประมาณ 2516 โดยการให้การอุดหนุนในด้านการเงิน การส่งครูไปช่วยสอนวิชาสามัญและวิชาชีพ และการให้อุปกรณ์การเรียนการสอน ส่วนการบริหารโรงเรียนนั้นมีเจ้าของโรงเรียน ผู้จัดการและครูใหญ่ การอุดหนุนดังกล่าวได้อาศัยหลักเกณฑ์การอุดหนุนโรงเรียนราษฎร์โดยทั่วไป แต่นำมาแก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม เช่น การลดหย่อนระเบียบการบางอย่าง การเพิ่มเงินอุดหนุนเป็นพิเศษมากขึ้นเป็นลำดับในกรณีที่มีนักเรียนวิชาสามัญหรือวิชาชีพเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่จะให้โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามมีสภาพการเรียนการสอนดี และมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นยิ่งขึ้นไป (วินิจ สังขรัตน์, 2544:207)

3.8.2 โครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในจังหวัดภาคใต้ของกองโรงเรียนราษฎร์ กรมวิสามัญศึกษา พ.ศ. 2514-2519

กองโรงเรียนราษฎร์ กรมวิสามัญ ได้กำหนดโครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามขึ้นในจังหวัดภาคใต้ ปี พ.ศ. 2514-2519 ขึ้น เพื่อใช้ปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามที่แปรสภาพมาจากปอเนาะ กองโรงเรียนราษฎร์เห็นว่าในการดำเนินการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้ได้ผลดี แต่ยังมีปัญหาอยู่อีกหลายประการ เช่น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2514:1)

1. ในเรื่องความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับการที่ทางราชการแปรสภาพปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม อันอาจเป็นเหตุให้เกิดปัญหาด้านการเมืองและการศาสนาได้
2. ในเรื่องเกี่ยวกับบริหารกิจการของโต๊ะครู และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
3. ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอัตราค่าจ้างและคุณภาพของครูที่ช่วยทำการสอนในโรงเรียนต่าง ๆ
4. ในเรื่องเกี่ยวกับอัตราค่าจ้างเจ้าหน้าที่ของสำนักบริหารทั้งในกองโรงเรียนราษฎร์และในส่วนภูมิภาค

กองโรงเรียนราษฎร์จึงได้กำหนดโครงการปรับปรุงส่งเสริมการสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดภาคใต้ พ.ศ. 2514-2519 ขึ้น ซึ่งมีจุดหมายเพื่อพัฒนาโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนา

อิสลามได้มีคุณภาพในการจัดการศึกษาและการจัดการดีขึ้น ดังนั้นโครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2514-2519 จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อปรับปรุงส่งเสริมให้โรงเรียนจัดการศึกษาให้ได้ผลดีตามนโยบายของรัฐบาล และมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นเพื่อส่งเสริมนักเรียนนักศึกษาเป็นพลเมืองดีของชาติ และเพื่อสร้างเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างรัฐบาลกับประชาชน

3.8.3 การพัฒนาโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามบางโรงเรียนเป็นโรงเรียนที่เลี้ยง (พ.ศ. 2517-2519)

การพัฒนากิจการโรงเรียนบางโรงเรียนให้เป็นโรงเรียนที่เลี้ยง ซึ่งได้เริ่มตั้งแต่ปีการศึกษา 2517 เป็นโครงการปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม โดยดำเนินการในลักษณะโครงการทดลองไปพลางก่อน มีกำหนดระยะเวลาดำเนินการ 3 ปี ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2517 ถึงปีงบประมาณ 2519 วัตถุประสงค์ของโครงการนี้มีดังนี้

1. เพื่อทำการทดลองเกี่ยวกับการปรับปรุงการเรียนการสอนในโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ให้นักเรียนสามารถพูดและใช้ภาษาไทยได้ และมีความรู้ทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพที่เหมาะสมกับความต้องการของท้องถิ่น
2. เพื่อทดลองจัดระบบการบริหารงานของโครงการให้มีความคล่องตัว และเสริมสร้างประสิทธิภาพการทำงาน อันจะเป็นแนวทางในการดำเนินงานโครงการถาวรต่อไป
3. เพื่อส่งเสริมเสถียรภาพ สวัสดิภาพ บรรยากาศและขวัญของบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูที่สอนวิชาสามัญในโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามให้เหมาะสม (ประสงค์ งามมัน, 2519:79)

ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากโครงการนี้ คือ (ประสงค์ งามมัน, 2519:82)

1. นักเรียนจะมีความรู้พูด และใช้ภาษาไทยได้ดีขึ้น
 2. ขวัญของครูจะดีขึ้น เพราะมีฐานะเป็นข้าราชการครูสามัญ และสวัสดิการดีขึ้น
 3. การเรียนการสอนในโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามที่อยู่ในโครงการนี้จะดีขึ้น
 4. ทางราชการสามารถจะควบคุมการดำเนินงานของโรงเรียนได้อย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น
- กว่าแต่ก่อน

จะเห็นได้ว่าโครงการพี่เลี้ยงนี้ต้องการที่จะให้นักเรียนมีความรู้ พุด และใช้ภาษาไทย สร้างขวัญกำลังใจให้แก่ครูเพราะเป็นข้าราชการครูสามัญ ปรับปรุงการเรียนการสอน และทางราชการสามารถควบคุมโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามได้อย่างใกล้ชิด

การปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส เท่าที่ดำเนินการไปแล้วตั้งต้นจนถึงปี พ.ศ. 2518 ส่วนใหญ่เป็นเพียงขั้นตอนดำเนินการแปรสภาพปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเท่านั้น รัฐจะต้องดำเนินการปรับปรุงโรงเรียนประเภทนี้ทั้งในด้านการบริหารและด้านวิชาการอีกมาก โดยปรับปรุงประสิทธิภาพการศึกษาและเร่งรัดการเรียนภาษาไทย เพื่อให้ประชาชนพุดและฟังภาษาไทยได้เป็นอย่างดี และเพื่อให้ได้มาซึ่งมาตรฐานทางการศึกษาใน 3 จังหวัดนี้ ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ

ในขณะเดียวกัน กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงศึกษาธิการจะได้ดำเนินการตามแนวนโยบายและโครงการเดิม เช่น โครงการอุดหนุนโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2513 ต่อไปอีก 3 ปี (2517-2519) และปี พ.ศ. 2518 รัฐบาลเห็นชอบให้ยกฐานะลูกจ้างประจำตำแหน่งครูโรงเรียนปอเนาะให้เป็นข้าราชการครู เป็นต้น (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี อ้างถึงในวินิจ สังขรัตน์, 2544:231)

ปี พ.ศ. 2518 โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามซึ่งเป็นโรงเรียนราษฎร์ตามมาตรา 20 (3) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 มีอยู่ 3 ลักษณะ

1. เป็นโรงเรียนที่สอนเฉพาะวิชาศาสนาอย่างเดียว
2. เป็นโรงเรียนที่สอนวิชาศาสนาและวิชาสามัญหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ระดับ 3
3. เป็นโรงเรียนที่สอนวิชาศาสนาและวิชาสามัญหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการระดับประถมปลาย (ป. 5-7) และระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (มยุรี จารุปาน, 2518:18)

แนวนโยบายเรื่องการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตามที่สำนักงานการศึกษาเอกชนเสนอเมื่อ 20 กรกฎาคม 2519 จึงมีแนวนโยบายดังนี้

การดำเนินการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ซึ่งแปรสภาพมาจากปอเนาะให้อยู่ต่อไป ในขณะเดียวกันก็เร่งการศึกษาสามัญและอาชีวศึกษาให้สามารถรับเด็กไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าเรียนให้มากขึ้น (คณิต ไช้มุกด์ และคณะ, 2525:29)

นอกจากนี้รัฐบาลยังเน้นให้ความสำคัญต่อนโยบายเรื่องภาษาไทย ซึ่งได้กำหนดว่ารัฐบาลจะเน้นให้การเรียนรู้ภาษาไทย โดยให้สำนึกว่าภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติที่พลเมืองทุกคนจะต้องใช้ให้ถูกต้องทัดเทียมกัน (ประยูร ศรีประสาธน์ และนิรมล กิติวิบูลย์, 2526:105) ทำให้การจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีโครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างจากภาคอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความแตกต่างทางด้านศาสนา ด้านภาษาและวัฒนธรรม ในปี พ.ศ. 2520 รัฐบาล

ได้อนุมัติงบประมาณอุดหนุนโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม เพื่อขยายเวลาดำเนินการตามโครงการและหลักสูตรเดิมอีก 5 ปี (2520-2524) ตามที่กระทรวงศึกษาธิการเสนอ (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, อ้างถึงในวินิจฉัย สัจจรัตน์, 2544:234) และยังได้เห็นชอบให้ดำเนินการส่งเสริมการศึกษาในท้องถิ่นที่ใช้ภาษาอื่นมากกว่าภาษาไทย ในปี พ.ศ. 2520 รัฐบาลได้อนุมัติแผนงานหลักในการพัฒนาโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้ในปีต่อมา ซึ่งได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้สรุปได้ดังนี้

1. เพื่อมุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีความสำนึกในความเป็นคนไทย
2. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ ความสามารถในการใช้ภาษาไทย อันเป็นภาษาประจำชาติได้ดี
3. เพื่อมุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีความรู้ด้านศาสนาอิสลามขั้นพื้นฐานเป็นอย่างน้อยซึ่งเป็นการต้องการของประชาชน (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, อ้างถึงในวินิจฉัย สัจจรัตน์, 2544:235)

จะเห็นได้ว่า รัฐบาลได้พยายามหาจุดอ่อนและทบทวนนโยบายที่ผ่านมา พร้อมกับแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการกำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับสถานการณ์ จึงให้ความสำคัญกับนโยบายความมั่นคงแห่งชาติ หน่วยงานหรือสถาบันของรัฐเหล่านี้เป็นหน่วยงานหลักในการแก้ปัญหา ดังนั้นโดยคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2521 จึงตั้งศูนย์ประสานงานการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้ (สปต.) ขึ้น หลังจากนั้นโดยมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2523 กระทรวงมหาดไทยได้จัดตั้งศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ขึ้นที่จังหวัดยะลา ให้เป็นองค์กรเฉพาะกิจที่จัดตั้งขึ้นเพื่อควบคุม กำกับ ดูแล ประสานการปฏิบัติงานของทุกหน่วยงานจากทุกกระทรวงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งนี้มีหน้าที่มุ่งเน้นในการแก้ปัญหาด้านความมั่นคงตามนโยบายของสภาความมั่นคงแห่งชาติที่กำหนดไว้ โดยมติคณะรัฐมนตรีเมื่อ 24 มกราคม พ.ศ. 2521 ทั้งนี้มุ่งเน้นเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาที่สำคัญประการหนึ่ง คือการให้ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้นิยมพูด และใช้ภาษาไทย โดยถือเอาเยาวชนรุ่นใหม่เป็นเป้าสำคัญ (พิเชษฐ ทองศรีนุ่น, 2536:57) และนำไปสู่การจัดการศึกษาที่จะแก้ไขปัญหาสถานการณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้กำหนดแนวนโยบายไว้ดังนี้

1. มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2523 เห็นชอบให้กำหนดนโยบายแก้ไขสถานการณ์ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ กล่าวเฉพาะด้านการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม คือปรับปรุงและควบคุมการดำเนินการของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามที่พัฒนาจากปอเนาะ เพื่อให้นิยมการเรียนวิชาสามัญ (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี อ้างถึงในวินิจฉัย สัจจรัตน์, 2544:237)

2. มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2523 เห็นชอบให้ดำเนินการตามโครงการจัดส่งนักศึกษาชาวไทยอิสลามจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าเรียนต่อมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และโรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่องที่กระทรวงมหาดไทยเสนอระยะที่ 3 (พ.ศ. 2525-2529) ต่อไปอีก โดยให้เหตุผลว่าเป็นการปฏิบัติตามนโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้านการเมืองภายใน ซึ่งกำหนดว่าจะส่งเสริมให้ชาวไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น และกระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการโครงการตามแนวนโยบายดังกล่าว นอกเหนือจากงานปกติเห็นได้จากคณะรัฐมนตรีรับทราบรายงานเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2524 เกี่ยวกับการสอนศาสนาอิสลาม และการปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามไว้ดังนี้

1. โครงการสอนศาสนาอิสลามในโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา
2. โครงการปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี อ้างถึงในวินิจฉัย สังขรัตน์, 2544:237-238)

จะเห็นได้ว่ารัฐบาลพยายามที่จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้มากที่สุด เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างรัฐบาลกับประชาชนในท้องถิ่น

3.8.4 จากโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนชุมชน (พ.ศ. 2523-2524)

โรงเรียนชุมชนในขณะนั้นนับว่าเป็นก้าวใหม่ในวงการศึกษาของประเทศไทย เพื่อจะใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นอย่างแท้จริง เพราะโรงเรียนชุมชนจะเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรม คุณธรรม ซึ่งก่อให้เกิดค่านิยมของสังคมขึ้นในชุมชน ส่วนใหญ่จะเริ่มขึ้นที่โรงเรียน จากเยาวชนสู่ประชาชน โดยทั่วไปแล้วโรงเรียนชุมชนถูกสร้างขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาท้องถิ่น คือนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดและในการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชน (คณิต ไช่มุกด์ และคณะ, 2525:46)

สภาพความเป็นจริงของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามโดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้กำเนิดขึ้นมาโดยพื้นฐานทางศาสนาอิสลามเป็นสำคัญ อันเกี่ยวพันไปถึงวิถีชีวิตของชาวไทยมุสลิมโดยตลอด เพราะฉะนั้นการทำหน้าที่ของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามจึงประกอบด้วยการทำหน้าที่ทางศาสนาควบคู่ไปกับหน้าที่การศึกษาในเวลาเดียวกัน (คณิต ไช่มุกด์ และคณะ, 2525:48)

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาหน้าที่ของสถาบันการศึกษาและสถาบันทางศาสนาแล้ว จะเห็นได้ว่า มีความสอดคล้องกันในเป้าหมาย แม้จะแตกต่างกันบ้างในวิธี นั่นก็คือต่างมุ่งที่จะสร้าง ความสงบ ความเจริญในทางที่ดีที่เหมาะสมให้กับสังคมเป็นการสำคัญ ดังนั้นในการปรับปรุง โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามให้เป็นโรงเรียนชุมชนจึงเป็นนิมิตหมายอันดีของการศึกษาใน เขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่แสดงถึงความพยายามของรัฐบาล หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจน ประชาชนในท้องถิ่น เพื่อสร้างความเจริญและความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้นภายในภูมิภาค ซึ่งเคยมีแต่ ความสับสนเกิดขึ้นอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเมือง แต่อย่างไรก็ตามการที่สถาบันการ ศึกษาที่เรียกกันว่า โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามนี้มีความสัมพันธ์กันในหน้าที่ระหว่างศาสนา และการศึกษา จึงเป็นเรื่องที่ค่อนข้างละเอียดอ่อนในการที่จะดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกี่ยวกับสถาบันดังกล่าว (คณิต ไช้มุคค์ และคณะ, 2525:48-49)

จากรากฐานทางศาสนาที่ชาวมุสลิมยึดมั่นตามแนวทางที่มีในอัลกุรอานนั้น สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของชุมชนมุสลิมได้ดังนี้ (เสรี พงศ์พิศ และคณะ, 2524:170-172)

1. ชุมชนมุสลิมมีบูรณภาพโดยหลักการของศาสนา นั่นก็คือพฤติกรรมทุกด้านของ มุสลิมมีรากฐานมาจากศาสนา ไม่ว่าจะเป็นด้านใด เช่น เศรษฐกิจ การเมือง สังคม การศึกษา เป็นต้น
2. ความเสมอภาค พิจารณาในแง่ที่ว่ามุสลิมนั้นไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่ม ชนล้วนอยู่ภายใต้ข้อบังคับของบทบัญญัติทางศาสนา ไม่มีใครหรือกลุ่มใดสามารถละเมิดสิทธิของ บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการรับรองจากศาสนบัญญัติ
3. มุสลิมมีเอกภาพและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในเป้าหมายของการดำเนินชีวิต ตามที่อัลลอฮ์ทรงกำหนด เป้าหมายสูงสุดของชุมชนและปัจเจกบุคคล คือความสุขในการดำเนิน ชีวิตทั้งโลกนี้และโลกหน้า
4. ชุมชนจะต้องมีพลังที่สามารถคำนวณให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขอันได้แก่
 - 4.1 ความเชื่อความศรัทธาที่มีต่ออัลลอฮ์เพียงองค์เดียว
 - 4.2 อิทธิพลทางสังคม คือความรู้สึกละอายต่อการละเมิดการกระทำผิดแบบ แผนทางศาสนา
 - 4.3 อิทธิพลทางการเมือง โดยอาศัยบทบัญญัติทางศาสนาในการลงโทษ ผู้กระทำผิด ทุจริต ละเมิดสิทธิคนอื่น ๆ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าการดำเนินชีวิต ตลอดถึงเป้าหมายของชุมชนที่อยู่ร่วมกันนี้ อาศัย พื้นฐานความศรัทธา ความเชื่อตามศาสนบัญญัติมาเป็นแนวทางปฏิบัติทั้งสิ้น ฉะนั้นไม่ว่าจะเป็น การดำเนินการอย่างใดหรือลักษณะไหนก็ตาม สิ่งเหล่านั้นจะต้องไม่ขัดกับหลักการศรัทธาที่ชาว มุสลิมมีอยู่เดิม ขณะเดียวกันการทำความกระจ่างในเรื่องของศาสนบัญญัติก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชน หน่วยงาน องค์กรของรัฐที่เข้ามาเกี่ยวข้องและปฏิบัติงานในชุมชน ป้องกันมิให้กลุ่มหรือบุคคลที่ไม่ประสงค์ดีเข้ามาแทรกแซงและทำลายความร่วมมือที่จะมีขึ้นในโอกาสต่อไป และการปรับปรุงสภาพโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามให้เป็นโรงเรียนชุมชนที่สนองความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง ซึ่งน่าจะประสพผลมากกว่าการเรียนการสอนแบบสายสามัญหรือศาสนาอย่างเดียว จากทัศนคติที่แสดงออกถึงความต้องการการศึกษาหาความรู้ในเรื่องวิชาชีพด้านการเกษตร อาชีพช่าง ย่อมเป็นสิ่งยืนยันได้อย่างดี (ศูนย์พัฒนาการศึกษาภาคศึกษา 2, 2513:76-80)

3.8.5 การดำเนินงานตามโครงการเพื่อพัฒนาโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ในโรงเรียนชุมชน

จากแนวนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งสนับสนุนพัฒนาบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้ อย่างแท้จริง โดยยึดหลักเสรีภาพในศาสนาเพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรม ศิลธรรม และจริยธรรมเป็นพิเศษ นั้น เฉพาะในส่วนการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการจะได้ดำเนินโครงการปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามให้เป็นโรงเรียนชุมชนสอนอาชีพ เพื่อให้เยาวชนและชุมชนในท้องถิ่นสามารถนำไปใช้ประกอบอาชีพช่วยเหลือเองและครอบครัวต่อไป (ไทยรัฐ, 28 เมษายน 2525:3 อ้างถึงใน คณิต ไช่มุกด์ และคณะ, 2525:51)

การดำเนินงานตามโครงการนั้น ได้เริ่มตั้งแต่ปี 2521 จำนวนโรงเรียนที่เข้าโครงการ 8 โรง ปี 2522 มีโรงเรียนเข้าโครงการเพิ่มมากขึ้นอีก 9 โรง สำหรับปี 2523 จังหวัดได้คัดเลือกโรงเรียนเดิมแล้วขยายอีก 3 โรง โรงเรียนที่เข้าโครงการทั้งสิ้นจำนวน 20 โรง สำหรับปี 2524 จังหวัดไม่ได้ขยายโรงเรียนแต่ได้เสริมโรงเรียนเดิมเข้าโครงการ ซึ่งทางโรงเรียนจะต้องปฏิบัติตามเป็นโครงการต่อเนื่องตลอดปี โดยสำนักงานศึกษาธิการเขต 2 ใ้ห้งบประมาณดำเนินการในปีแรก และสำหรับเป็นทุนหมุนเวียนในปีต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน เขต 2, 2524:31)

จากการปฏิบัติงานในโครงการต่าง ๆ นั้น มีปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ทั้งในด้านงบประมาณและบุคลากร อุปกรณ์ และการประสานงานกับหน่วยงานอื่น อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาสภาพของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามที่กำลังวิวัฒนาการไปสู่โรงเรียนชุมชนตามนโยบายของรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแล้ว พอจะกล่าวได้ว่าโดยสภาพพื้นฐานของการเกิดโรงเรียนดังกล่าวขึ้นในชุมชนนั้น สืบเนื่องมาจากหลักศาสนาอิสลามเป็นประการสำคัญ และเมื่อได้รับการช่วยเหลือปรับปรุงจากรัฐบาล ตลอดถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อทำหน้าที่ได้กว้างขวาง

ยิ่งขึ้น นอกเหนือจากศาสนาที่เพิ่มการศึกษาแบบสามัญเข้าไป จึงทำให้บทบาทของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามขณะนั้นมี 2 ประการ คือ

ประการแรก ด้านศาสนา เป็นการทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ชาวไทยมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อจะได้เข้าใจแนวทางของศาสนบัญญัติที่ปรากฏในอัลกุรอานทุกประการ เพื่อการเป็นมุสลิมที่ดีและสมบูรณ์ต่อไป

ประการที่สอง ด้านการศึกษา ในที่นี้หมายถึงการให้การศึกษาแก่ประชาชนเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจในด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากหลักการทางศาสนา ซึ่งประชาชนสามารถนำไปใช้ในการปรับตัวและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม (คณิต ไข่มุกด์ และคณะ, 2525:56)

การทำหน้าที่ด้านการศึกษาและศาสนาของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามที่มีต่อชุมชนก็เพื่อที่จะสร้างคุณภาพ ความเจริญ และความเข้าใจให้กับประชาชน ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ เพื่อปรับปรุงสภาพฐานะทางเศรษฐกิจของชุมชนให้ดีขึ้น โดยอาศัยความรู้วิชาการด้านต่าง ๆ จากโรงเรียน ทำในรูปแบบสายสามัญและสายอาชีพ หรือโดยการอบรมเป็นหลักสูตริวิชาชีพระยะสั้น อันจะทำให้ประชาชนสามารถนำไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองในชีวิตประจำวัน ดังที่ได้กระทำแล้วตามแนวของโรงเรียนชุมชน เช่น การเกษตร คหกรรม เป็นต้น

2. ด้านสังคมจิตวิทยา เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างคนในชุมชน สร้างความเข้าใจระหว่างชุมชนกับรัฐบาล เพราะสิ่งที่ชุมชนได้รับจากโรงเรียนประเภทนี้ก็คือ การศึกษาทางด้านศาสนา ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษา เป็นการศึกษาเพื่อโลกหน้า ส่วนการศึกษาทางด้านอื่น ๆ เช่น การศึกษาทางด้านวิชาสามัญ และวิชาชีพนั้นเป็นการศึกษาเพื่อปรับตัวและการประกอบอาชีพที่จะดำเนินชีวิตในโลกนี้ต่อไป

3. ด้านการเมือง ในขณะที่ประเทศกำลังส่งเสริมสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น สถาบันการศึกษาจะเป็นสื่อกลางในการกล่อมเกล่าให้ความกระจ่างแก่ประชาชนเป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลกับประชาชนในพื้นที่ห่างไกลจะได้เข้าใจในแนวทางปฏิบัติระหว่างกันและกัน ผลที่สุดความสงบสุขก็ย่อมเกิดขึ้นในชุมชนอย่างแน่นอน (วินิจ สังขรัตน์, 2544:246-247)

อย่างไรก็ตามหลังจากปี 2524 โครงการจัดโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนชุมชนก็ถูกยกเลิกไปโดยปริยาย เนื่องจากปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น และอีกประการหนึ่งในปี 2525 มีพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชนพุทธศักราช 2525 มาควบคุมต่อไป

ตามที่กระทรวงศึกษาธิการโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนได้สรุปผลการพัฒนาโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในแผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ 1-4 (พ.ศ. 2504-2524) พอสรุปได้ดังนี้

รัฐบาลได้พยายามดำเนินการปรับปรุง ส่งเสริม และให้การอุดหนุนโรงเรียนประเภทนี้จนเจริญก้าวหน้าโดยลำดับนั้น ปรากฏว่าโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามจำนวนไม่น้อยยังคงสภาพที่ไม่น่าพอใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารโรงเรียนยังขาดความรู้ด้านการบริหารโรงเรียน ครูผู้สอนมีคุณวุฒิต่ำ และขาดความรับผิดชอบในหน้าที่ อีกทั้งงบประมาณที่ได้รับก็จำกัด นอกจากนั้นแผนงานหลักที่วางไว้ยังมีได้นำมาปฏิบัติอย่างจริงจัง อันมีผลทำให้การดำเนินการปรับปรุงและส่งเสริมโรงเรียนประเภทนี้ในช่วงดังกล่าวไม่บรรลุผลเต็มเป้าหมายของรัฐบาล แต่อย่างไรก็ตามการปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในช่วงแผนพัฒนาระยะที่ 1-4 นั้น ได้เป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งในการดำเนินการปรับปรุงโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามภาคใต้ให้สามารถจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาสามัญและศาสนาอย่างมีคุณภาพ (พิสุทธ์ บุญเจริญ, 2538:9)

จะเห็นได้ว่าหลังจากที่ปอเนาะได้แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามแล้ว มติการมีส่วนร่วม ก็เป็นมิติด้านหลักตลอดมา จนกระทั่งได้มีการพัฒนาโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามบางโรงเรียนเป็นโรงเรียนพี่เลี้ยง (พ.ศ. 2517-2519) โครงการพัฒนาโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนชุมชน (พ.ศ. 2523-2524) แสดงให้เห็นว่า มติการพัฒนา ได้เข้ามาเป็นมิติด้านหลักแทน มติการมีส่วนร่วม ส่วน มติความมั่นคง ก็ยังคงดำรงอยู่ เพียงแต่ไม่ปรากฏตัวมาเป็นมิติหลักอย่างเด่นชัดเช่นในยุคก่อนหน้านั้นเท่านั้น (วินิจ สังขรัตน์, 2544:255)

3.8.6 ผลกระทบจากการแปรสภาพปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนา ช่วง พ.ศ. 2515-2524

1. ด้านสังคมวิทยา

1.1 นักเรียน จากการที่ปอเนาะเปลี่ยนเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนา ประชาชนและผู้ปกครองนักเรียนได้ให้ความสนใจโรงเรียนประเภทนี้มากขึ้น จากสถิติจำนวนนักเรียนในโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาที่เรียนวิชาสามัญควบคู่กับวิชาศาสนา ปี 2520-2524 พบว่าจำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้น ปัญหาการขาดแคลนครูผู้สอน สื่อการเรียนการสอน และอาคารเรียนก็เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน ถ้าหากเจ้าของโรงเรียน ผู้จัดการโรงเรียน และครูใหญ่ไม่ได้วางแผนให้ดี ก็จะมีผลกระทบต่อคุณภาพของการเรียนการสอนได้

1.2 โครงการบางโครงการที่จะพัฒนาโรงเรียนประเภทนี้ ส่วนแต่เป็นโครงการที่ดี เช่น โครงการพัฒนาโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาเป็นโรงเรียนที่เลี้ยง และโครงการพัฒนาโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาเป็นโรงเรียนชุมชน แต่โครงการเหล่านี้ก็ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเท่าที่ควรและอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นพอจบโครงการอะไรต่ออะไรก็มักจะกลับเข้าสู่สถานะเดิม ทำให้มองได้ว่ารัฐบาลไม่มีความจริงใจที่จะพัฒนาโรงเรียนเหล่านี้

2. ด้านเศรษฐกิจ

2.1 รัฐบาลงบประมาณพอเพียงและต่อเนื่องในการพัฒนาโครงการต่าง ๆ ของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนา ทั้ง ๆ ที่โครงการเหล่านั้นเป็นโครงการที่ดี

2.2 โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาเองก็ต้องพัฒนาตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นการจ้างครู การจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอน และอาคารเรียน สิ่งเหล่านี้ต้องใช้งบประมาณด้วยเช่นกัน (วินิจฉัย สัจรัตน์, 2544:255-257)

3. ด้านการเมือง เป็นเหตุการณ์ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาโดยตรง แต่เป็นเหตุการณ์ที่รัฐบาลโดยกระทรวงมหาดไทยได้จัดให้มีการอบรมภษามลายูแก่ข้าราชการประจำในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จนสามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติราชการได้ และเป็นกิจกรรมต่อเนื่อง ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2507-2520 ต่อมาการดำเนินการอบรมเริ่มมีปัญหาเพราะระยะนี้ กระทรวงมหาดไทยได้ดำเนินการ โดยร่วมมือกับคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 กระทรวงมหาดไทยได้ระงับโครงการนี้ชั่วคราว ทั้งนี้เพื่อความสงบสุขของประเทศชาติบ้านเมือง (สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, อ้างถึงในวินิจฉัย สัจรัตน์, 2544:257)

จะเห็นได้ว่าความหวาดระแวงของรัฐบาลที่มีต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีอยู่อย่างเด่นชัดในขณะนั้น และยังคงมีให้เห็นอยู่จนถึงปัจจุบัน

3.9 การแปรสภาพโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

3.9.1 การแปรสภาพโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ช่วง พ.ศ. 2525-2535

หลังจากที่ปอเนาะได้รับการปรับเปลี่ยนให้เป็น โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามให้เสร็จสิ้นภายในวันที่ 15 มิถุนายน 2514 โดยอยู่ในความควบคุมของกองโรงเรียนราษฎร์

กรมวิสามัญ กระทรวงศึกษาธิการ กฎหมายที่ใช้บังคับและควบคุมโรงเรียนราษฎร์ คือพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 ต่อมาปี พ.ศ. 2515 รัฐบาลได้จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (สช.) ขึ้นในกระทรวงศึกษาธิการ และโอนงานของกองโรงเรียนราษฎร์ไปเป็นของสำนักคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (สำนักคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2524 : 6) และในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการปรับปรุงพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 อีกครั้งหนึ่งเรียกว่าพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2518 ต่อมาปี พ.ศ. 2525 จึงได้เปลี่ยนชื่อพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์เป็นพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อ สำนักคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ซึ่งใช้มาจนถึงปัจจุบันนี้

พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชนพุทธศักราช 2525 มีความแตกต่างจากพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์พุทธศักราช 2497 หลายประการ สรุปได้ดังนี้

1. การพิจารณาอนุญาตให้จัดตั้งโรงเรียน ตามกฎหมายเดิมการอนุญาตให้ทำได้ต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากรัฐมนตรีก่อน ทำให้การอนุญาตล่าช้า จึงได้แก้ไขบทบัญญัติให้เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาเอกชนเป็นผู้มีอำนาจอนุญาตให้จัดตั้งในส่วนกลาง และให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้มีอำนาจอนุญาตสำหรับโรงเรียนในส่วนภูมิภาค เป็นการกระจายอำนาจในการบริหาร ทั้งนี้เพื่อให้การขอจัดตั้งโรงเรียนเป็นด้วยความรวดเร็ว

2. เรื่องมาตรฐานการจัดการศึกษา ได้มีบทบัญญัติให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกระเบียบกำหนดมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียนได้ ซึ่งตามกฎหมายเดิมไม่มีบัญญัติในเรื่องนี้ก่อให้เกิดปัญหาและเป็นอุปสรรคกรณีที่จะเร่งรัดดำเนินการให้โรงเรียนได้แก้ไขปรับปรุงซ่อมเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนให้มีความเจริญก้าวหน้าเหมาะสมกับความต้องการของท้องถิ่นและได้มาตรฐานสอดคล้องกับนโยบายของทางราชการ

3. ประเภทของโรงเรียน เดิมโรงเรียนราษฎร์มี 6 ประเภท คือโรงเรียนอนุบาล โรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา โรงเรียนมัธยมวิสามัญศึกษา โรงเรียนอาชีวศึกษา และโรงเรียนการศึกษาพิเศษ ตามกฎหมายใหม่ประเภทโรงเรียนมี 3 ลักษณะ คือโรงเรียนที่จัดเป็นรูปแบบการศึกษาในระบบโรงเรียน โรงเรียนที่จัดเป็นรูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียน และโรงเรียนที่จัดเป็นรูปแบบการศึกษาพิเศษ หรือที่จัดเป็นรูปแบบการศึกษาสงเคราะห์ เหตุผลในการแบ่งประเภทโรงเรียนออกเป็น 3 ลักษณะ เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษา พ.ศ. 2520

4. บุคลากรในโรงเรียน เดิมได้แก่ เจ้าของ ผู้จัดการ ครูใหญ่ และครู ได้มีการปรับปรุงแก้ไขข้อกำหนดคุณสมบัติของบุคคลดังกล่าวในเรื่องสัญชาติของบิดาและคุณวุฒิ คือ

เจ้าของซึ่งกฎหมายใหม่เรียกว่า ผู้รับใบอนุญาต ผู้จัดการและครูใหญ่ จะต้องมิใช่สัญชาติไทย ส่วนบิดาไม่จำเป็นต้องมีสัญชาติไทย ทั้งนี้เนื่องจากเห็นว่ากฎหมายต่าง ๆ ได้ผ่อนคลาย

ในเรื่องนี้บ้างแล้ว เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2518 กำหนดให้ผู้ที่จะเข้ารับราชการเป็นข้าราชการพลเรือนต้องมีสัญชาติไทยเท่านั้น จึงได้กำหนดให้ผู้รับใบอนุญาตผู้จัดการ และครูใหญ่มีสัญชาติไทย เช่นเดียวกับผู้ที่เป็นข้าราชการพลเรือน

เรื่องวุฒิเพิ่มความรู้ของบุคลากรในโรงเรียน เพราะตามกฎหมายโรงเรียนราษฎร์ในปัจจุบัน เจ้าของมีพื้นความรู้ไม่ได้กำหนดไว้ จะมีหรือไม่มีก็ได้ ผู้จัดการความรู้ชั้นประถมศึกษาปีที่สี่ ครูใหญ่ความรู้ชั้นครุมูลหรือครูประโยคประถม สำหรับครูเพียงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ก็เป็นได้ ต่อมาเมื่อสถานการณ์ต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปก็ต้องแก้ไขกฎหมายให้เหมาะสมกับสถานการณ์ เป็นการยกระดับมาตรฐานการศึกษาของบุคลากร ผู้บริหารการศึกษา และครูผู้สอน ดังนั้นตามกฎหมายใหม่พื้นความรู้ของบุคลากรให้เป็นตามระเบียบที่รัฐมนตรีกำหนด กล่าวคือจะกำหนดวุฒิของเจ้าของ ผู้จัดการ และครูใหญ่ ให้เหมาะสมกับระดับการศึกษาที่โรงเรียนเปิดสอน เหตุที่ต้องกำหนดรายละเอียดไว้ในระเบียบก็เพื่อจะให้มีความคล่องตัวในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมและทันต่อสถานการณ์ที่ได้เปลี่ยนแปลงไป

5. การบริหารโรงเรียน เดิมกฎหมายโรงเรียนราษฎร์มิได้กำหนดการบริหารโรงเรียนในรูปแบบของคณะกรรมการไว้ แต่โดยพฤตินัยโรงเรียนราษฎร์มีนิติบุคคลอันได้แก่มูลนิธิหรือวัดเป็นเจ้าของ ก็บริหารในรูปแบบของคณะกรรมการอยู่แล้ว ฉะนั้นต่อไปจะกำหนดให้โรงเรียนบางประเภท เช่น โรงเรียนที่เป็นมูลนิธิหรือเป็นของวัด หรือโรงเรียนที่มีขนาดใหญ่และรับเงินอุดหนุนจากทางราชการ เป็นต้น ต้องบริหารในรูปแบบของคณะกรรมการ เพื่อให้คณะบุคคลซึ่งจะมีอำนาจและหน้าที่ตามกฎหมายกำหนดได้เข้าไปมีส่วนร่วมบริหารโรงเรียนประเภทนี้

6. เรื่องปัญหาแรงงาน กิจการ โรงเรียนราษฎร์แม้จะอยู่ภายใต้ข้อบังคับของกฎหมายแรงงานด้วย แต่กฎหมายโรงเรียนราษฎร์ก็ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจออกระเบียบกำหนดให้มีการคุ้มครองการทำงานของครูโรงเรียนได้อีกทางหนึ่ง

เพื่อให้การแก้ปัญหาเรื่องแรงงานระหว่างครูกับเจ้าของโรงเรียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้มีบทบัญญัติให้คณะกรรมการคุ้มครองการทำงานของครูใหญ่และครูโรงเรียนราษฎร์เพื่อทำหน้าที่วินิจฉัยปัญหาข้อขัดแย้งการจ่ายเงินชดเชยกรณีถูกออกจางาน หรือจ่ายเงินทดแทนกรณีประสบอันตรายเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่รวมทั้งคำร้องทุกข์ของครูใหญ่และครู

7. กองทุนสงเคราะห์ ซึ่งกำหนดให้ครู ฝ่ายเจ้าของ และรัฐรวมออกเงินสมทบและกำหนดให้นำดอกผลที่ได้จากกองทุนสงเคราะห์ไปใช้จ่ายเพื่อเป็นค่ารักษาพยาบาลให้แก่ครูเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ฝ่ายเจ้าของโรงเรียนซึ่งเป็นผู้มีส่วนออกเงินสมทบกองทุนสงเคราะห์ด้วยไม่ได้รับประโยชน์จากกองทุนนี้ จึงเห็นสมควรที่จะแก้ไขให้มีบทบัญญัติให้นำเงินกองทุนสงเคราะห์นี้ไปจัดหาประโยชน์ให้แก่กองทุนสงเคราะห์ได้ตามระเบียบที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดโดยความ

เห็นชอบของกระทรวงการคลัง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์แก่ครูและฝ่ายผู้บริหารการศึกษา ซึ่งจะขอผู้
เงินกองทุนจะไปใช้จ่าย เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนกรณีประสบอุทกภัย อัคคีภัย หรือให้เจ้าของ
โรงเรียนกู้ยืมเพื่อนำไปใช้จ่ายเกี่ยวกับการปรับปรุงอาคารสถานที่ หรือจัดซื้ออุปกรณ์การเรียนการ
สอน และเพื่อนำดอกผลที่ได้ไปขยายการให้สงเคราะห์เป็นค่ารักษาพยาบาลแก่บิดามารดาของครู

8. การเลิกสัมภาระกิจการโรงเรียน เดิมการขอเลิกสัมภาระกิจการโรงเรียนราษฎรเจ้าของจะ
ขอเลิกสัมภาระกิจการโรงเรียนในระยะเริ่มเปิดเรียนต้นปีการศึกษา กลางปีการศึกษา หรือปลายปี
การศึกษาก็ได้ เพราะกฎหมายโรงเรียนราษฎรไม่ได้กำหนดห้ามไว้ ปรากฏว่า มีเจ้าของโรงเรียนบาง
รายได้ขอเลิกสัมภาระกิจการโรงเรียนในระหว่างกลางปีการศึกษา สาเหตุเพราะไม่มีทุนใช้จ่ายในการ
ดำเนินกิจการโรงเรียนต่อไป หรือมีปัญหาขัดแย้งกับฝ่ายครู ก่อให้เกิดปัญหาครูไม่มีงานทำ นักเรียน
ไม่มีที่เรียน ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการจะต้องเข้าไปรับรู้ และช่วยแก้ปัญหาในเรื่องนี้ด้วย

กฎหมายใหม่กำหนดให้เจ้าของที่จะขอเลิกสัมภาระกิจการโรงเรียนต้องยื่นคำขอเลิกสัม
ก่อนสิ้นสุดการศึกษาประจำปีไม่น้อยกว่า 90 วัน หรือภายในระยะที่ผู้อนุญาตผ่อนผันให้ตามความ
จำเป็น ทั้งนี้โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของนักเรียน

9. บทกำหนดโทษ เดิมกฎหมายโรงเรียนราษฎรกำหนดอัตราโทษขั้นสูงไว้ คือ
จำคุกไม่เกิน 6 เดือน หรือปรับไม่เกิน 500 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งนับว่าเหมาะสมกับกาลสมัย
นั้น

แต่ปัจจุบันภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก กฎหมายฉบับนี้ได้กำหนด
อัตราโทษผู้ฝ่าฝืนให้สูงขึ้น กล่าวคือกฎหมายนี้กำหนดอัตราโทษขั้นสูงไว้ให้จำคุกไม่เกิน 6 เดือน
สำหรับอัตราโทษปรับ ได้แก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสมกับค่าเงินที่เปลี่ยนแปลงไป และได้กำหนด
โทษปรับสำหรับผู้รับใบอนุญาตยินยอมให้บุคคลอื่นใช้สถานที่หรือบริเวณโรงเรียนขัดต่อความ
สงบเรียบร้อยหรือบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติมีโทษจำคุกไม่เกิน 6 เดือน และปรับไม่เกินห้า
หมื่นบาท สำหรับโทษปรับในกรณีความผิดอื่นก็ได้แก้ไขให้มีอัตราโทษปรับสูงขึ้นตามความ
เหมาะสม จากโทษปรับหนึ่งร้อยบาท สองร้อยบาท เป็นห้าร้อยบาท หนึ่งพันบาท เป็นต้น (สำนัก
คณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2524:6-9)

จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 ได้กำหนดให้ผู้ว่าราชการ
จังหวัดเป็นผู้อนุญาตจัดตั้งโรงเรียนเอกชนในส่วนภูมิภาค ถือได้ว่าเป็นการมอบอำนาจให้ส่วน
ภูมิภาค ส่วนประเภทโรงเรียนเอกชนก็น้อยลง โดยแบ่งเป็น 3 ประเภท และเปลี่ยนจากเจ้าของ
โรงเรียนเป็นผู้รับใบอนุญาต ส่วนเรื่องการบริหารโรงเรียนก็อยู่ในรูปของคณะกรรมการหรือมูลนิธิ
และจัดสวัสดิการให้กับครูและครูใหญ่อีกด้วย สำหรับผู้รับใบอนุญาตที่ไม่ปฏิบัติตาม
พระราชบัญญัติฉบับนี้ จะมีบทลงโทษที่ชัดเจน เป็นต้น

หลังจากมีพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 กระทรวงศึกษาธิการก็ได้จัดให้มีประกาศกระทรวง เรื่องกำหนดประเภทและระดับโรงเรียนเอกชนขึ้น ซึ่งประกาศนี้ ประกาศ ณ วันที่ 25 พฤศจิกายน 2525 โดยจัดให้โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามไว้ในโรงเรียนตามมาตรา 15 (2) ซึ่งเป็นโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ประเภทการศึกษานอกโรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ และโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรที่ได้รับอนุมัติจากกระทรวงศึกษาธิการเป็นประเภทสอนศาสนา ได้แก่ โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะกาลศาสนา เป็นต้น

เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในปี พ.ศ. 2526 (สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 2, 2538:85) และพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดความรู้และประสบการณ์ของผู้รับใบอนุญาต (เจ้าของ) ผู้จัดการ ครูใหญ่ และครูโรงเรียนตามมาตรา 15 (2) สำหรับโรงเรียนประเภทสอนศาสนา มีดังนี้

1. ผู้รับใบอนุญาต (เจ้าของ) และผู้จัดการ มีความรู้วิชาสามัญไม่ต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 หรือมีความรู้ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการรับรองว่าเทียบได้ไม่ต่ำกว่านี้ และมีความรู้สาขาวิชาศาสนาที่โรงเรียนเปิดทำการสอน (กองทะเบียน สำนักคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2537:66)

2. ครูใหญ่ มีความรู้วิชาสามัญไม่ต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 หรือมีความรู้ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการรับรองว่าเทียบได้ไม่ต่ำกว่านี้ และต้องมีประสบการณ์เป็นครูมาแล้วไม่น้อยกว่าสองปี ส่วนความรู้ในวิชาศาสนาไม่ต่ำกว่าชั้นสูงสุดที่โรงเรียนเปิดสอน ในกรณีโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม ถ้าผู้ขอเป็นครูใหญ่มีความรู้ในวิชาศาสนาอิสลามไม่เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดข้างต้น จะต้องให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดหรือสำนักจุฬาราชมนตรีรับรอง

3. ครู มีความรู้วิชาสามัญไม่ต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 หรือมีความรู้ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการรับรองว่าเทียบได้ไม่ต่ำกว่านี้ ส่วนความรู้วิชาศาสนาเหมือนของครูใหญ่

4. เบ็ดเตล็ด

4.1 ครูใหญ่ที่เป็นอยู่ก่อนแล้วให้เป็นต่อไป แต่ถ้าโรงเรียนขยายหลักสูตร เพิ่มหลักสูตรต้องมีความรู้และประสบการณ์ตามที่กำหนดข้างต้น

4.2 ครูที่ทำการสอนอยู่แล้วให้เป็นต่อไป แต่ถ้าไปขอบรรจุทำการสอนใหม่ โดยมีความรู้ต่ำกว่าที่กำหนดในระเบียบนี้ให้ผ่อนผันบรรจุได้ภายในกำหนดสี่ปี นับแต่วันออกจาก

โรงเรียน หลังจากนั้นต้องมีความรู้ตามระเบียบนี้ (ฝ่ายสถานศึกษาพิเศษ สำนักคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2526:9)

แนวนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับชาวไทยมุสลิม ยังคงดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะปอเนาะหรือโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ได้รับการเน้นย้ำควบคุม กำกับดูแลเป็นกรณีพิเศษและปรากฏชัดเจน เมื่อมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2531 ที่เห็นชอบตามข้อเสนอของกระทรวงศึกษาธิการ 5 ข้อ มีดังนี้

1. เร่งพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนทั้ง 3 สาขาวิชา คือวิชาศาสนาอิสลาม วิชาสามัญ และวิชาชีพให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ

2. ปรับปรุงพัฒนาการของโรงเรียน โดยจัดทำเกณฑ์มาตรฐานรับรองวิทยฐานะของโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนได้ดีมีคุณภาพ

3. พัฒนาระบบการวัดผลและประเมินผล โดยกำหนดผู้รับผิดชอบในการวัดผลและประเมินผลในแต่ละระดับของหลักสูตรให้เหมาะสม

4. พัฒนาระบบการบริหาร ให้สามารถสนับสนุนการพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม โดย

4.1 จัดตั้งศูนย์พัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเป็นหน่วยเฉพาะกิจ

4.2 ปรับปรุงพัฒนาการของโรงเรียน โดยจัดทำเกณฑ์มาตรฐานรองรับวิทยฐานะของโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนได้ดีมีคุณภาพ

4.3 จัดตั้งศูนย์วิชาการในระดับกลุ่มโรงเรียน เพื่อให้มีการหมุนเวียนครูเพื่อทำการสอน การวัดผลและประเมินผล

5. ส่งเสริมและอุดหนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่เปิดสอนวิชาศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญ และหรือวิชาชีพที่ตั้งอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และจังหวัดอื่น ๆ ในภาคใต้ด้วย โดยการอุดหนุน

5.1 ด้านบุคลากร

5.2 ด้านการเงิน

5.3 ด้านสื่อการเรียนการสอน

5.4 ด้ายวิทยาการสงเคราะห์ (สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2530 อ้างถึงในวินิจ สังขรัตน์, 2544:282-283)

ในปี พ.ศ. 2527 กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการส่งครูไปช่วยสอนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามภาคใต้ พ.ศ. 2527 ถือว่าเป็นระเบียบที่ดี เพื่อการส่งเสริมและพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้

อย่างไรก็ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดส่งครูไปช่วยสอนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามภาคใต้ พ.ศ. 2527 ที่กำหนดให้มีหัวหน้าครูและหน้าที่ของหัวหน้าครู แต่จากรายงานการวิจัยของวีรชาติ ไชยนุ้ย (2538:133-135) พบว่า มีปัญหาและอุปสรรคดังนี้

1. ปัญหาด้านช่วยควบคุมและกำกับดูแลการปฏิบัติงานของครู เช่น หัวหน้าครูไม่ใช่ผู้บังคับบัญชา ทำให้มีปัญหาต่อการบริหารงานในโรงเรียน ระเบียบไม่ชัดเจน ผู้ปฏิบัติไม่มั่นใจ และไม่สามารถปฏิบัติตามที่ระเบียบกำหนด หัวหน้าครูและผู้บริหารโรงเรียนไม่ค่อยยอมรับบทบาทซึ่งกันและกัน ครูไม่ค่อยปฏิบัติตามระเบียบและปฏิบัติงานไม่เต็มเวลาราชการ และหัวหน้าครูไม่ชัดเจนเรื่องระเบียบกฎหมายไม่สามารถแนะนำแก่ครูได้

2. ปัญหาด้านพิจารณาเสนอความเห็นต่ออำเภอ เช่น ไม่ค่อยมีบทบาทดำเนินการเท่าที่ควร บทบาทของครูไม่ชัดเจน ครูไม่ค่อยยอมรับ หัวหน้าครูไม่มีส่วนร่วมในการพิจารณาความดีความชอบของครู และครูไม่ค่อยปฏิบัติตามระเบียบ โดยเฉพาะเรื่องการลา

3. ปัญหาด้านช่วยควบคุมดูแลการเรียนการสอนของครู เช่น หัวหน้าครูขาดความรู้เรื่องหลักสูตรการวัดผลและการประเมินผล ผู้บริหารโรงเรียนไม่เข้าใจหลักสูตร และให้ความสำคัญวิชาสามัญน้อย ด้านวิชาศาสนาครูมีส่วนร่วมน้อย กิจกรรมบางอย่างไม่สามารถจัดในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้ ครูไม่จัดทำและใช้แผนการสอน สื่อการเรียนการสอนไม่เพียงพอและขาดครูสอนตามวิชาเอก โดยเฉพาะคณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ และวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

4. ปัญหาด้านช่วยปฏิบัติงานด้านบริหาร เช่น หัวหน้าครูขาดความรู้ในการบริหารงาน ชุมชน ขาดบุคลากรรับผิดชอบงานธุรการโดยตรงไม่มีอำนาจตัดสินใจในการดำเนินงาน และหัวหน้าครูรับผิดชอบงานมาก

5. ปัญหาด้านพิจารณาเสนอความเห็นและปฏิบัติจัดทำเกี่ยวกับการกำหนดแผนงาน เช่น ผู้บริหารขาดความรู้ในการวางแผนและกำหนดโครงการ ขาดงบประมาณดำเนินงานตามโครงการ ผู้บริหารไม่ให้ความสำคัญงานด้านวางแผนและโครงการ หัวหน้าครูไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดโครงการ และขาดความร่วมมือจากคณะครูในการดำเนินงานตามโครงการ

6. ปัญหาด้านประสานงานกับบุคคลในฐานะผู้แทนของครูในโรงเรียนหรือกลุ่มครู เช่น บทบาทด้านประสานงานกับชุมชน หัวหน้าครูไม่ค่อยได้ปฏิบัติ การมอบหมายงานไม่ค่อยชัดเจน หัวหน้าครูรับผิดชอบด้านการสอนไม่สามารถปฏิบัติงานด้านประสานงานได้เท่าที่ควร และขาดงบประมาณสนับสนุนเป็นค่าใช้จ่าย

7. ปัญหาด้านการปฏิบัติงานอื่น ๆ เช่น งานพิเศษให้หัวหน้าครูรับผิดชอบมาก มอบหมายงานให้ปฏิบัติในเวลากระชั้นชิด และบุคลากรของโรงเรียนไม่สามารถช่วยปฏิบัติงานได้เท่าที่ควร

กล่าวโดยสรุป ถึงแม้ว่าจะมีปัญหาในการปฏิบัติงานของหัวหน้าครูในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามก็ตาม แต่หัวหน้าครูก็เป็นตัวแทนของทางราชการที่ส่งไปช่วยสอนในโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม ตามโครงการอุดหนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามภาคใต้ พ.ศ. 2526-2529 และแนวนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาและอุดหนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามภาคใต้ประจำปีงบประมาณ 2531-2534 โดยกำหนดนโยบายในการพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม คือเร่งพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ ปรับปรุงการพัฒนาการของโรงเรียน พัฒนาระบบการวัดผลและประเมินผล และพัฒนาการบริหารงานให้สามารถสนับสนุนการพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่หัวหน้าครูจะต้องปฏิบัติงานภายใต้ภารกิจดังกล่าวให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ดังนั้นควรกำหนดให้หัวหน้าครูเป็นตำแหน่งทางการบริหารมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบชัดเจน ทำให้มีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน อันจะส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามให้สูงขึ้นสนองนโยบายของรัฐที่วางไว้ (วิรัช ไชยนุ้ย, 2538:148-149)

อย่างไรก็ตามแผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ได้กำหนดการศึกษาตามนโยบายพิเศษเกี่ยวกับโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้ ดังนี้

1. ปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในเขตการศึกษา 2 และโรงเรียนซึ่งแปรสภาพมาจากปอเนาะในเขต 3 และ 4 โดยเร่งรัดการศึกษาสายสามัญและสายอาชีพ
2. เร่งปรับปรุงคุณภาพการศึกษาในโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้
3. เร่งรัดโต๊ะครูและนักศึกษาในโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้ให้สามารถฟัง พูด และใช้ภาษาไทยสื่อความหมายได้ถูกต้อง
4. ร่วมมือกับหน่วยงานอื่น เพื่อเร่งรัดประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ให้สามารถฟัง พูด และใช้ภาษาไทยสื่อความหมายได้ถูกต้อง
5. เร่งส่งเสริมโต๊ะครู และนักศึกษาในโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้ให้มีความเข้าใจและตระหนักถึงภัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อความมั่นคงแห่งชาติ
6. ร่วมมือกับหน่วยงานอื่น เพื่อเร่งแก้ไข ปรับปรุงกลไกของรัฐที่ทำหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็นกรณีพิเศษให้มีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2526:31-32)

การดำเนินงานในการพัฒนาปรับปรุงโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) นั้นสำนักคณะกรรมการการศึกษาเอกชนได้กล่าวว่า กระทรวงศึกษาธิการได้ให้การอุดหนุนโรงเรียนประเภทนี้มาก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. ดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลและแผนงานหลักการพัฒนาโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้อันเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ
2. ส่งเสริมสนับสนุนให้โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้สามารถจัดการเรียนการสอนทั้งด้านวิชาสามัญ วิชาศาสนาและวิชาชีพให้ได้ผลดี
3. เร่งรัดพัฒนาการศึกษาให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ
4. ส่งเสริมสนับสนุนให้โรงเรียนประเภทนี้มีบทบาทในการอบรม สั่งสอน ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่เยาวชนและประชาชนในท้องถิ่น

ในการนี้ได้กำหนดลักษณะการอุดหนุนตามโครงการนี้ออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. อุดหนุนด้านการเงิน
2. อุดหนุนด้านบุคลากร
3. อุดหนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์
4. อุดหนุนด้านวิทยากรสงเคราะห์
5. อุดหนุนด้านอื่น ๆ (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนราธิวาส, 2537:25)

จะเห็นได้ว่าในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) นั้น กระทรวงศึกษาธิการได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านที่เกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ ด้านการเรียนการสอนวิชาสามัญ วิชาศาสนา และวิชาชีพให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ พร้อมทั้งการอุดหนุนในด้านต่าง ๆ

อย่างไรก็ตามเพื่อให้การพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเป็นไปอย่างต่อเนื่อง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) รัฐได้กำหนดนโยบายและแนวทางในการพัฒนาและอุดหนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามภาคใต้ของกระทรวงศึกษาธิการไว้ดังนี้

1. เร่งรัดพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนทั้ง 3 วิชา คือ วิชาสามัญ วิชาศาสนา และวิชาชีพให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ
2. ปรับปรุง พัฒนาโรงเรียน โดยจัดการทำเกณฑ์มาตรฐานรับรองวิทยฐานะของโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอน ได้ดีมีคุณภาพ เพื่อมุ่งหมายให้ยกฐานะของโรงเรียนเอกชนตามมาตรา 15 (2) เป็นโรงเรียนเอกชนตามมาตรา 15 (1) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525

3. พัฒนาระบบการวัดผลประเมินผล โดยกำหนดผู้รับผิดชอบในการวัดผลประเมินผลในแต่ละระดับของหลักสูตรให้เหมาะสม เพื่อให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีมาตรฐานทางการศึกษาใกล้เคียงกัน สามารถนำผลการเรียนไปศึกษาต่อในระดับสูงทั้งในและต่างประเทศได้

4. พัฒนาระบบการบริหารให้สามารถสนับสนุนพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เช่น มีการตั้งศูนย์พัฒนา กำหนดองค์กรที่รับผิดชอบโรงเรียน ตั้งศูนย์วิชาการในระดับกลุ่มโรงเรียน

5. ส่งเสริมและอุดหนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม 4 ประเภท

5.1 การอุดหนุนด้านบุคลากร ได้แก่ การจัดส่งข้าราชการครูไปทำการสอนวิชาสามัญ และ/หรือ

5.2 การอุดหนุนด้านการเงิน ได้แก่ การอุดหนุนเป็นเงินแก่โรงเรียนเพื่อสมนาคุณให้ผู้รับใบอนุญาต ครูสอนศาสนา และเพื่อพัฒนากิจการด้านการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนทั้งเงินค่าตอบแทนแก่บุคลากร ซึ่งทำหน้าที่วัดผลและประเมินผลการศึกษา

5.3 การอุดหนุนด้านสื่อการเรียนการสอน ได้แก่ แบบเรียน หนังสือเรียน คู่มือครู แผนการสอน และสื่อการเรียนการสอนอื่น ๆ โดยจะสนับสนุนในการจัดห้องสมุด เพื่อให้ครูและนักเรียนได้ยืม และใช้สื่อการเรียนการสอนดังกล่าว

5.4 การอุดหนุนด้านวิทยาการสงเคราะห์ จะให้การอุดหนุนในลักษณะเงินทุนหมุนเวียน (พิสุทธิ บุญเจริญ, 2539:10-11)

จะเห็นได้ว่าในช่วง พ.ศ. 2525-2535 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมเป็นรูปแบบ สังคมล้อมรัฐ เมื่อรัฐยอมรับความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิมมากขึ้น การดำเนินนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับชาวไทยมุสลิมของรัฐย่อมคำนึงถึงเหตุผล มิติการมีส่วนร่วม เป็นด้านหลัก และ มิติการพัฒนา เป็นด้านรองตามมาอย่างใกล้ชิด สำหรับโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามก็มีพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชนพุทธศักราช 2525 มารองรับ และตัวโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามก็ได้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเมื่อ พ.ศ. 2526 นอกจากพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชนพุทธศักราช 2525 แล้วยังมีระเบียบต่าง ๆ และประกาศของกระทรวงศึกษาธิการรองรับพระราชบัญญัติฉบับนี้ เพื่อให้การบริหารของโรงเรียนเอกชนนำสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงจากโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้น ถือว่าเป็น มิติการพัฒนา เป็นด้านหลัก มิติการมีส่วนร่วม จะเป็นด้านรอง

3.9.2 ผลกระทบจากการแปรสภาพโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงจากโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มีดังนี้

1. ด้านสังคมจิตวิทยา

1.1 การเรียนการสอน หลักสูตรภาควิชาภาษาไทยหรือวิชาสามัญในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีอยู่ 2 ประเภท 3 ระดับนั่นก็คือ หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับ 3-4 และหลักสูตรมัธยมศึกษา แบ่งออกเป็นระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย มีวิธีและแนวแผนดำเนินการเรียนการสอนไม่ว่าหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จหรือมัธยมศึกษา ยึดโครงสร้างหลักสูตรของกระทรวงเป็นหลัก ที่เป็นปัญหาคือ โรงเรียนที่เปิดสอนระดับมัธยมศึกษา ไม่ว่าจะตอนต้นหรือตอนปลาย โดยเฉพาะตอนต้นทางราชการอนุญาตให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเปิดสอนได้ง่ายที่สุด จนคุณแล้วเป็นการเอาใจมากกว่าการเอามาตรฐานการศึกษา เพียงแต่จัดทำหลักฐานหรือยื่นคำร้องให้ถูกต้อง โตะครูส่วนใหญ่ก็สามารถเปิดหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้นได้ทันที ขอบกพร่องหรือผลกระทบจึงมาตกอยู่กับนักเรียนเพราะโรงเรียนประเภทนี้แยกเวลาเรียนออกเป็น 2 ภาค ภาคเช้าเปิดสอนศาสนา ภาคบ่ายเปิดสอนวิชาสามัญ โครงสร้างหลักสูตรทางภาควิชาสามัญไม่สามารถเปิดทำการสอนได้ครบตามจำนวนคาบเรียน เช่น หมวดสังคมศึกษาหมวดพลานามัย หมวดศิลปะและอาชีพ (เทิด รวีฉาย, 2528:30)

มาตรฐานคาบการเรียน โรงเรียนใช้เวลา 40 นาทีต่อคาบการเรียน มีบางโรงเรียนใช้เวลา 30 ต่อคาบการเรียน และโรงเรียนส่วนใหญ่ยังไม่มีครูเข้าทำการสอน หรือที่สอนได้ก็ไม่ตรงกับวิชาเอก จากการสำรวจพบว่า โรงเรียนบางแห่งไม่สามารถทำการสอนได้ครบทุกวิชาเนื่องจากขาดครู

1.2 โตะครูเจ้าของโรงเรียน หรือผู้รับใบอนุญาตขาดความรู้ในการบริหารบุคคลและการศึกษา โตะครูเป็นนักการศึกษา มีความรู้และความชำนาญทางศาสนา แต่ขาดความรู้ในด้านการบริหารอย่างเป็นระบบ แนวทางแก้ไขควรจัดให้มีการอบรมโตะครู ซึ่งเป็นผู้บริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนที่เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแล้ว ความรู้ความสามารถของโตะครูเป็นสิ่งจำเป็น ถือว่าเป็นหัวใจหรือตัวจักรสำคัญ เป็นศูนย์กลางของทุกอย่าง

1.3 หน่วยงานของทางราชการที่เกี่ยวข้องไม่สามารถเข้าไปควบคุมได้เนื่องจากโรงเรียนดังกล่าวเป็นของเอกชน ทั้งยังเป็นโรงเรียนสอนศาสนาอีกด้วย ถ้าทางราชการเข้าควบคุม

ทุกเรื่องก็จะกลายเป็นการก้าวท้าวหรือกดขี่ข่มเหง ดังเป็นข่าวอยู่เสมอ จึงเป็นช่องโหว่ที่ทางราชการ รัฐบาลทางแก้ไข (เทิด รัชทาย, 2528:31-32)

1.4 คุณภาพของบุคลากร

1.4.1 ครูในโรงเรียนประเภทนี้มีทั้งข้าราชการครู และครูที่โรงเรียนจัดจ้างแล้ว บรรลุเป็นครู ฝ่ายที่เป็นข้าราชการครูส่วนหนึ่งแปรสภาพมาจากลูกจ้าง ครูเหล่านี้มีวุฒิไม่สูงนัก จิต ความสามารถในการปฏิบัติงาน จำเป็นต้องปรับปรุง ส่วนครูที่ทางรัฐบาลสอบบรรจุเป็นข้าราชการเอง โดยตรงวุฒิปริญญาตรีขึ้นไป จึงไม่ค่อยมีปัญหาในการสอน ปัญหาอยู่ตรงที่ว่าทั้งที่เป็น ข้าราชการและครูที่โรงเรียนจัดจ้างสอนไม่ตรงกับวิชาเอกที่ตนเรียนมา เป็นการสอนแบบเหมาวิชา ปะปนกันไปหมด บางโรงเรียนครูไม่พอต้องสอนกันอย่างน้อยยี่สิบห้าคาบ หรือไม่ก็สอนสามสิบ คาบต่อหนึ่งสัปดาห์ มีโรงเรียนที่ใหญ่เพียงไม่กี่แห่งที่ครูได้สอนตามความถนัดและตรงกับวิชาเอก ที่เรียนมา

1.4.2 หัวหน้าข้าราชการครู ส่วนใหญ่ยังขาดคุณสมบัติด้านความสามารถ ผู้ที่ ทำหน้าที่ดังกล่าวจะต้องคัดเลือก หรือสรรหาบุคคลที่มีความสามารถอย่างแท้จริง โดยไม่คำนึงถึง ศาสนาเป็นประการสำคัญ ควรเน้นที่ความสามารถเพราะเป็นตำแหน่งบริหาร แม้ว่าจะคัดมาจากผู้ที่ เป็นมุสลิม ส่วนใหญ่ยังอยู่ในระดับขาดคุณสมบัติ คือความสามารถในการบริหารและวิชาการ

1.5 นักเรียน

1.5.1 นักเรียนชายบางคนในปอเนาะมักจะไม่เรียบร้อย ก้าวร้าว ชอบทะเลาะวิวาทกันเองในโรงเรียน สาเหตุมาจากโรงเรียนไม่สนับสนุนให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมกิจกรรมด้วยกัน ความรักความเห็นอกเห็นใจจึงไม่ค่อยมี ทำให้มีการแบ่งแยกกันเองขึ้น ทั้งที่เรียนวิชา ศาสนาในปอเนาะเดียวกัน (เทิด รัชทาย, 2528:33)

1.5.2 การศึกษาต่อของนักเรียน นักเรียนที่จบจากโรงเรียนประเภทนี้สอบเข้ามหาวิทยาลัยได้ไม่มาก และขณะที่สอบเข้าเรียนต่อได้ ส่วนใหญ่เป็นเป็นคณะศึกษาศาสตร์และมนุษยศาสตร์หรือสังคมศาสตร์เสียส่วนใหญ่ อัตราว่างงานเมื่อสำเร็จการศึกษาจะตามมาอีก บางคน ได้สิทธิพิเศษที่รู้จักกันดีว่า สิทธิอิสลาม เรียนไปได้ระดับกลาง ๆ กลับหมดสิทธิในการเรียนเพราะ เกรดไม่ถึง แทนที่จะเป็นผลดีกลับเป็นผลเสีย เป็นการสูญเสียค่าที่ผู้เรียนต้องพกเอาความเจ็บช้ำน้ำใจ มาเป็นอคติต่อรัฐบาลอย่างหนีไม่พ้น (เทิด รัชทาย, 2528:33)

2. ด้านเศรษฐกิจ

2.1 การใช้จ่ายเงินอุดหนุนรายปีผิดประเภท การที่เจ้าของโรงเรียนดังกล่าวนำเงินไปใช้ผิดประเภทและวัตถุประสงค์ ทางราชการไม่สามารถตรวจสอบได้หรือติดตามได้ ปล่อยให้เงินของแผ่นดินถูกใช้จ่ายไปโดยขาดประโยชน์ ครูสอนศาสนาส่วนใหญ่มักไม่ได้แบ่งเงินตาม

ความเป็นจริง ขนาดบางแห่งไม่ได้แบ่งให้ครูสอนศาสนาด้วยกันเลยก็มี ครูสอนศาสนาจำนวนหนึ่ง จึงต้องอดทนหวานอมขมกลืน ในที่สุดก็กลับกลายเป็นอคติต่อราชการว่าไม่มีความจริงใจในการให้ความช่วยเหลือ ทั้ง ๆ ที่ความผิดดังกล่าวโตะครูเป็นผู้ก่อ แต่ความเสียหายรัฐบาลเป็นผู้รับ (เท็ด รวีฉาย, 2528 : 32) ดังนั้นรัฐบาลจะต้องวางแนวทางในเรื่องการใช้จ่ายเงินดังกล่าวเพื่อให้เกิดประโยชน์ โดยให้เขียนเป็นโครงการและสามารถตรวจสอบได้เป็นอย่างดี ไม่ต้องหวาดกลัวต่อคำพูดที่ว่า “ถ้ารัฐบาลเข้ามาควบคุมการใช้จ่ายเงิน ทางโรงเรียนจะหยุดขอความช่วยเหลือจากรัฐบาล แล้วหันไปขอความช่วยเหลือจากกลุ่มประเทศมุสลิมแบบใต้ดินแดน” นั้นเป็นคำพูดของผู้หวังผลประโยชน์จากเงินดังกล่าวเท่านั้น (เท็ด รวีฉาย, 2528:32)

2.2 ครูที่โรงเรียนจ้างเงินเดือนน้อยมาก ระดับวุฒิปริญญาตรีโรงเรียนใหญ่ไม่ก็แห่งจ่ายแค่ 1,200 บาท โรงเรียนขนาดเล็กสอนเพื่อวิทยาทานหรือให้บ้างเป็นบางเดือน แต่ก็ไม่เกิน 500 บาท ทำให้เกิดปัญหาด้านการครองชีพ ผู้ที่มีครอบครัวอยู่แล้วไม่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ในที่สุดกลายเป็นการกระทบต่อการเรียนการสอน ปัญหาที่ติดตามมาครูส่วนหนึ่งขาดโรงเรียนเพื่อไปประกอบอาชีพอย่างรีบเร่งในการที่จะหาเงินมาใช้ (เท็ด รวีฉาย, 2528:32)

3.9.3 การเปลี่ยนสภาพจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (2) เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1) ช่วง พ.ศ. 2535-2539

เมื่อปี พ.ศ. 2535 รัฐบาลได้กำหนดนโยบายด้านการศึกษาที่สำคัญ ๆ เช่น เร่งขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานจาก 6 ปี เป็น 9 ปี ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการใช้ทรัพยากรจากองค์กรภาครัฐและเอกชน สถานประกอบการ ชุมชนและแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาจากส่วนกลางไปสู่ส่วนภูมิภาค ผู้สถานศึกษาให้มากขึ้น (วิโรจน์ สารัตนะ, 2536:154) รัฐบาลได้ตระหนักและพบปัญหาการจัดการศึกษาของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งปรากฏและดำรงอยู่ขณะนี้ว่า

1. ความแตกต่างด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม
2. ประชากรและนักเรียนใช้ภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน
3. เรื่องศาสนาอิสลาม เป็นสิ่งที่มุสลิมทุกคนต้องเรียน หลักสูตรการเรียนการสอน

ในโรงเรียนของรัฐบาลทั่วไปไม่ตอบสนองความต้องการของชาวมุสลิม จึงได้มีการจัดการเรียนการสอนวิชาศาสนาอิสลามพิเศษนอกเวลาเรียนตอนเย็น และวันหยุดสุดสัปดาห์ ทำให้เด็กต้องเรียนก่อนข้างห้า และเมื่อจบชั้นประถมศึกษา ผู้ปกครองนิยมส่งบุตรเข้าเรียนโรงเรียนสอนศาสนา (ปอเนาะ) หรือส่งเรียนศาสนาในต่างประเทศ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2536:4)

4. หลักสูตร สื่อ และกระบวนการเรียนการสอนในบางวิชาไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้ชุมชนบางส่วนไม่ยอมรับระบบการศึกษาที่รัฐจัดให้

5. การขาดแคลนบุคลากรทางการศึกษา เพราะข้าราชการเกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับชุมชนได้ ขาดขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ข้าราชการขอย้ายโอนออกนอกพื้นที่เป็นจำนวนมาก รวมทั้งไม่สมัครใจที่จะไปบรรจุในพื้นที่ดังกล่าว

6. ขาดเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัยในการติดต่อประสานงาน กรณีที่เกิดเหตุการณ์ฉุกเฉิน ตลอดจนความไม่สะดวกในการเดินทางไปปฏิบัติงานในพื้นที่เสี่ยงภัยอันเนื่องมาจากความขาดแคลนยานพาหนะ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2536:1)

ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการวิเคราะห์ปัญหาและเสนอมาตรการในการแก้ไขปัญหาด้านการจัดการศึกษาใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ยะลา ปัตตานี นราธิวาส และสตูล) ขึ้น เพื่อศึกษาปัญหาและเสนอมาตรการในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เป็นสาเหตุในการจัดการศึกษา คณะกรรมการดังกล่าวได้จัดทำแผนพัฒนาการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้น ซึ่งแผนดังกล่าวได้กำหนดแนวทางการพัฒนาเป็น 3 ระยะ คือ

1. ระยะเร่งด่วน มุ่งแก้ไขปัญหาการขาดแคลนบุคลากรทางการศึกษา จัดซื้อเครื่องมือสื่อสารและยานพาหนะเท่าที่จำเป็น จัดรถโดยสารแก่นักเรียนเพื่อเดินทางไปโรงเรียน โดยขอใช้งบกลางปี

2. ระยะเร่งรัด มุ่งแก้ปัญหาขาดแคลนบุคลากรอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งเครื่องมือสื่อสาร ยานพาหนะเพิ่มเติมให้พอเพียง และดำเนินการผลิตและพัฒนาบุคลากร เพื่อการอยู่ในพื้นที่อย่างถาวร โดยของบประมาณดำเนินการให้เสร็จสิ้นในปี 2537-2539

3. ระยะยาว มุ่งพัฒนาการศึกษาทั้งระบบในพื้นที่ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้สูงขึ้น สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนและทิศทางการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามนโยบายรัฐบาล (กระทรวงศึกษาธิการ, 2536:2)

อย่างไรก็ตามแผนปฏิบัติการดังกล่าวนี้ ได้มุ่งแก้ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรทางการศึกษา โดยเฉพาะการขาดแคลนครูเป็นสำคัญ เมื่อเสร็จสิ้นในแผนเร่งรัด กระทรวงศึกษาธิการขอบรรจุบุคลากรทางการศึกษาในระหว่างปี 2537-2539 จำนวนทั้งสิ้น 4534 คน โดยขอใช้งบประมาณทั้งสิ้น 194,813,000 บาท (กระทรวงศึกษาธิการ, 2536:17)

ปัญหาการขาดแคลนข้าราชการครูในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่สอนวิชาศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญและ/หรือวิชาชีพ ซึ่งกรอบอัตรากำลังได้กำหนดให้ 2 ห้องเรียนต่อ

ครู 3 คน หรือ 3 ห้องเรียนต่อครู 5 คน ทำให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังขาดอัตรากำลังครูเป็นจำนวนมาก (วินิจ สังขรัตน์, 2544:307)

จะเห็นได้ว่าการเพิ่มอัตรากำลังครูตามเกณฑ์ 3 คนต่อ 2 ห้องเรียน หรือ 5 คน ต่อ 3 ห้องเรียน เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนครูในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะฉะนั้นการขาดแคลนครูก็ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ซึ่งไม่เฉพาะแต่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเท่านั้น โรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ หรือสังกัดกรมสามัญศึกษาก็ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน (วินิจ สังขรัตน์, 2544:307)

ในขณะเดียวกันก็ได้มีการประชุมเพื่อกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหาการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ระหว่างวันที่ 10-12 มีนาคม 2536 ณ โรงแรมมายการ์เดนส์ อำเภอเมืองจังหวัดปัตตานี ซึ่งในส่วนของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามพอสรุปได้ดังนี้

1. สภาพโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมี 2 ลักษณะ คือ

1.1 โรงเรียนเอกชนตามมาตรา 15 (1) เป็นโรงเรียนที่สอนสอนวิชาศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญ และสอนในระบบโรงเรียนโดยใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นปี 2521 (ฉบับปรับปรุงปี 2533) และหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ปี 2535

1.2 โรงเรียนเอกชนตามมาตรา 15 (2) เป็นโรงเรียนที่เปิดสอนศาสนาอย่างเดียวกับหลักสูตรที่สอนศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญ ซึ่งใช้หลักสูตรกรมการศึกษานอกโรงเรียน (หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น ปี 2530) และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น ปี 2521 (ฉบับปรับปรุงใหม่ปี 2533)

ในปี พ.ศ. 2536 มีโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามประเภทมาตรา 15 (2) สอนเฉพาะศาสนาอย่างเดียว จำนวน 253 โรง และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามประเภทมาตรา 15 (1) และ 15 (2) ที่ขอแปรสภาพมาเป็น 15 (1) จำนวน 134 โรง

2. การอุดหนุน

2.1 การอุดหนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1)

2.1.1 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ค่าใช้จ่ายรายหัวมี 2 ประเภท

2.1.1.1 รัฐอุดหนุน 60 % สำหรับโรงเรียนที่เป็นนิติบุคคล (3,720 บาท)

2.1.1.2 รัฐอุดหนุน 40 % สำหรับโรงเรียนทั่วไป (2,480 บาท)

2.2 การอุดหนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามประเภทมาตรา 15 (2)

2.2.1 รัฐอุดหนุนค่าใช้จ่ายรายหัว 1,160 บาท

2.2.2 ส่งข้าราชการครูไปช่วยสอนใช้เกณฑ์ 2 ห้องต่อครู 3 คน หรือ 3 ห้องต่อครู 5 คน

2.2.3 อุดหนุนสื่อการเรียน จัดให้เป็นรายปี ขึ้นอยู่กับงบประมาณที่ได้รับ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (2) ที่สอนวิชาศาสนาอย่างเดียวจะไม่ได้รับการอุดหนุนจากรัฐ ถ้าโรงเรียนใดมีความพร้อม และเสนอขอแปรสภาพโรงเรียนจาก 15 (2) มาเป็น 15 (1) ข้าราชการครูที่ส่งไปช่วยสอนจะต้องถอนออก แต่เงินอุดหนุนรายหัวนักเรียนได้เพิ่มขึ้น ซึ่งต้องพัฒนามาตรฐานโรงเรียนในหลายด้าน เช่น วุฒิครู (กระทรวงศึกษาธิการ, 2536:77)

3. หลักสูตรที่ใช้สอนมี 3 หลักสูตร คือ

3.1 วิชาศาสนา ระดับ 1-10

3.2 วิชาสามัญ

3.3 วิชาชีพ จัดตามความต้องการของท้องถิ่น เป็นหลักสูตรที่คนนิยมเรียนแต่งบประมาณที่ได้รับมีน้อยมาก

4. การสอนศาสนาในโรงเรียนที่ใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา นักเรียนจะเรียนวิชาสามัญและวิชาศาสนา จบได้พร้อมกันในตัวเอง ถ้าสอนหลักสูตรเดิมโรงเรียนใดที่อยู่ในประเภท 15 (2) ให้สอนหลักสูตรใน 15 (1) ได้ จะทำให้นักเรียนสามารถเรียนจบวิชาศาสนาในระดับ 10 พร้อมกับวิชาสามัญ แต่กฎระเบียบห้ามมิให้เปิดโรงเรียนทั้ง 2 ประเภทในทีเดียวกัน

5. การพัฒนาเอกสารหลักสูตรอิสลามศึกษา ยังขาดเอกสารคู่มือและแผนการสอน

6. การสนับสนุนเงินอุดหนุน สำหรับโรงเรียนที่เปิดหลังปี พ.ศ. 2517 นโยบายใหม่ต้องการให้ช่วยเหลือโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่เปิดหลังปี 2517 ด้วย ซึ่งจะกระทบต่อโรงเรียนเอกชนทั่วไปทั่วประเทศด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2536:77-78)

หลังจากที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดคกเกณฑ์มาตรฐานโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่เปิดสอนวิชาศาสนาอิสลามและวิชาสามัญ พ.ศ. 2536 ก็ได้กำหนดแนวปฏิบัติในการให้การอุดหนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1) ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2536 ซึ่งคุณสมบัติของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่มีสิทธิได้รับเงินอุดหนุนจะต้องมีลักษณะดังนี้

1. เป็นโรงเรียนที่ได้รับการอนุญาตให้จัดตั้งเป็นโรงเรียนตามมาตรา 15 (1) ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525

2. เป็นโรงเรียนที่เปิดดำเนินการก่อนปี พ.ศ. 2517 หรือโรงเรียนสอนศาสนาที่ได้แปรสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

3. เป็นโรงเรียนที่เก็บค่าธรรมเนียมการเรียนไม่เกินเพดานที่กำหนด

4. เป็นโรงเรียนที่รับนักเรียนตามเกณฑ์ ดังนี้

4.1 เป็นนักเรียนที่มีผู้ปกครองลงนามในใบมอบตัว มีเลขที่ประจำตัว มีสำเนา ทะเบียนบ้าน หรือบันทึกแจ้งทะเบียนประวัติเด็กตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยหลักฐาน วัน เดือน ปีเกิด ในการรับนักเรียนเข้าเรียน พ.ศ. 2535

4.2 เป็นนักเรียนที่มาเรียนสม่ำเสมอเป็นปกติ และหรือไม่ขาดเรียนติดต่อกัน เป็นเวลา 15 วัน โดยไม่มีเหตุผลอันสมควร

4.3 ไม่เป็นนักเรียนที่มีชื่อปรากฏเป็นนักเรียนโรงเรียนอื่น

4.4 ไม่เป็นนักเรียนที่มีชื่อปรากฏในหลาย ๆ ห้องเรียนในปีการศึกษานั้น ๆ

4.5 จำนวนนักเรียนแต่ละระดับและทั้งโรงเรียนต้องไม่เกินความจุที่ได้รับ อนุญาตแต่ละระดับและความจุทั้งโรงเรียน (กองทะเบียน สำนักคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ, 2537:1-2)

การกำหนดมาตรฐานโรงเรียนเอกชนระดับมัธยมศึกษาที่เปิดสอนวิชาศาสนา อิสลามและวิชาสามัญ พ.ศ. 2536 เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการศึกษาของรัฐที่มุ่งจะพัฒนา โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามให้สามารถจัดการศึกษาได้มาตรฐานยิ่งขึ้น และสอดคล้องกับ ความต้องการของท้องถิ่น รัฐบาลได้มีพระราชบัญญัติการให้การอุดหนุนโรงเรียนเอกชน สอนศาสนาอิสลาม มาตรา 15 (2) และในปี พ.ศ. 2536 ได้มีพระราชบัญญัติการอุดหนุนโรงเรียนเอกชน สอนศาสนาอิสลาม มาตรา 15 (1) สำหรับโรงเรียนที่ได้มาตรฐานตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้

จำนวนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีดังนี้

1. จังหวัดยะลา มีโรงเรียน 46 โรงเรียน

2. จังหวัดนราธิวาส มีโรงเรียนจำนวน 55 โรงเรียน

3. จังหวัดปัตตานี มีโรงเรียนจำนวน 72 โรงเรียน

รวมทั้งสิ้น 173 โรงเรียน

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่ได้รับการอุดหนุนตามมาตรา 15 (1) มีดังนี้

1. จังหวัดนราธิวาส มีโรงเรียนอัสตักกีเยห์อิสลามียะห์ อำเภอเมือง โรงเรียน ดารุสสาลาม อำเภอระแงะ และโรงเรียนแสงธรรมวิทยา อำเภอสุไหงโก-ลก

2. จังหวัดยะลา มีโรงเรียนพัฒนาวิทยา อำเภอเมือง โรงเรียนธรรมวิทยามูลนิธิ อำเภอเมือง และโรงเรียนสุขสวัสดิ์วิทยา อำเภอยะหา

3. จังหวัดปัตตานี มีโรงเรียนสาธิตปฐมวัย อำเภอเมือง โรงเรียนเศรษฐศาสตร์ศึกษา อำเภอสาวยบุรี โรงเรียนสาวยบุรีอิสลามวิทยา อำเภอสาวยบุรี โรงเรียนศาสนศึกษา อำเภอสาวยบุรี และ โรงเรียนอาชีวะสถาน อำเภอโคกโพธิ์ (ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้, ม.ป.ป.)

โรงเรียนทั้ง 11 โรงเรียนเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ มีจำนวนนักเรียนมาก มีความพร้อมในการจัดการศึกษาสูง และสอนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

การพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะการประเมินมาตรฐานโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มีวัตถุประสงค์สำคัญดังต่อไปนี้

1. เพื่อกระตุ้นให้มีการปรับปรุงการบริหารให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
2. เพื่อจูงใจและบำรุงขวัญให้ผู้บริหารและครูได้พัฒนาโรงเรียนให้เป็นที่น่าพอใจไปตามมาตรฐาน

3. เพื่อให้ผู้แทนโรงเรียนได้มีโอกาสเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และสำนักในพระมหากษัตริย์คุณ (กองโรงเรียนนโยบายพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนร่วมกับสำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 2, 2540 : 5)

ในปี พ.ศ. 2539 กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ เรียกว่า ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียนเอกชนเป็นบัตรค่าเล่าเรียน พ.ศ. 2539 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539:1) ซึ่งระเบียบนี้สำหรับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแล้วจะให้กับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1) ที่มีมูลนิธิหรือมัสยิดเป็นผู้รับใบอนุญาต โรงเรียนประเภทนี้จะได้รับเงินอุดหนุน 100 % เป็นที่น่าสังเกตว่ากระทรวงศึกษาธิการออกระเบียบนี้ขึ้นมาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่การศึกษาของนักเรียน และให้มีการจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพดียิ่งขึ้นแล้ว ต้องการที่จะให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1) จัดทะเบียนเป็นมูลนิธิให้หมด และเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วม ช่วยกันควบคุมซึ่งกันและกัน การล้มเลิกโรงเรียนก็ทำได้ยากกว่าโรงเรียนที่มีผู้บริหารคนเดียว (วินิจ สังขรัตน์, 2544 : 361)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 ได้มีระเบียบกระทรวงศึกษาธิการอีกฉบับหนึ่ง เรียกว่า ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียนเอกชนเป็นบัตรค่าเล่าเรียน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2543 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2543:1) ซึ่งถือว่าเป็นการยุติความขัดแย้งระหว่างโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1) กับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (2) โรงเรียนใดสามารถปรับปรุงโรงเรียนได้ตามเกณฑ์มาตรฐานโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่เปิดสอนวิชาศาสนาอิสลามและวิชาสามัญ พ.ศ. 2536 จะได้แปรสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตาม

มาตรา 15 (1) แต่ต้องปรับลดอัตราค่าจ้างครูคืนให้กับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ภายใน 5 ปี เพื่อที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนจะส่งครูเหล่านี้ไปช่วยสอนในโรงเรียน เอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (2) ต่อไป หรือถ้าไม่คืนครูก็ให้คืนเงินเดือนตามจำนวน เงินที่ครูเหล่านั้นได้รับอยู่ต่อเดือน พอระเบียบนี้ออกมาว่าถ้าโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ตามมาตรา 15 (1) จะคืนครูก็ได้ หรือจะคืนเป็นตัวแทนก็ได้ตามวุฒิปริญญาตรีเป็นเงิน 6,360 บาทต่อ คน (วินิจฉัย สังฆรัตน์, 2544:362)

เมื่อพิจารณาในกรอบไปตรลักษณ์รัฐแล้ว จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535-2539 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้มีการปรับปรุงเข้าสู่เกณฑ์มาตรฐานโรงเรียนเอกชนสอน ศาสนาอิสลามที่เปิดสอนวิชาศาสนาและวิชาสามัญ พ.ศ. 2536 และแปรสภาพจากโรงเรียนเอกชน สอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (2) เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1) หลายโรง อีกประการหนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยรางวัล พระราชทานแก่โรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียน ครูและนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขต การศึกษา 2 , 3 และ 4 พ.ศ. 2542 โดยเพิ่มรางวัลเป็น 30 รางวัล เพื่อจูงใจให้โรงเรียนเอกชนสอน ศาสนาอิสลามมีโอกาสพัฒนาไปสู่คุณภาพมาตรฐานที่สูงขึ้น หรือเพื่อต้องการให้โรงเรียนเอกชน สอนศาสนาอิสลามมาตรา 15 (2) พัฒนาไปสู่มาตรา 15 (1) ให้มากขึ้นนั่นเอง และอีกประการหนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียน เอกชนเป็นบัตรค่าเล่าเรียน พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นการอุดหนุนให้แก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา 15 (1) ที่มีมูลนิธิหรือมัสยิดเป็นผู้รับใบอนุญาตได้รับการอุดหนุน 100 % ระเบียบนี้ออกมา เพื่อที่จะให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1) ไปจดทะเบียนเป็นมูลนิธิเป็นการ บริหารในรูปคณะกรรมการ (วินิจฉัย สังฆรัตน์, 2544:363)

3.9.4 ผลกระทบจากการเปลี่ยนสภาพจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตาม มาตรา 15 (2) เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1)

1. ด้านสังคมจิตวิทยา

1.1 การขาดแคลนครู เนื่องจากเป็นเงื่อนไขของกระทรวงศึกษาธิการที่ว่า ถ้า โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (2) เปลี่ยนสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา อิสลามตามมาตรา 15 (1) จะต้องปรับลดอัตราค่าจ้างครูให้กับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษา เอกชนภายใน 5 ปี โดยทางสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนจะได้ส่งครูเหล่านี้ไปสอนใน โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (2) ที่สอนทั้งวิชาศาสนาและวิชาสามัญต่อไป

จากข้อมูลในปี พ.ศ. 2536 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ขาดอัตรากำลังครูอยู่ถึง 385 อัตรา จึงจะเต็มกรอบ 2 ห้องเรียนต่อครู 3 คน หรือ 3 ห้องเรียนต่อครู 5 คน

1.2 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1) ปัจจุบันโรงเรียนประเภทนี้กลายเป็นธุรกิจการศึกษาไปแล้ว เนื่องจากโรงเรียนจะมีรรับ-ส่งนักเรียน เพื่อจะได้ปริมาณนักเรียนมากจะได้รับเงินอุดหนุนมาก ทำให้มองเห็นว่าจะให้ความสำคัญด้านปริมาณนักเรียนมากกว่าคุณภาพของการจัดการศึกษา

1.3 ทศนคติต่อบทบาทของผู้บริหารโรงเรียน (โต๊ะครู) ความเชื่อ และความศรัทธาในปัจจุบันมีน้อย

2. ด้านเศรษฐกิจ

2.1 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เมื่อโรงเรียนเหล่านี้แปรสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1) จดทะเบียนเป็นมูลนิธิแล้วจะได้รับการอุดหนุนจากรัฐบาล 100 % โรงเรียนเหล่านี้ไม่สามารถเก็บค่าเล่าเรียนได้ก็จริงอยู่ แต่นักเรียนก็ต้องเสียค่าธรรมเนียมอะไรต่าง ๆ

2.2 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เมื่อโรงเรียนแปรสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1) โรงเรียนจะต้องปรับลดอัตราครูให้ไปกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน สำนักคณะกรรมการการศึกษาเอกชนก็จะส่งครูเหล่านี้ไปช่วยสอนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (2) ที่สอนทั้งวิชาศาสนาและวิชาสามัญต่อไป และในปี พ.ศ. 2543 ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียนเอกชนเป็นบัตรค่าเล่าเรียน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2543 ว่าโรงเรียนใดมีความจำเป็นไม่สามารถปรับลดข้าราชการครูวุฒิปริญญาตรี (6,360 บาท) ตามจำนวนข้าราชการครูที่ยังคงทำการช่วยสอนในโรงเรียนนั้น

3. ด้านการเมือง

3.1 การแปรสภาพจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (2) เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1) แล้วจดทะเบียนเป็นมูลนิธิทำให้ผู้รับใบอนุญาตแบ่งเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเห็นด้วย อีกฝ่ายหนึ่งไม่เห็นด้วย (วินิจ สังขรัตน์, 2544:364-365)

3.2 ข้อนี้ไม่เกี่ยวกับการแปรสภาพจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (2) เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1) แต่มันเกี่ยวกับการเมืองใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เมื่อวันที่ 1-3 สิงหาคม 2536 ได้เกิดเหตุลอบวางเพลิงเผาโรงเรียน 37 แห่งในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส เป็นการวิเคราะห์ว่าเป็นการปฏิบัติการของกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์กันหลาย ๆ กลุ่มมารวมมือกัน โดยอาศัยสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่าง

พรรคความหวังใหม่กับพรรคประชาธิปัตย์ให้เป็นประโยชน์ โดยประโยชน์ที่ได้นั้นมีทั้งเรื่อง การเมือง การศาสนา ตลอดจนประโยชน์ของขบวนการ ขจก. เอง (ปิยะ กิจถาวร, 2541:7)

3.10 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบัน

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จัดเป็นโรงเรียนเอกชนตามมาตรา 15 (2) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พุทธศักราช 2525 ต่อมากระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการกำหนดมาตรฐานโรงเรียนเอกชนระดับมัธยมศึกษาที่เปิดสอนวิชาศาสนาและวิชาสามัญ พ.ศ. 2536 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาโรงเรียนใดสามารถจัดการศึกษาได้ตามมาตรฐานที่กำหนด จะได้รับอนุญาตให้เปลี่ยนสภาพเป็นโรงเรียนเอกชน มาตรา 15 (1) และจะได้รับเงินอุดหนุนจำนวนมากกว่าโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา 15 (2)

3.10.1 การบริหารงานและการจัดการโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

ปัจจุบันหน่วยงานที่รับผิดชอบการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม คือสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ ทำหน้าที่รับผิดชอบเป็นฝ่ายอำนวยการ มีศึกษาธิการอำเภอ ศึกษาธิการจังหวัดเป็นหน่วยปฏิบัติ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536) รัฐจึงจำเป็นต้องให้การสนับสนุนทั้งในด้านกำลังเงิน คน วัสดุ อุปกรณ์ ในขณะที่เดียวกันนี้ ก็ส่งเสริมให้องค์กรเอกชนหรือมูลนิธิเข้าช่วยเหลือสนับสนุนกิจการของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามอีกทางหนึ่งเพื่อแบ่งเบาภาระของทางราชการ

ในส่วนของคณะกรรมการการศึกษาเอกชนนั้น ได้ให้ความสำคัญคุณภาพการศึกษา และปัญหาทางด้านวิชาการของโรงเรียนประเภทนี้ตลอดมา ดังเห็นได้จากการตั้งหน่วยศึกษานิเทศก์ ขึ้นในสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ในปี พ.ศ. 2529 เพื่อให้ความช่วยเหลือโรงเรียน ผู้บริหารของหน่วยงานจึงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในการช่วยเหลือจัดการศึกษาและพัฒนาคุณภาพการศึกษาในโรงเรียน และในการพัฒนาการศึกษาในโรงเรียนเอกชน เพื่อให้บรรลุถึงเป้าเชิงคุณภาพต้องอาศัยกระบวนการสำคัญ 3 กระบวนการ คือ

1. กระบวนการบริหาร
2. กระบวนการเรียนการสอน
3. กระบวนการนิเทศ

กระบวนการทั้ง 3 กระบวนการมีความสำคัญเท่าเทียมกัน และมีส่วนสนับสนุน
 เกื้อกูลกัน ผู้บริหารจะให้สำคัญหรือเน้นกระบวนการใดกระบวนการหนึ่งไม่ได้ (สำนักงาน
 คณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน, 2534:1)

ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 ได้กำหนดให้ผู้บริหารเอกชนทุก
 ประเภทประกอบด้วย ผู้รับใบอนุญาต ผู้จัดการ และครูใหญ่ ทำหน้าที่บริหารงานโรงเรียนเป็นไป
 ตามระเบียบข้อกำหนดของกระทรวงศึกษาธิการ ผู้รับใบอนุญาตหรือโต๊ะครูจะเป็นผู้บริหารสูงสุด
 ของโรงเรียน มีผู้จัดการและครูใหญ่ เป็นผู้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนทั้งวิทยาศาสตร์ วิชาสามัญ
 และวิชาชีพ หัวหน้าครูมีหน้าที่ช่วยงานด้านวิชาการและดูแลข้าราชการครูที่ปฏิบัติงานในโรงเรียน
 ครูที่ทำหน้าที่สอนในโรงเรียนจะประกอบด้วยครูสอนวิทยาศาสตร์ ครูสอนวิชาสามัญ ซึ่งเป็นครูที่
 โรงเรียนจ้างและครูที่เป็นข้าราชการที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนส่งไปช่วยสอน

ปัจจุบันการบริหารการศึกษาภายในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้กำหนด
 งานบริหารด้านการศึกษาตาม พ.ร.บ. การศึกษา พ.ศ. 2542 ซึ่งแบ่งไว้ใน 4 ด้าน คือ

1. ด้านวิชาการ
2. ด้านงบประมาณ
3. ด้านการบริหารงานบุคคล
4. ด้านการบริหารงานทั่วไป

ปี พ.ศ. 2533 รัฐได้ดำเนินการจัดการจดทะเบียนโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนา
 อิสลาม และเปลี่ยนแปลงเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นโรงเรียนตามมาตรา 15 (2)
 แห่งพระราชบัญญัติเอกชน พ.ศ. 2525 ตามลำดับ พร้อมทั้งให้การอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียน
 ดังต่อไปนี้

1. จัดส่งครูไปช่วยสอนในโรงเรียน
2. ให้อุปกรณ์การศึกษา
3. ให้เงินอุดหนุน
4. ให้เช่าทรัพย์สินของกระทรวงศึกษาธิการ
5. อุดหนุนและส่งเสริมด้วยประการอื่น

การอุดหนุนและการส่งเสริมโรงเรียนให้เป็นไปตามระเบียบที่รัฐมนตรีกำหนด
 (กองทะเบียน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2537:11)

ในส่วนของหลักสูตรที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเอกชน
 สอนศาสนาอิสลามในปัจจุบันทั้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ

1. หลักสูตรวิชาสามัญ คือหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยแบ่งเป็นระดับประถมศึกษาใช้เวลาเรียน 6 ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นใช้เวลาเรียน 3 ปี และระดับมัธยมศึกษาตอนปลายใช้เวลาเรียน 3 ปี (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553:27)

2. หลักสูตรอิสลามศึกษา คือหลักสูตรอิสลามศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยแบ่งเป็นระดับอิสลามศึกษาตอนต้นใช้เวลาเรียน 6 ปี ระดับอิสลามศึกษาตอนกลางใช้เวลาเรียน 3 ปี และระดับอิสลามศึกษาตอนปลายใช้เวลาเรียน 3 ปี (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553:27)

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นด้านการบริหารและจัดการ หลักสูตร บุคลากร และการเรียนการสอน ทั้งนี้เพื่อพัฒนาโรงเรียนให้สามารถแข่งขันในบริบทแห่งยุคสมัยโลกาภิวัตน์ (นิเลาะและคณะ, 2550:14)

3.10.2 การอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

ปี พ.ศ. 2535 กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบ เรียกว่าระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียนเอกชนที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเปิดสอนวิชาศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญ พ.ศ. 2535 เพื่อช่วยเหลือและส่งเสริมพัฒนาการศึกษาให้ทันและสอดคล้องกับความต้องการของประเทศโดยกำหนดคุณสมบัติของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา 15 (2) ที่มีความประสงค์จะปรับปรุงโรงเรียนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา 15 (1) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 (สำนักงานคณะกรรมการศึกษาเอกชน, 2536:31-37)

สำหรับการให้การอุดหนุนจากรัฐบาลแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ตามมาตรา 15 (1) และมาตรา 15 (2) นั้น กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ระเบียบว่าด้วยการอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียนเอกชนที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเปิดสอนวิชาศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2536 เพื่อให้โรงเรียนสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ได้ตามเกณฑ์ที่กำหนดสามารถสรุปได้ดังนี้

1. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ตามมาตรา 15 (1) กรณีที่เป็นโรงเรียนเอกชนที่สอนศาสนาอิสลามแบบทั่วไป จะได้รับเงินอุดหนุน ร้อยละ 40 ของค่าใช้จ่ายจากค่าใช้จ่ายรายหัวนักเรียนภาครัฐซึ่งกำหนดให้รับเป็นรายเดือน และกรณีที่เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่จัดตั้งโดยมูลนิธิหรือมัสยิดได้รับเงินอุดหนุนรายหัวนักเรียน ร้อยละ 60

2. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ตามมาตรา 15 (2) ได้รับการอุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายรายหัวนักเรียนตามประเภทของหลักสูตรการศึกษาโดยหักค่าธรรมเนียมการศึกษาที่โรงเรียนจัดเก็บจากนักเรียนทั้งปีออกดังนี้ หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น 1,670 บาท ต่อหัวต่อปี หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย 1,720 บาท ต่อหัวต่อปี และหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน 1,660 บาท ต่อหัวต่อปี โดยแบ่งออกเป็นค่าตอบแทนโต๊ะครูร้อยละ 10 ของเงินที่ได้รับอุดหนุนทั้งหมด ค่าตอบแทนครูสอนศาสนาร้อยละ 40 และเป็นงบพัฒนาโรงเรียนร้อยละ 50

หลังจากนั้น ปี 2539 กระทรวงศึกษาธิการได้ปรับเปลี่ยนการให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามอีกครั้ง กรณีที่เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามทั่วไปได้รับเงินอุดหนุนรายหัวนักเรียน ร้อยละ 60 ส่วนกรณีที่เป็นมูลนิธิให้เงินอุดหนุนเต็มจำนวน (ร้อยละ 100) สำหรับอัตราการให้เงินอุดหนุนรายหัวแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามล่าสุดในปี 2548 นั้น ในระดับก่อนประถมศึกษาและประถมศึกษาในโรงเรียนที่เป็นมูลนิธิได้รับ 9,420 บาท/คน/ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นได้รับ 10,525 บาท/คน/ปี ในขณะที่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายได้รับ 11,425 บาท/คน/ปี ขณะที่ปอเนาะแบบโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ตามมาตรา 15 (2) ที่ได้เปิดสอนวิชาศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญนั้น ได้รับเงินอุดหนุนรายหัวนักเรียนจำนวน 685 บาท/คน/ปี สิ่งสำคัญที่ควรกล่าวถึง คือ เงินอุดหนุนที่รัฐบาลให้แก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีได้แตกต่างไปจากการอุดหนุนโรงเรียนเอกชนในพื้นที่หรือจังหวัดอื่น ๆ ของประเทศไทย (สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย, ม.ป.ป. อ้างถึงในนิเลาะและคณะ, 2550:13)

ตารางที่ 2 จำนวนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามและนักเรียนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

จังหวัด	จำนวนโรงเรียน	จำนวนนักเรียน
ยะลา	32	24,111
ปัตตานี	57	38,089
นราธิวาส	47	29,782
รวม	136	91,982

แหล่งข้อมูล : สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12, 2550 อ้างถึงในอิบรอฮีม
ณรงค์รักษาเขต ม.ป.ป.

3.10.3 ปัจจัยที่ทำให้จำนวนนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเพิ่มมากขึ้น

ปัจจุบันผู้ปกครองส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชาวไทยมุสลิม โดยเฉพาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มักจะส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนใน โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จึงทำให้จำนวนนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้จากสาเหตุดังนี้คือ (ต่ายุดิน อูสมาน, ม.ป.ป.:27)

1. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามรับเข้าเรียนฟรี

หลังจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้เป็นโรงเรียน 15 (1) และได้เงินอุดหนุน 100 % ทำให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามหลาย ๆ โรงเรียนที่จดทะเบียนเป็นมูลนิธิแล้ว มีนโยบายเข้าเรียนฟรี ทำให้ผู้ปกครองหลงใหลส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียนประเภทนี้มากขึ้น

2. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีการเปิดสอนสายสามัญควบคู่สายศาสนา

ระบบการศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามถือได้ว่า เป็นระบบการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการของสังคมมุสลิม ทำให้ได้รับความสนใจและการตอบรับจากสังคมมุสลิมในพื้นที่เป็นอย่างดี เพราะโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีสอนทั้งวิชาศาสนาและสามัญ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการที่ว่า อิสลามเป็นศาสนาที่มีคำสอนที่ครอบคลุมทั้งทางโลกและทางธรรม

3. อนาคตการศึกษาและการทำงานเปิดกว้างขึ้น

สำหรับนักเรียนที่ต้องการศึกษาต่อเมื่อจบชั้น 10 ก็สามารถที่จะเลือกศึกษาต่อในชั้นที่สูงขึ้นได้ทั้งในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอกในชั้นสูงสุดต่อไป ทั้งในและต่างประเทศ โดยเฉพาะในแถบประเทศตะวันออกกลาง เช่น อียิปต์ ซาอุดีอาระเบีย จอร์แดน คูเวต เป็นต้น ซึ่งเป็นสถานที่ที่นักศึกษาส่วนใหญ่เลือกที่จะไปศึกษาต่อในด้านศาสนา และมีนักเรียนบางส่วนก็เลือกที่จะไปศึกษาต่างประเทศปาเลสไตน์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย หรือตุรกีก็มีเช่นกัน

ส่วนนักเรียนที่ต้องการศึกษาต่อในด้านสายสามัญ ก็มีจำนวนมิใช่น้อยเช่นกัน กล่าวคือ เมื่อมีนักเรียนได้จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 นักเรียนก็สามารถศึกษาต่อในด้านสายสามัญในระดับที่สูงขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ แต่นักเรียนส่วนมากเลือกที่จะเรียนต่อในวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยในประเทศ อันเนื่องด้วยสาเหตุและปัจจัยหลาย ๆ อย่างด้วยกัน เช่น ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ หรือปัจจัยด้านความพร้อมของนักศึกษาเอง ประกอบกับปัจจัยอื่น ๆ ที่ทางมหาวิทยาลัยในประเทศเปิดกว้างขึ้นในการรับนักเรียนมุสลิมเข้าไปเล่าเรียน โดยเฉพาะนักเรียนหญิงสามารถแต่งกายชุดหิญาบเข้าไปศึกษาในมหาวิทยาลัยได้

เมื่อก่อนมหาวิทยาลัยของรัฐและมหาวิทยาลัยทั่วไปในประเทศไทยไม่ยอมรับนักศึกษาหญิงแต่งกายชุดหิญาบเข้าเรียนในมหาวิทยาลัย จึงเป็นเหตุให้ผู้ปกครองนักเรียนไม่สนับสนุนลูก ๆ เข้าเรียนในมหาวิทยาลัย ด้วยเหตุดังกล่าวประกอบกับพ่อแม่ยังมองเห็นความสำคัญของปอเนาะ จึงทำให้พ่อแม่บางส่วนได้ส่งลูกหลานเข้าเรียนในปอเนาะ แต่หลังจากที่ทางมหาวิทยาลัยของรัฐเปิดรับนักศึกษามุสลิมมากขึ้น พร้อมกับยอมรับการแต่งกายหิญาบ ทำให้พ่อแม่ของนักเรียนเลือกส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเพิ่มมากขึ้น เพราะหลังจากที่ลูกจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 อาจสามารถเข้าศึกษาต่อในวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยได้ และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีได้เปิดคณะวิทยาลัยอิสลามศึกษา ซึ่งสามารถรองรับนักศึกษามุสลิมที่ต้องการจะเรียนในสายศาสนาได้จำนวนหนึ่ง และเมื่อจบการศึกษา นักศึกษามุสลิมก็สามารถเข้าทำงานในหน่วยงานต่าง ๆ ได้ทั้งหน่วยงานของภาคเอกชนที่เปิดกว้างมากขึ้นในการรับมุสลิมเข้าทำงานในหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะผู้หญิงสามารถแต่งชุดหิญาบเข้าไปทำงานได้ แม้ในปัจจุบันยังมีหน่วยงานบางแห่งยังไม่ยอมรับในการใส่ชุดหิญาบเข้าไปทำงานก็ตาม

4. นักเรียนมีวิสัยทัศน์ที่กว้างขึ้นและเป็นคนทันสมัย

การที่นักเรียนได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาศาสนาควบคู่ไปกับวิชาสามัญในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ซึ่งต่างกับการศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะที่มีการเรียนการสอนวิชาศาสนาเพียงอย่างเดียว และเมื่อได้รับการการศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่มีการเรียนการสอนทั้งวิชาศาสนาและวิชาสามัญ เมื่อจบออกมา ก็จะมีความรู้วิชาสามัญควบคู่กับวิชาศาสนาพร้อม ๆ กัน นักเรียนเหล่านี้สามารถทำงานหาเลี้ยงชีพอย่างสุจริตได้ เป็นคนทันสมัยทันคนและไม่ล่าหลัง สามารถบูรณาการวิชาศาสนากับเหตุการณ์ในชีวิตจริงได้อย่างสมดุล นี่ก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่พ่อแม่มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้เลือกที่จะส่งลูกหลานของตนเข้ารับการการศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม